

821.135.1 (48) 09
B.22

Biblioteca Municipală
B.P. HASDEU

Valoarea în cunoștință

Vitalie Răileanu

**Pavel Balmuș
sau Forța inepuizabilă
a unui intelectual**

Chișinău
2013

Filiala „Onisifor Ghibu”

Pavel Balmuș sau Forța inepuizabilă a unui intelectual

(Exegeze literare completate de biobibliografie)

Concepție și elaborare de Vitalie Răileanu

Bibliografie (alcătuită și completată)

de Margareta Cebotari

Chișinău

2013

**Pavel Balmuș sau
Forța inepuizabilă a unui intelectual**

CZU 821.135.1(478).09+016
P 46

Concepție, elaborare, antologare: Vitalie Răileanu

Coordonator: conf. univ. dr. Lidia Kulikovski

Bibliografie: Margareta Cebotari

Lector: Valeriu Rață

Fotografii: Nicolae Răileanu, maestru fotograf, și din arhiva titularului

Tehnoredactare: Valeriu Rusnac

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Pavel Balmuș sau Forța inepuizabilă a unui intelectual :
(Exegeze literare completate de o biobibliografie) / Bibl. Municipală „B. P. Hasdeu”, Filiala „Onisifor Ghibu” ; concepție și elab.: Vitalie Răileanu. – Chișinău : Grafema Libris, 2013. – 225 p.
200 ex.

ISBN 978-9975-52-145-1.

821.135.1(478).09+016

P 46

Sumar

<i>Vitalie Răileanu. Cuvânt-înainte</i>	7
<i>Lidia Kulikovski. Pavel Balmuș, simbolul integrității intelectuale</i>	9
Tabel cronologic	13
Capitolul I	
Pavel Balmuș și cercetarea literară ca profesiune de idei	23
§ 1. Despre cercetătorul și istoricul literar Pavel Balmuș – doar adevărul!	25
<i>Mihai Cimpoi. Pavel Balmuș: pasiunea Hasdeu</i>	26
<i>Haralambie Corbu. Arheologie literară sau Fața ascunsă a detaliului „periferic”</i>	28
<i>Eugen Lungu. Pavel Balmuș, un erudit al cărții clasice</i>	31
<i>Victor Prohin. Sub semnul de aur al trecutului literar</i>	36
<i>Vasile Malanețchi. Erudiție, perseverență și sete de completitudine</i>	39
§ 2. Pavel Balmuș, un stigmatizant al plagiatului la români.....	43
<i>Alexandru Burlacu. Pavel Balmuș cu „Plagiatul la români”</i>	44
<i>Alexandru Dobrescu. Parada „autorilor cu mintea altora”</i>	47
<i>Marius Chivu. Cui îi e frică de plagiat?</i>	55
<i>Marius Chivu. Plagiatori români celebri</i>	59
<i>Ion Nuță. „Plagiatul la români”</i>	63
<i>Mircea V. Ciobanu. Texte și „texte” sau Despre papagalii literari</i>	67
<i>Anatol Moraru. Pavel Balmuș și onoarea literelor românești</i>	78
§ 3. Despre diversitatea preocupărilor literare ale cercetătorului Pavel Balmuș.....	85
<i>Andrei Vartic. Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău</i>	86
<i>Eugenia Danu. N. Iorga. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940)</i>	98
<i>Nicolae Enciu. Mărturisitorul unității neamului românesc</i>	103
<i>Iurie Colesnic. Pavel Balmuș – schiță pentru un portret</i>	104
Capitolul II	
Când anii sunt o dulce amintire...	107
§ 1. <i>Gazeta bibliotecarului</i> despre Pavel Balmuș	109
Pavel Balmuș la 60 de ani	110
<i>Alexei Rău. Anticarul literaturii noastre sau Roata lui Pavel Balmuș</i>	111
<i>Vlad Chiriac. Un diac despre un neîmpăcat cărturar</i>	113
<i>Iurie Colesnic. Căutătorul de aur</i>	115
<i>Andrei Vartic. În jocul mărgelilor de sticlă</i>	116
§ 2. Un intelectual consecvent	119
<i>Vladimir Beșleagă. Din stirpea marilor cărturari</i>	120

<i>Vitalie Răileanu</i> . Intelectul – un criteriu al realității	123
<i>Nicolae Roibu</i> . Pavel Balmuș, omul care știe totul despre B.P. Hasdeu	125
§ 3. Frumoase și colegiale confesiuni	127
<i>Elena Căldare</i> . Cum l-am cunoscut pe hasdeulogul Pavel Balmuș	128
<i>Parascovia Onciu</i> . Animator de evenimente științifico-culturale (la Biblioteca „Transilvania”)	130
<i>Elena Cebotari</i> . Pavel Balmuș, între bibliotecari.....	134
Capitolul III	
Pavel Balmuș. Bibliografie	137
Argument	139
Indexuri auxiliare.....	176
Index de nume	176
Index de seriale și ediții periodice bibliografiate	179
Capitolul IV	
Două dialoguri inedite	181
<i>Raporturile revelatoare</i> ale cercetătorului literar Pavel Balmuș cu <i>confesiunea</i>	183
Pavel Balmuș: „Un istoric literar trebuie să citească foarte mult”	189
Capitolul V.	
Pavel Balmuș în obiectivul maestrului fotograf Nicolae Răileanu	193
În loc de postfață.....	221
Pavel Balmuș – exegetul dominat de nonconformism.....	222

Cuvânt-înainte

Unitatea unei descrieri și expunerii, a ciclului de desfășurare a unor referințe, cuprinde, în structura ei temporală o introducere, o tratare și o concluzie – secvență devenită o normă didactică. O carte se deschide și ea cu o „prefață”. Niciun autor nu scrie însă prefața înainte de a redacta cartea. Prefața unei lucrări este în realitate pentru autor o postfață, destinată cititorului ca prefață. Dar, în acest caz, care este rostul de a se menține tradiția prefețelor? Ea are un sens, fiindcă deschide cititorului calea înțelegerii, conturează pentru el domeniul de investigație a autorului. Nu ne-am propus să ascundem în titlul prezentei lucrări o sinteză unitară sau o expunere după canoanele didactice; de aceea am preferat, în loc de prefață, să rostim un „cuvânt-înainte”.

Aceste note urmăresc drept scop de a releva faptul că lucrarea finită nu seamănă decât în linii mari cu cea proiectată. Fondul acestui cuprins este motivat de interese care stăruie de ceva timp în mintea alcătuitorului, în tendința a tot spre „mai bine”. Colegele mele din „laboratorul de cercetări literare și bibliografie” de la Filiala „Onisifor Ghibu” a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” – Ludmila Marișceac, Diana Șontea, Corina Stavila, Cristina Tatarina, Anișoara Leșan și Tatiana Musteață – au muncit mult și cu deosebită responsabilitate la (re)culegerea textelor din monografiile, studii, reviste sau alte publicații, iar dna Margareta Cebotari s-a consacrat capitolului *Pavel Balmuș. Bibliografie*, ce alcătuiește, în fond, prioritatea acestei lucrări.

Am conceput / am alcătuit o lucrare doctă, la nivelul și în stilul științific riguros care permite enunțuri cu pretenția de adevăr verificat, experimente prealabile și demonstrații logice impecabile. Coordonatorul acestui volum, conf. univ. dr. Lidia Kulikovski, confirmă, prin argumente probante, intențiile noastre.

Titlul volumului *Pavel Balmuș sau Forța inepuizabilă a unui intelectual* exprimă cutezanța alcătuitorului de a aborda miezul, esența însăși a *destinului intelectualului*, imaginea de azi a cercetătorului și istoricului literar Pavel Balmuș.

Or, ziua de *azi* este plină cu ziua de *ieri* și orientată spre cea de *mâine*. Tratarea științifică riguroasă, documentată a unui asemenea conținut / cuprins nu este posibilă decât pe temeiul unor date de natură analitică. Satisfacția noastră rezidă în speranța că

volumul de faţă va cataliza un schimb de vederi, iar studiile, cronicile, referinţele şi bibliografia, exprimate / expuse aici, vor trece prin filtrul conştiinţei cititorului cult.

Vitalie Răileanu,
critic şi cercetător literar

Conf. univ., dr. *Lidia Kulikovski*,
director general al BM „B.P. Hasdeu”

Pavel Balmuș, simbolul integrității intelectuale

(cuvânt-înainte, ca portret)

Nu este nevoie să vezi ce face cineva pentru a ști dacă îți urmează vocația. Trebuie doar să îi privești ochii: are o expresie fascinantă, de absorbire în activitate. Cât de frumoasă este această privire! Am sesizat-o la Pavel Balmuș ori de câte ori l-am găsit la masa de scris, ori de câte ori l-am auzit conferențind, comunicând la vreo conferință la care a participat sau pe care a organizat-o; povestind ceva hasdeuian studenților, liceenilor sau bibliotecarilor; ori de câte ori l-am văzut la întâlnirile cu renumiți hasdeologi; ori de câte ori descoperea vreun nou volum din aria de interes științific, literar, cultural, istoric, și imediat căuta să împărtășească noutatea. Pavel Balmuș diseminează, comunică ceea ce a descoperit, ceea ce are de spus printr-o combinație unică de profunzime, pragmatism și argumentare, cu aceeași expresie fascinantă de absorbire de subiect. Pavel Balmuș este pasionat până la sacrificiu de ceea ce face.

Să fii pasionat de ce te preocupă nu este astăzi la modă. Pe de o parte, este un om „demodat”, în viziunea unora mai tehnologizați, pentru că și acum, în vremuri virtuale, Pavel Balmuș dă câștig de cauză cernelii în corespondența cu alții, în relația profesională – scrie cu penița rapoartele și planurile de cercetare; petițiile și notele către direcțiune. Rămâne „demodat” sau „tradiționalist” în viziunea unor manageri ai Bibliotecii Municipale pentru limbajul utilizat, arhaic, în documentele cadru pe care le emite, în aceleași rapoarte, note. Et caetera. Pentru alții, în special pentru mine, este omul original, distinct al BM pentru că prin acest limbaj, perceput de unii ca arhaic, rămâne în dimensiunea veacurilor prin care coboară să descopere ceva, să găsească răspuns la frământările pe marginea unor probleme literare, istorice..., să caute vreun argument la vreo neclaritate referitoare la opere, oameni, epoci...

Pe de altă parte, Pavel Balmuș este omul atotștiutor de Hasdeu, este omul-document, omul-argument, omul-comentariu, omul-notă. Et caetera. Dacă cineva are întrebări, Pavel Balmuș are răspunsuri; dacă cineva are nevoie de consultații, Pavel

Balmuș le oferă cu plăcere, cu deschidere, cu entuziasm; dacă cineva dorește discuții, dezbateri – Pavel Balmuș e omul care le va susține, omul care investește în dezbateri și discuții. De aceasta oamenii îl plac, îl respectă, îl apreciază, au încredere în prestația lui. Ca argument întru susținerea acestei afirmații vă oferim acest volum monografic, care se intitulează *Pavel Balmuș sau Forța inepuizabilă a unui intelectual (Exegeze literare completate de biobibliografie)*, inițiat de alt împătimit de cercetare – Vitalie Răileanu. Aici veți găsi reflectate toate preocupările de cercetare ale lui Pavel Balmuș, veți cunoaște toate fațetele lui care-i întregesc personalitatea: reprezintă stirpea marilor cărturari (Vladimir Beșleagă); erudit al cărții clasice (Eugen Lungu); arheolog literar, fața ascunsă a detaliului „periferic” (Haralambie Corbu); stă sub semnul de aur al trecutului (Victor Prohin); anticarul literaturii noastre (Alexe Rău); cărturar neîmpăcat (Vlad Chiriac); căutătorul de aur (Iurie Colesnic); omul care știe totul despre B.P. Hasdeu (Nicolae Roibu), hasdeulogul principal al Basarabiei, adevăratul om de știință (Andrei Vartic); animator de evenimente științifico-culturale (Parascovia Onciu); exegetul dominat de nonconformism (Vitalie Răileanu).

Cercetarea este un domeniu în care rezultatele vin prea târziu și presupune multă muncă. P. Balmuș, foarte pasionat de munca sa și suficient de perseverent pentru a obține rezultate originale și valorice, are managementul său personalizat al muncii de cercetare, cu reguli de bază, care nu au dat greș până acum – merge cu pași mici, dar hotărâți către rezultatele pe care și le propune. Rezultatele muncii lui nu-l dezamăgesc și nu ne dezamăgesc. Angajamentul său responsabil față de calitatea cercetării, față de calitatea muncii sale a devenit *ștacheta Balmuș*, pentru mulți foarte ridicată.

Noi, la BM, căutăm experiențe și bunuri capabile să confere o valoare mai mare, să stabilească o conexiune mai profundă, o experiență mai intensă care să ne schimbe în bine și să ne adauge valoare. Venirea lui Pavel Balmuș la Centrul Național de Hasdeologie a fost achiziția unui *BUN* valoric și a unei *EXPERIENȚE* inedite pentru BM. Contribuția cercetătorului științific Pavel Balmuș se estimează prin numărul de studii realizate, prin numărul și feedbackul activităților științifice organizate (simpozioane, conferințe, mese rotunde, lecții publice), prin calitatea oamenilor (hasdeulogi) prezenți la aceste activități, prin numărul de comunicări, în afara BM, susținute la diverse evenimente științifice și culturale, prin numărul de participări la emisiuni Radio și TV.

Prin toate acțiunile sale, P. Balmuș pune în lumină opera, viața tuturor membrilor dinastiei Hâjdău-Hasdeu, limpește unghiurile negre, aspectele confuze și-i actualizează continuu. Pentru Pavel Balmuș o zi de lucru reprezintă șansa de a face ceva care contează. Când o zi de muncă contează mai mult decât recompensarea (modică față de efortul depus), înseamnă că la capătul zilei s-a creat o valoare, o nouă legătură, colaborare, o nouă apropiere de un autor, de un subiect. Astfel se încheie orice zi de muncă a lui P. Balmuș. Îl ajută pasiunea, exprimată prin dorința, insistența și disponibilitatea lui de a valoriza și a oferi altora rodul muncii sale de cercetare. De multe ori mă întrebam dacă slujba pe care o are P. Balmuș la BM este pe măsura pasiunii lui?

Cercetătorul P. Balmuș se caracterizează printr-o puternică integritate intelectuală. Nu se lasă condus de indicații, de tendințe actuale, de obiective de cercetare slobozite de sus. Nu acceptă dispoziții când și ce să facă. Are nevoie și prețuiește libertatea, individualitatea deciziilor. Aceste caracteristici însă nu-i știrbesc generozitatea. Nu pregetă să-și pună la dispoziție competențele și să-și răspândească cunoștințele acumulate. P. Balmuș este ceea ce este nu pentru că a fost un urmaș ascultător al unor modele preconceptuate, ci pentru că nu le-a respectat, le-a încălcat în beneficiul științei. P. Balmuș este ceea ce este pentru că face munca de cercetare cu inima, cu sufletul. L-au influențat genele, educația pe care a primit-o și imperativele culturale. Există o combinație de haruri genetice și îndemnuri părintești, care au creat oportunitatea perfectă pentru ca Pavel Balmuș să ocupe locul distinct în literatură, cultură, știință și care au adus beneficii Centrului Național de Hasdeologie și Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”.

În multe cazuri, Pavel Balmuș este cel mai vizibil simbol al BM, având puterea de a influența potențial imaginea de instituție de cercetare și de valorificare a dinastiei Hâjdău-Hasdeu.

Ca oricărui conducător, mi-a plăcut întotdeauna să am în preajmă oameni care se impun prin forța ideilor, prin atitudine, prin argumentație. Pavel Balmuș este printre oamenii care, prin personalitatea, atitudinea lor, se impun, se poziționează ca oameni-cheie ai BM (inclusiv, alături de protagonist, pe Vlad Pohilă, Vitalie Răileanu, Dumitru Crudu, Paulina Zavtoni, Victoria Fonari, Alexandru Horațiu Frișcu...); printre oamenii cu abilități, convingeri și valori pe care le transmit BM, reușind să-i ofere unicitate.

Demult merita cărturarul, eruditul, exegetul, lobbyistul dreptății și corectitudinii, nonconformistul și, în primul rând, savantul Pavel Balmuș, un volum de referință, de apreciere și recunoștință pentru activitatea sa, „care exprimă, cum zice Vitalie Răileanu în *Cuvânt-înainte, esența însăși a destinului intelectualului și imaginea de azi a cercetătorului și istoricului literar Pavel Balmuș*”.

Iată că ideea lui Vitalie Răileanu, susținută de Departamentul Studii și Cercetări al BM, a prins contururi clare și s-a materializat într-un volum care vă invită să intrați în lumea lui Pavel BALMUȘ.

Tabel cronologic

- 1944-1951** Pavel Balmuș (ulterior: P.B.) s-a născut la 18 august („oficial”), mai degrabă pe data de 18 iulie 1944, la o săptămână de la „Sânchetru” din 12 iulie (stil nou), precum își aminteau „ai casei”, în satul Sărătenii Noi, plasa Telenești (ulterior – centru raional... sovietic), județul Orhei. Părinți i-au fost: Timofte (al lui Zanovei-Zinovie) Balmuș (1911-1958) și Elisaveta (n. Pallady, în 1912 – decedată în 1977). Cei „șapte ani de-acasă” i-a trăit foarte greu, apărând pe lume drept un... copil nedorit, fiind în familie cel de-al șaptelea urmaș, în fond, al cincilea băiat (primul, Erim, născut în 1932, trăise doar două-trei luni, cel de-al doilea, Trofim, născut în 1933, avea să moară în timpul foametei din 1946-1947, la nici 14 ani). Înaintea lui P.B. în familie se mai născuseră: Gheorghe (1938), Dumitru (1940-2008), Dora-Theodorița (1942), iar după dânsul: Efrosinia (1947) și Nicolai (1950).
- 1951-1955** Elev în cl. I-IV la școala primară din satul de baștină Sărătenii Noi.
- 1955-1958** Elev în cl. V-VII, în comuna Zăhăicanii Vechi, sat în care se născuse mama Elisaveta, sat în care P.B. ajungea, parcurgând zilnic câte 5 km încolo și înapoi.
- 1958-1961** Elev în cl. VIII-X/XI, în centrul raional Telenești, trăind, în cursul săptămânii (cu excepția sâmbetelor și duminicilor), la internatul de pe lângă școala moldo-rusă de acolo.
- 1961-1966** Student la secția de zi a Universității de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie, anii I-V.
- 1956-1967** Din această perioadă, „de ucenicie” (și studenție), s-ar putea scoate în evidență anii 1956-1957, de pe când, fiind elev în cl. VI-VII, îndemnat de profesorul de geografie și istorie Theodor Andrei Popa, P.B. a

început să scrie articole (cu conținut critic, evident) pentru ziarul raional, care le reproducea („redactate”... binișor) la rubrica respectivă, adică în colțul satiric – *Viespea*.

1958-1960

Clar lucru, că, după absolvirea școlii din Zăhăicani Vechi, și, mai ales, după ce a devenit elev al celei din centrul raional Telenești, P.B. a continuat să „colaboreze” (și să se vadă publicat)... în presa locală, visând să devină un ziarist / jurnalist „notoriu”... Deși, în una din primele zile de toamnă ale anului 1958, profesorul de matematică, geometrie și trigonometrie Nicanor M. Gero, diriginte al clasei a VIII-a, în care P.B. începuse a învăța, le propuse, drept „subiect de meditație”, tema-sondaj *Ce meserie aș dori să aleg în viață?*, citind însă „dorința” lui P.B. („...să mă fac... scriitor, dar dacă nu și nu, măcar jurnalist...”), îl trată pe acesta cu un surâs îngăduitor, dar și cu ironica notă: „...parcă nu cunosc astfel de... «meserii», încearcă să te apropii mai mult de științele... exacte, pentru care, pare-mi-se, ai o oarecare atracție...”

A trebuit, așa dar, o bună bucată de timp ca să facă eforturi întru respectarea sfatului... sceptic al dirigintelui de clasă (până la absolvirea școlii teleneștene). Cu toate acestea, P.B. n-a încetat a da târcoale redacției ziarului raional (prin mijlocirea căruia „debutase” și devenise... aproape „personaj public”). În plus, avea... asigurată, cumva, și susținerea, simpatia din partea acestei publicații.

Familiarizat de-a binelea cu majoritatea membrilor redacției respective, P.B. s-a încumetat să participe și la unele ședințe ale Cenaclului literar, inaugurat, atunci, pe lângă ziarul cu un titlu cam... politizat: *Cuvântul comunist*... Iar la una dintre ordinările întruniri ale cenaclului în cauză a „îndrăznit” să pună și el în discuție prima (și unica?) lui nuvelă, intitulată... mistic-misterios *Solista-călugărișă* (scrisă, crede, după cele povestite de mama Lisaveta, care „povestire adevărată” o auzise la mănăstirea Tabăra-Orhei, unde se ducea frecvent, aproape vară de vară, împreună cu alte „credincioase” ale satului...

P.B. nu ține minte să fi impresionat prea mult pe „cenacliștii” de la Telenești, cu „bucata literară” a sa, să fi auzit vreo apreciere (pozitivă sau... critică), în schimb, își amintește de faptul că atunci (după ce știa numai din auzite despre I.C. Ciobanu și A. Blanovschi din Budăii învecinați), anume la acele ședințe de cenaclu, i-a cunoscut, „în piele și oase”, pe *primii* scriitori (deja... proslăviți!): Petru Cărare (exilat din Chișinău, credem, prin 1959-1960), precum și pe prozatorul umorist Gheorghe Bârcă (1929-1967). Din același an (1960) pare a data și învrednicirea sa de un premiu (primul sau al doilea?) pentru... colaborarea activă la amintitul ziar, premiu ce consta din câteva cărți și broșuri (în rusă?), însă necitite și necitibile (până la acea oră, dar și după...), cei de la redacție neavând, se vede, dreptul de a acorda unui elev premii bănești ori... materiale.

1961-1966

În anul următor (1961) se încheie perioada învățaturii lui P.B. la Telenești, iar el, ca și unii dintre colegii de clasă (a X-a / a XI-a), trebuia să decidă, unde era mai nimerit să-și facă studiile superioare și ce facultate să urmeze. Tocmai în toiul ultimelor examene ori chiar a doua zi după absolvire, a sosit la școală P. Pulbere, fostul profesor în Telenești, pe atunci, deja, prorector al Institutului Pedagogic „T. Gr. Șevcenko” din Tiraspol, cu scopul de a „prinde cu arcanul” viitori studenți la instituția superioară de învățământ pomenită. E drept că nici nu a trebuit prea multă artă de a-i convinge să scrie cereri, la care au fost anexate și... recentele „atestate de maturitate” (de fapt, de absolvire a școlii medii). Unii au „ales” să învețe la facultatea de geografie (D. Roșcovan, din Telenești, și P. Roșca, tizul și consăteanul de la Sărătenii Noi, coleg de bancă, în toți cei 10 ani de învățătură, iar P.B. dimpreună cu alți colegi de școală teleneșteană, a preferat facultatea de fizică și matematică (tiraspoleană).

Numai că, ajuns acasă și povestindu-i mamei sale ce „ispravă” mare făcuse, cu „depunerea” pripită de documente (pentru a studia la Tiraspol, undeva „peste văi și dealuri”, „la capătul lumii”), a avut un

reproș, o „muștrare” maternă, aproape cu lacrimi în ochi (sărmana rămăsese văduvă încă din 7 octombrie 1958!): „Parcă băteai capul, ani la rând, că vrei să te faci jurnalist sau scriitor și că ți-ai dori să înveți la Chișinău, alături de frate-tău mai mare, Gheorghe, întors și el, în anul trecut, din armată și intrat la Institutul Agricol de acolo...” Văzând că ține capul plecat neîncercând a justifica „alegerea” Tirișpolei, ca loc de „școlire”, buna mamă hotărî, de una singură, cum se obișnuise, de când cu văduvia ei... nedorită: „Iaca-ți dau cinci ruble de drum, pentru a te duce la Tiraspolul acela, pe unde-o mai fi fiind, iei documentele de acolo și le duci la Chișinău, unde ai putea învăța de... jurnalist.”

Așa a ajuns P.B. student la Universitatea chișinăuiană, la Facultatea de Istorie și Filologie (cea de ziaristică inaugurându-se cu mult mai târziu, abia sub formă de secție sau „îmbinată” cu alte specialități, cum e cea de... biblioteconomie).

La început, deși Filologia se despărțise de Istorie, devenind două facultăți aparte, cursurile și lecțiile îi păreau foarte anoste, plictisitoare (ca fiind prea departe de interesele și preocupările unui posibil ziarist-publicist)... Noroc că exista o viață literar-„științifică”, studenții de la cursurile mai mari participau la diverse cercuri, cenecluri și întruniri literar-artistice etc. În afară de acestea, mai era deschisă (chiar în centru) librăria „Drujba”, de unde P.B. procura literatura română (originală și traduceri din literatura universală), punând începuturile unei viitoare biblioteci personale / particulare.

Mai exista posibilitatea de a procura în chioșcurile din centrul Chișinăului toată presa cultural-literară a vremii: *Luceafărul*, *Contemporanul*, *Gazeta literară / România literară*, apoi și altele, „din provincie”: *Ateneu* (Bacău), *Tribuna* (Cluj), *Ramuri* (Craiova), *Cronica* și *Convorbiri literare* (Iași) ș.a.

Tot pe atunci, în toamna lui 1961 sau 1962, dacă nu greșim prea mult cu cronologia, a fost inaugurată Biblioteca Republicană „N.K. Krupskaja”, viitoarea Bibliotecă Națională a Republicii Moldova, cu

renumita ei Sală (sau Secție) de literatură în limbi străine (astăzi numindu-se: literaturile lumii), unde se afla și „pripășita” literatura de limba română și unde P.B. prefera să vină, „absentând” de la orele universitare, ca să-și potolească setea de cunoștințe la acea adevărată Fântână („națională”) de Cultură, Spiritualitate și Patriotism...

1964-1965

Acești ani s-au evidențiat aparte, pentru că sunt „anii de hotar” în viața cultural-literară și spirituală a republicii, dar și în cea personală, particulară, „de familie” a lui P.B. În vara și toamna anului 1964, în România „populară și socialistă”, la București, în primul rând, dar și în URSS (la Moscova, ca și la Chișinău, deopotrivă), au intervenit, în sfârșit, înnoitoarele schimbări, iar anul 1965 a „debutat” printr-un real reviriment cultural-literar, printr-o revigorare a scrisului artistic, prin apariția a numeroase cărți, ediții, publicații (*Cultura Moldovei* devenind, ulterior, *Cultura / Literatura și arta*). P.B., fiind deja în anul IV universitar, a simțit „chemarea” de a semna, de a „recenza” (în presă) unele „debuturi literare” proaspete (semnate de Vlad Ioviță, Mihail Gheorghe Cibotaru, Ion Ciocanu ș.a.), în felul acesta punând bazele unei viitoare (și impunătoare, ca număr de înregistrări) bibliografii (de critic și istoric literar, de publicist).

În luna iunie (pe data de 12) 1965, P.B. și-a înfiripat și o mică familie, drept consoartă și „tovarășă de drum” prin viață (de acum 48 de ani) acceptând a-i fi Clara (și limpedea!) Gârlă, născută la Hâjdieni-Cajba (Glodeni), în 1946. Până în prezent doamna Balmuș e alături de dl P.B., îi este sprijinul vital și moral al dumnealui.

În sfârșit, toamna aceluiași an (1965), mai concret: luna octombrie a pomenitului an, a devenit memorabilă și pentru studentul anului V de la Litere(le) universitare P.B., datorită participării... nemijlocite la lucrările Congresului III al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Avântul și entuziasmul, pe care le-a trezit acest Congres istoric, au fost atât de vii și de mari, încât se crea impresia (mai târziu), că atunci au fost prezise și anticipate schimbările de ordin lingvistic și literar ce vor fi

revendicate abia în anii '80-'90 ai secolului XX (inclusiv obținerea alfabetului latin, revenirea la denumirea de limba română...).

- 1966-1968** Pe parcursul acestor ani, P.B. a fost nevoit să se angajeze la serviciu în redacția gazetei „de partid... unic” *Moldova socialistă*, astfel obținând repartizarea la serviciu după absolvirea Universității. Din luna mai a anului 1967 și până în octombrie 1968, a lucrat la Televiziunea Moldovenească, în redacția de emisiuni literar-dramatice. Desigur, în aceeași perioadă de timp, P.B. a continuat să se manifeste și pe tărâmul publicisticii cultural-literare, prin scrierea și publicarea unor recenzii și prezentări (la scrieri de literatură originală, „contemporană”, traduceri din literatura universală, ediții și monografii consacrate clasicilor noștri).
- 1968-1971** Fiind admis la „aspirantura” AȘM, P.B. a trebuit să lucreze și la Institutul (respectiv) de Limbă și Literatură, un timp, în calitate de colaborator științific inferior, neîncetând să publice în presa republicană articole, studii, recenzii, în paralel cu susținerea unor, nesfârșite, examene și colocvii „de specialitate”, frecventarea a altor, numeroase, cursuri de istorie a PCUS, de filozofie... marxist-leninistă etc. Și toate astea – în detrimentul studierii și însușirii unei literaturi cu adevărat științifice, metodologice, al inițierii întru teoria literară și metodologia cercetării-investigării istoriografice.
- 1971-1979** După absolvirea așa-zisei „aspiranturi... academice”, P.B. a preferat să se transfere cu serviciul la nou-constituitul (în 1965 încă) Muzeu Republican de Literatură (de pe lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova), Muzeu ce va purta numele lui D. Cantemir și care, actualmente, se numește Muzeu Național de Literatură „M. Kogălniceanu”. Inițial, doar câteva luni, P.B. va fi șef al secției de literatură clasică (română – „moldovenească”), apoi – custode general, mai „sovietic-moldovenește”: șef de fonduri, preț de șapte-opt ani la rând. Abia aici, la Muzeul amintit, a avut P.B. posibilitatea să

efectueze cercetare literar-istoriografică, inclusiv în alte muzee, biblioteci și arhive din Moscova, Leningrad sau Sankt Petersburg, din Lvov, Harkov, Kiev, Cernăuți, Kamenet-Podolski, Vinnița, Odesa și din alte orașe ale fostei URSS.

Numai așa s-a putut apropia P.B. de studierea și interpretarea-exegeză a unui N. Spathary, D. Cantemir, C. Stamati, Al. Donici, M. Costin, I. Neculce, M. Eminescu, Al. Mateevici ș.a.

În aceeași perioadă, prin intermediul amintitului Muzeu de Literatură, P.B. a început de prin 1972-1974, colaborarea cu istoricii literari: E.M. Dvoicenko-Markova (de la Moscoa), Gh. Th. Bogaciu (din îndepărtatul Irkutsk); tot de pe atunci își au începutul și preocupările lui P.B. de studierea vieții și activității membrilor dinastiei de scriitori-cărturari Hâjdău-Hasdeu (cu susținerea morală, apoi și... materială, din partea hasdeulogului chișinăuian-moscovit N.N. Romanenko). [Această colaborare a lui P.B., inclusiv cea cu care N.N. Romanenko întreținea, ani de zile, în apartamentele dumisale închiriate, „cabinetul B.P. Hasdeu”!, „cabinet” al cărui secretar științific, un timp, ajunsese și P.B., avea să conducă, în februarie 1998, la organizarea și inaugurarea, în cadrul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” din Chișinău, a unui Centru Național de Hasdeologie.] Concomitent, începând cu anul 1974, împreună cu cercetătorul N.N. Romanenko, P.B. a scos câteva ediții de opere hâjdăuene-hasdeuene (până în vara anului 2000, când avea să decedeze... energicul hasdeulog de la Moscova).

1973, 5 septembrie În familia Balmuș, după opt ani de căsnicie, s-a născut fiul Tudor (între 1980 și 1990 – elev la școala nr. 1 din centrul Chișinăului, actualmente: Liceul Teoretic Român-Francez „Gh. Asachi”; între 1990 și 1996, student la Academia de Arte „N. Grigorescu” din București, drept bursier al Fundației (Institutului) Cultural(e) Român(e); între 1996 și 2001, angajat la Muzeul Satului „D. Gusti” din același

municipiu; în prezent, având diplome de sculptor de obiecte din lemn, lucrează și trăiește în Italia).

1983-1989 În acest răstimp, P.B. își desfășoară activitatea la Editura „Literatură Artistică” (redactor, apoi șef al redacției de proză originală), în același timp, în amintitul loc de lucru, apar edițiile: Al. Hijdeu. *Izbrannoe* (împreună cu N.N. Romanenko, Chișinău, 1986) ; Al. Hâjdău. *Domnia Arnăutului* (în seria „Biblioteca scolarului”, Chișinău, 1987); Antioh Cantemir. *Satire și alte poetice compuneri – Satirî i drugie stihotvornâe socinenia* (ediție bilingvă, Chișinău, 1988); Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei* (versiunea românească a *Scrisorii Moldovei* de la 1825, Chișinău, 1988); Al. Donici. *Fabule* (Chișinău, 1988); Miron Costin. *Opere* (în colaborare cu Sv. Korolevschi, Chișinău, 1989); [Mitropolitul] Dosoftei. *Opere poetice* (Chișinău, 1989).

1989-1999 În acești 10-11 ani, P.B., în urma unui concurs, devine colaborator științific al Institutului de Istorie și Teorie Literară (fostul Institut de Limbă și Literatură) al Academiei de Științe a Moldovei, în calitate de coordonator al subsectorului de literatură veche română (în cadrul Sectorului de literatură clasică română); între 1991 și 1996 lucrează asupra întocmirii și editării volumului colectiv de studii *Un veac de aur în Moldova: 1643-1743. Contribuții la studiul culturii și literaturii române vechi* (Chișinău – București, 1996). În același an (1996) își fac apariția, la Editura „Arc”, romanul anonim [basarabean] *Aglaiia* (116 p.), lui P.B. revenindu-i îngrijirea textului, nota asupra ediției, postfața și glosarul; la Editura *Știința*, în cadrul seriei *Pagini despre Basarabia, Scrisori din Basarabia*, vol. I: 1880-1883, ca aparținând lui „Basarab” (pseudonim al lui Z.C. Rally-Arbore?), P.B. fiind, aici, „referent științific”.

-
- 2000-2002** Activitatea editorială a lui P.B. continuă, la modul direct, în anii evidențiați, prin angajarea la Editura „Cartier”, scoțând la lumină, de exemplu, numai în colecția *Poesis*, „opera poetică” a celor mai diverși autori: Dante Alighieri (tradus și comentat de G. Coșbuc, în 5 vol.) ; V. Alecsandri (3 vol.); Al. Macedonski (3 vol.); G. Coșbuc (3 vol.); Ion Minulescu și Ion Pribeagu (câte un vol.); apoi: T. Arghezi (2 vol.); N. Stănescu (2 vol.); M. Sorescu (2 vol.); C. Ivănescu (2 vol.) ș.a.
- 1992-2012** Președinte al Societății Bibliophililor „Paul Mihail” din Moldova (pe lângă Biblioteca Națională a Republicii Moldova).
- 1993, iulie** P.B. devine membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.
- 1993-2013** Angajat al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” (inițial, pe 0,5 normă de lucru, până în 1998); aici, în 1996, în Sala de lectură, pe lângă Departamentul relații cu publicul, inaugurează microsimezionul „Pro Academia Hasdeu”, care „funcționează” până în prezent. În luna februarie a anului 1998, cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la nașterea lui B.P. Hasdeu, P.B. (împreună cu dna Clara Balmuș) organizează și inaugurează Centrul Național de Hasdeologie, serviciu bibliotecar ce-și desfășoară activitatea pe parcursul a 15 ani deja.

Capitolul I.
Pavel Balmuș și cercetarea literară
ca profesione de idei

§ 1. Despre cercetătorul și istoricul literar Pavel Balmuș – doar adevărul!

Mihai Cimpoi. *Pavel Balmuș: pasiunea Hasdeu*

Haralambie Corbu. *Arheologie literară sau Fața ascunsă a detaliului „periferic”*

Eugen Lungu. *Pavel Balmuș, un erudit al cărții clasice*

Victor Prohin. *Sub semnul de aur al trecutului literar*

Vasile Malanețchi. *Erudiție, perseverență și sete de completitudine*

Acad. Mihai Cimpoi,
istoric și critic literar

Pavel Balmuș: pasiunea Hasdeu

Notându-mi titlul acestui microeseu, m-am gândit îndată la spiritul iscoditor și acribios, greu conciliabil al lui Pavel Balmuș, unul dintre cei mai avizați cercetători ai culturii românești premoderne și moderne, care face mereu caz de o transcriere incorectă, sau care i se pare doar lui corectă. De ce pasiunea Hasdeu și nu pasiunea Hâjdei sau Hasdei? S-ar întreba el. Și de ce nu singularul „pasiune”, și nu pluralul „pasiuni”.

Caracteristica, pe care o *facem ad-hoc*, e o dovadă în plus a iubirii / iubirilor lui cărturărești manifestate de ilustra dinastie Hasdeu / Hâjdeu, care demonstrează – iată – interculturalitatea noastră europeană de esență ontologică, valorică.

În drumul său de la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, unde e situat un Centru de Hasdeologie (atenție, iarăși, la transcrierea balmușiană!) spre casă, o casă pe pământ aflată pe strada București, poate fi zărit un om ca o siluetă lovinesciană, cu o constituție scundă, isusiacă, topit de lecturi, de cercetări arhivistice, de „ștergere de colb de pe cronică bătrâne”, de stăruiri pe aceste pagini vechi esențiale pentru epoca aurorală a literaturii române.

Este o figură de cărturar de viță veche, nobilă, care e cititor de cărți, care, la rândul lor, îl citesc pe el. Cititul e, în cazul lui, identificare electivă, simpatetică, cu Cartea, oglindire narcisiacă în text, aplicare cu barthesiana „plăcere a textului”.

Nicolae Romanenco, consultantul pentru literatura noastră de la Moscova, un intelectual rasat și mereu cu spirit tineresc, chiar la o vârstă matuslemică, care avea un cabinet „B.P. Hasdeu” în zona dostoievskiană a capitalei ruse, dorea, testamentar, să transmită pasiunea lui investigatoare pentru Hasdei / Hâjdei (întreaga sa colecție de materiale arhivistice a fost adusă cu un „tren special”, prin „contrabandă”, la Chișinău, Balmuș urmând sfaturile sale a evitat oficializările și beneficiind de ajutorul unei însoțitoare de călătorie).

Nicolae Romanenco și-a găsit, în mod norocos, continuatorul de pasiune, pre nume Pavel Balmuș, care a pregătit ediții și a scris și studii importante, neducând, însă, visata de părintele său spiritual, o teză de doctorat în regulă.

De vină o fi fiind încetineala tipic moldovenească, adamică, prielnică, în fapt, studiului negrăbit, meticolos documentat, cu o cuprindere a Totului, relevat prin aspectele sale esențiale.

Nu s-a arătat temător față de enciclopedismul ciclopic al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (trebuia să pun undeva o linioară?).

Pavel Balmuș a excelat prin cunoașterea textului original în limbile mai vechi, cronicărești, de începuturi genezice de cultură, unde stă ascunsă hegeliana și heideggeriana *esență a temeiului*.

Pașii domoli, dar siguri, concentrați, stăruitori, ai lui Pavel Balmuș se aud distinct în contextul științei literare, hermeneuticii, textologiei, paleografiei. Sunt pașii unui cărturar de calitate superioară, purtați pe drumurile europene ale culturii noastre naționale.

8 mai 2013

Acad. Haralambie Corbu,
istoric și critic literar

Arheologie literară sau Fața ascunsă a detaliului „periferic”

Căile ce duc spre Olimp în domeniul științei, ca și în toate celelalte domenii ale creației umane, nu se află cuprinse în spațiul lingvistic al unei singure formule-clare, univoce și definitive, asimilarea căreia ar permite oricui traversarea neprejudiciată a distanței dintre *a fi* și *a nu fi*.

Fiecare își alege și își fortifică drumul conform vocației, pregătirii și perseverenței personale, căutându-și și găsindu-și, până la urmă, locul pe care îl merită și care i se cuvine în imensa multitudine de soluții, oferte și opțiuni. Sub acest unghi de vedere, traseul parcurs, în timp și spațiu, de istoricul literar *Pavel Balmuș*, care se află astăzi la o cumpănă aniversară, reprezintă un drum și o experiență individuală aparte.

Chiar de la bun început Pavel Balmuș se vede antrenat și captivat de multitudinea și polivalența spectrului literar-artistic european, începând cu Ovidiu și Horațiu, poposind apoi asupra operei lui Goethe, G. Flaubert, F.M. Dostoievski, L.N. Tolstoi, Hans Christian Andersen și Rainer Maria Rilke. Vectorul european, ca să zicem așa, al preocupărilor cercetătorului, constituie totuși un domeniu mai mult tranzitiv, de curiozitate și informare culturală, și nu unul de investigare și aprofundare.

Obiectivul de bază al cercetărilor sale îl constituie, desigur, literatura națională, reprezentată, mai cu seamă, prin două compartimente de bază: literatura veche și literatura română modernă. Anume aceste două compartimente ale istoriei literare au fost și continuă să fie supuse unor viviseccii și analize de laborator dintre cele mai severe și austere.

Opera și activitatea mitropoliților Varlaam și Dosoftei, a marilor cronicari Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce, a savantului și scriitorului de talie europeană Dimitrie Cantemir, a clasicilor din secolul al XIX-lea Constantin Negruzzi și Vasile Alecsandri, Ion Creangă și Mihail Eminescu se află neconținut în vizorul mereu treaz și veghetor al cercetătorului.

Ceea ce constituie însă temelia investigațiilor istorico-literare ale lui Pavel Balmuș, e literatura basarabeană din secolul XIX – primele decenii ale secolului XX, creația scriitorilor din acest spațiu geografic și cultural fiind văzută și tratată prin grila și în context național și intercultural. Printre acestea se remarcă mai ales cele consacrate operei și activității lui Alexei Mateevici, Constantin Stere.

Marea pasiune a cercetătorului Pavel Balmuș, pasiune care le acoperă pe toate celelalte, e atașamentul față de scriitorii și oamenii de cultură proveniți din neamul hasdeienilor (P. Balmuș zice „hâjdăuienilor”): Thadeu, tatăl; Alexandru și Boleslav, fiii; Bogdan Petriceicu, nepotul; Iulia, strănepoata. Fiecare în parte și cu toții dimpreună, aceste neordinare personalități și-au adus obolul – în măsura talentului și capacităților, la dezvoltarea culturii, științei și literaturii – mai întâi, la scară regională, iar apoi și la cea națională.

P. Balmuș, ținând felinarul în mână, se străduie să pună în lumină unghere literare ferite, într-o măsură mai mare sau mai mică, de văzul istoricilor literari de până la el; să reia, pe baza unor date și supoziții noi, niște concluzii și afirmații mai vechi și să lanseze, în acest temei, insistent și consecvent cu sine însuși, convingerile la care a ajuns și pe care le crede demne de reținut. Exegetul P. Balmuș e, în firea lucrurilor, și un polemist de forță, chit că nu tot ce susține el într-o problemă sau alta constituie un adevăr veșnic și imuabil. Autorului, când evidența lucrurilor contravine unor afirmații sau concluzii emise de el mai înainte, îi ajunge curajul să renunțe la ele în mod public, recunoscând în felul acesta – așa cum îi stă bine unui om de știință – și propriile limite și insuficiențe.

Până la precizarea unei date ce ține de ziua și locul nașterii unui scriitor, de împrejurările zămisirii unei opere literare sau de stabilirea paternității ei – constituie un bun prilej de a-și afirma punctual de vedere într-o chestiune sau alta, care, în cele din urmă, se dovedește a fi un punct nevralgic de importanță majoră în dezlegarea unor enigme sau noduri esențiale din creația unor scriitori aparte, din istoria literaturii, în general.

Timp de aproape patru decenii de activitate *constructorul* Pavel Balmuș a pus la temelia istoriei noastre literare numeroase blocuri și cărămizi de înaltă probă științifică și cognitivă, fără de care realizările noastre în acest domeniu ar apărea mult prea

văduvite. Să sperăm că *arhitectul* Pavel Balmuș, în anii ce urmează, din aceste variate și diverse blocuri și cărămizi, va încheia, cu tenacitatea ce-l caracterizează, două sau trei studii monografice de anvergură, care ar stabili cu o și mai mare certitudine dimensiunile unei prezențe științifice autentice în cadrul istoriei noastre literare.

Revistă de lingvistică și știință literară, 2004, nr. 4-6

**Eugen Lungu,
critic literar**

Pavel Balmuș, un erudit al cărții clasice

Puțini intelectuali basarabeni se pot mândri cu onoarea de a fi fost invitați de Nicolae Manolescu la celebra pe vremuri emisiune *Profesiunea mea, cultura*. Dacă vă amintiți, amfitrionul ei era viitorul autor al *Istoriei critice...* Pavel Balmuș este unul dintre acei puțini asupra cărora se opriese opțiunea cunoscutului critic. Colegul nostru fusese convocat în calitate de editor al romanului *Aglaia*, manuscrisul căruia îl descoperise Ion Varta în arhivele rusești. Pavel Balmuș a fost „nașul” concret al prozei. Mai întâi, pentru că a „botezat” romanul, găsimu-i un titlu potrivit. Prenumele *Aglaia* era purtat de protagonista acelei scrieri anonime, așa că se potrivea perfect pentru un titlu. Alegerea nu a fost făcută însă „la brodeală”, ci urmând modele tradiționale ale prozei românești, cu eroine în roluri titulare: *Elena* (roman de Dimitrie Bolintineanu), *Mara* (roman de Ioan Slavici), *Adela* (creație a lui G. Ibrăileanu), *Mite* (unul din romanele-tandem ale lui E. Lovinescu) ș.a.

Apoi, ca un bun cunoscător al epocii, a propus mai multe ipoteze privind presupusul autor al scrierii, deocamdată anonime.

Apariția romanului a făcut valuri în rândurile istoricilor literari. Descoperirea era din categoria senzaționalului, mai ales că venea dintr-o zonă care nu prea conta literar... N. Manolescu îi închina un editorial pe prima pagină a *României literare*. Îi dedica și o emisiune în cadrul *talc show*-lui său, la care, după cum spuneam, s-a produs Pavel Balmuș.

Aglaia rămâne azi singurul nume basarabean căruia *Istoria critică...* îi acordă maximă atenție pe aproape un sfert de pagină. Și asta pentru că „micul roman este scris cu o acuratețe pe care o întâlnim foarte rar în epocă” (N. Manolescu).

În *Dicționarul general al literaturii române*, fundamentala operă în șapte volume a Academiei bucureștene, lui Pavel Balmuș i s-a rezervat un spațiu la fel de „mare” ca și celor mai mulți dintre basarabeni. Adică, un șfichi. Prezența sa în *Dicționar...* este însă mult mai mare decât pe „povârnitura” repartizată legal – după Mihai Cimpoi,

Pavel Balmuș este poate cel mai citat dintre istoricii noștri literari în întreg corpusul dicționarului. Numele său figurează cu precădere în casetele biobibliografice ale clasicilor: Dosoftei, Antioh Cantemir, Al. Hâjdău, Al. Donici ș.a.

Am în bibliotecă o ediție Dosoftei, intitulată *Opere poetice*, apărută încă în 1989 cu caractere rusești, dar care își face datoria și azi. Este cea mai reprezentativă ediție a prelatului-poet apărută vreodată la Chișinău. Cartea dispune de tot aparatul critic necesar pentru a servi drept un indispensabil instrument de lucru: postfață amplă, notă asupra ediției, note și comentarii, glosar. Lucrarea a văzut lumina tiparului cu „ostenința” (preiau arhaismul din titlul postfeței) lui Pavel Balmuș. Apelez la ea cu încredere ori de câte ori am nevoie.

Mi-ar fi cu nevoie să spun acum câte ediții de acest gen, consacrate unei ample serii de clasici, a pregătit și a tipărit Pavel Balmuș în ultimele decenii. Dintre toate aceste nume se desprinde însă o preferință care a trecut în vocație – neamul Hâjdăilor-Hasdeilor. Acest respect netrecător față de vița nobilă a erudiților basarabeni poate fi probat nu neapărat prin lecturi, ci pur vizual sau statistic – e destul să deschidem indicele de nume al amplei monografii semnate de I. Oprișan – *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*. În solida lucrare, referințele la P. Balmuș sunt foarte frecvente, doar titlurile studiilor sale despre clasic ocupând aproape o pagină. Colegul nostru este citat nu pentru note marginale, oarecare, ci pentru contribuții esențiale gen: „Afirmația [că Tadeu era «căpitan în garda regală lituaniană...»] e confirmată documentar de o descoperire recentă făcută de Pavel Balmuș și Vasile Malanețchi” (I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, Editura „Minerva”, București, 1990, p. 41).

Pe lângă cercetările vizând viața și opera lui B.P. Hasdeu, vlăstarul care a dat strălucire întregului neam, sub supravegherea lui P. Balmuș s-a editat, în mai multe rânduri, și opera lui Al. Hâjdeu, sau *Hâjdău*, cum insistă editorul. Din câte îmi amintesc, o primă tipăritură în acest sens a fost *Domnia Arnăutului*, volum apărut în 1987, evident cu alfabet rusesc, într-o prestigioasă serie a Editurii *Literatura Artistică – Biblioteca școlarului*, cu un concept grafic valabil pe întreg teritoriul URSS. Titlul cărții era dat de nuvela omonimă, operă la trei mâini la care au muncit, pe rând, ca la o afacere de familie, trei membri ai ilustrului clan intelectual – Boleslav, Alexandru, Bogdan. Cartea includea în sumarul ei poezia lui Al. Hâjdău (sonetele și nu numai),

proza și publicistica, volumul având, în fond, o structură bilingvă, deoarece textele rusești erau suplimentate, „în oglindă”, de traduceri românești. Sonetele apăreau în tălmăcirea lui Nicolae Dabija, pentru o parte din publicistică se producea ca traducător însuși editorul.

Volumul a fost precedat, la aceeași editură, de un solid tom în rusește ce însuma scrierile lui Al. Hâjdău: Александр Хиждеу, *Избранное*, 1986. Este cea mai amplă selecție a operei basarabeanului care colabora la *Телескопъ*, revista elaborată și tipărită de Nikolai Nadejdin la Moscova. Volumul adună 320 de pagini. Alături de Pavel Balmuș, căruia îi revenea partea cea mai grea și mai responsabilă a întreprinderii – studiul introductiv și comentariile, aproximativ o treime din întreg! – a colaborat la această ediție și familia Romanenco. Nicolae Romanenco a făcut selecția, iar Nina Romanenco a întocmit indicele de nume. Se pare că tot ea a transpus aparatul critic al cărții în rusește (în carte nu am găsit nicio remarcă în acest sens). Tomul constituie cea mai serioasă ediție care încorporează opera lui Al. Hâjdău în toată complexitatea ei, volumul fiind completat cu multe materiale inedite. În carte, pe lângă bucățile cunoscute deja, au intrat scrierile cu caracter folcloric, o amplă corespondență și o selecție de cugetări și aneacte. Textele sunt însoțite de un bogat material ilustrativ.

O ediție similară ca seriozitate e și cea de la „Litera Internațional”: Al. Hâjdău, *Clipe de inspirație*, București-Chișinău, 2004. Volumul, alcătuit și supravegheat de Pavel Balmuș, cu un extins tabel cronologic în îngrijirea aceluiași, apărea cu concursul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Andrei Vartic întâmpina volumul cu o entuziastă cronică în revista ieșeană *Dacia literară*.

Printre ultimele cercetări ale lui Pavel Balmuș aș remarca și microstudiul la *De neamul moldovenilor*, cu referire directă la un manuscris rar al lui Miron Costin păstrat în fondurile Bibliotecii Naționale (fostă „M. Saltâkov-Șcedrin”) din Sankt Petersburg. Acest articol a fost inclus în volumul colectiv, cu titlu de o savantă grandilocvență *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (secolele XVI-XVIII)*, apărut sub egida Academiei noastre în 2007. Pavel Balmuș este și unul dintre îngrijitorii acestei ediții, tot lui datorându-se și *Preliminariile* care fac intrarea în volum.

În 2008 semna un studiu în care ținta cercetărilor sale era opera lui Dimitrie Cantemir: *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor în raport cu lucrarea*

kostyniană „De neamul moldovenilor”. Articolul apărea într-o altă culegere colectivă cu profil academic – *Dimitrie Cantemir. Dimensiuni ale universalității* (Editura „Gunivas”). În chiar uvertura studiului, Pavel Balmuș își expune raționamentele unei noi abordări a scrierii domnitorului-savant: „Editarea, relativ recent[ă] (în 1999 și 2000), a lucrării «testamentar»-românești a lui D. Kantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, de către d-na Stela Toma (filolog și istoric literar, editoare și exegetă atentă a unor texte vechi «complexe»), a constituit și mai constituie, încă, un adevărat eveniment cultural-științific; această apariție editorială ne-a determinat, într-un fel, și pe noi să abordăm, să reformulăm subiectul, tema aceasta, în comunicarea noastră” (p. 144).

Pavel Balmuș face parte din stirpea literaților laborioși care privesc cu neostoită suspiciune adevărurile clasate ale istoriei literaturii. Așa că în anumite momente ale vieții lor intră vijelios între stocurile de date care au prins licheni și învântează totul. Privirea lor ascuțită găsește fisuri, neașezări și lapsusuri chiar și acolo unde cutuma academică a lăsat să se înțeleagă că e vorba de adevăruri axiomatice la care orice revenire e un act superfluu și absolut gratuit. Pavel Balmuș a ridicat în văzul comunității savante de la noi mai multe semne de întrebare vizavi de anul și data de naștere ale unor clasici, la care a mai adăugat o serie de alte propuneri excesiv-radical. Unele inițiative de acest gen transpar și din ultimul articol despre Cantemir, unde ne propune să ortografiem de o manieră nouă numele clasicului: *D. Kantemir*. La pachet, ne sugerează să revedem și să adoptăm o nouă transcriere a prenumelui și numelui cronicarului Miron Costin, pe care ar trebui să-l redăm scriptic după cum urmează: *Myron Kostyn*. Noua ortografiere i-ar da, cică, marelui logofăt o anume semeție de șleahitic!

Vom lua sub beneficiu de inventar aceste ingenuități, trecându-le totuși drept dulci ciudățenii, chiar dacă verva probatorie a istoricului literar nu e lipsită de un grăunte rațional. Dar nici de un oarecare ridicol. Îmi imaginez cum ar reacționa locuitorii urbei dacă la un moment dat le-am propune, așa, nitam-nisam, să nu mai scrie *Chișinău*, ci *Kishinaw!*...

Dacă ar fi să mai trag o otheadă critică peste textele elaborate de Pavel Balmuș, aș spune că mi-ar plăcea o stilistică mai puțin îndârjită în savanterii, în formulări

bolovănos-rigide. I-ar prinde bine cercetătorului și un duct ceva mai gracil și mai sprinten al condeiului, de altfel mereu împotmolit în inflexiuni greoaie. O rețetă salvatoare ar fi adoptarea unei scriituri simple, fără îmbârligări academice!

Dincolo de aceste momente, peste care lunecăm iute cu privirea, vom remarca la Pavel Balmuș erudiția și stăpânirea liberă a spațiului clasic al literaturii, cunoștințele largi nu numai în ceea ce privește autorii predilecți, ci percepția temeinică a realităților istorice în succesiunea lor. Prin vorba sa molcomă, prin gesturile sale reticente, Pavel Balmuș are ceva din cumpătarea intelectuală a vechilor dascăli, absorbiți de idee și sihăstriți între cărți, domnind suveran „peste-a tomurilor bracuri”. Ce frumos i-ar fi stat căruntei sale înțelepciuni în fruntea unei catedre! Mi-ar fi plăcut să-l văd înconjurat de alumni, gata să-i preia cunoștințele într-un domeniu pe care pragmaticii îl înconjoară azi cale de-o poștă! Specialiștii de talia lui sunt azi puțini și la mare căutare. *Să-i și să-l prețuim.*

23 martie 2013

Victor Prohin,
prozator și publicist

Sub semnul de aur al trecutului literar

O contribuție substanțială la editarea și comentarea unor scrieri din Veacul de aur, cum îl caracterizează istoricii români intervalul de timp cuprins între 1643, momentul apariției Cazaniilor lui Varlaam, și 1743, anul la care se oprește cu istorisirea în *Letopisețul* său Ion Neculce, aparține criticului și istoricului literar Pavel Balmuș. Îl cunosc de la facultate, a fost coleg de promoție cu istoricul literar Vasile Ciocanu și muzeograful Valeriu Nazar. Fiind secretar științific la Muzeul Republican de Literatură „D. Cantemir” (în prezent Muzeul Național de Literatură „M. Kogălniceanu”), a publicat la *Nistru*, revistă a scriitorilor, în redacția căreia lucram, numeroase articole vizând scrieri și cărțurari din sec. XVII-XVIII. În fiecare material pe care îl prezenta simțeam o individualitate aplecată spre cercetare minuțioasă, negrăbită; autorul făcea referință la detalii, nume și date pe care nu le-au scos în lumină alți exegeți. Le descoperea și selecta din edițiile și manuscrisele păstrate în fondurile Muzeului Republican de Literatură, precum și în fondurile unor biblioteci și arhive din Ucraina și Rusia.

Pentru a se documenta și a face schimb de informații, Pavel Balmuș ținea corespondență cu hasdeulogul N. Romanenko (Moscova), cu folcloristul și istoricul literar Gh. Bogaciu (Irkutsk) ș.a. La mijlocul anilor '70 din secolul trecut, el se pronunța pentru includerea lui Petru Movilă în galeria cărțurarilor noștri de seamă. Din păcate, la acel moment, această idee judicioasă a fost ignorată. Aș zice că e un noroc, în plan literar, faptul că destinul îl aduse pe nonconformistul istoric literar la Editura „Literatura Artistică”. Devenind redactor, are șansa de a-și materializa o parte din proiectele sale. La inițiativa lui, în planurile editurii este inclus, pentru prima oară în R. Moldova, un volum de Mitropolitul Dosoftei – *Opere poetice* – cuprinzând *Stihuri la luminatul gherb a Țării Moldovei*, *Domnii Țării Moldovei*, *Psaltire a svântului proroc David* (cunoscută mai larg sub titlul *Psaltirea în versuri*) și alte texte versificate. Alcătuitorul ediției scrie: „Astăzi, desigur, ne dăm ușor seama că cel ce s-a numit la naștere (și până la călugărirea sa) Dimitrie Barila (...), Dosoftei și-a consacrat în mod

egal «ostenințele» bisericii moldave, vieții spirituale sufletești a neamului, dar și scrisului, «literaturii», cum preferăm să ne exprimăm în prezent.” Ediția e însoțită de un glosar, menit să înlesnească cititorului lectura.

Eveniment științifico-cultural de primă importanță este apariția, în 1989, a volumului consistent (427 pag.) Miron Costin, *Opere*, cu un cuvânt-înainte de prozatorul Vladimir Beșleagă, care evocase această figură de primă marime, cu destin tragic, în romanul *Sânge pe zăpadă*. Munca de îngrijire și comentare a ediției nominalizate Pavel Balmuș o realizează în comun cu Svetlana Korolevski, cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Literară al AȘM. Alcătuitoarii ediției au inclus în cuprinsul ei scrierile mai reprezentative ale celui mai important cronicar al Moldovei din sec. XVII: *Letopisețul Țărâi Moldovei*, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, *Viața lumii* și alte câteva texte de proporții mai reduse. În legătură cu această ediție, reproducem o mărturisire a lui Pavel Balmuș în compartimentul *Anexe*, din culegerea *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne* (alcătuire: Vlad Chiriac; Chișinău, 2007): „...În anii 1973-1974, pe când eram custode general la Muzeul Republican de Literatură «D. Cantemir», în timpul unei delegații de serviciu la Leningrad (azi Sankt Petersburg – V.P.), am avut ocazia să examinăm «mai pe îndelete», la Biblioteca Publică «Saltâkov-Șcedrin», varianta de manuscris a lucrării *De neamul moldovenilor...* (redacția în șapte capitole, a lui Nicolai Costin, primele cinci dintre acestea aparținând, inițial, tatălui acestuia, lui Miron). Când la amintita bibliotecă din Rusia, mi s-a adus «unitatea comandată», am remarcat, în primul rând, în «fișa de utilizare», semnăturile dlor G. Ștrempel și L. Demeny. (...) Iar pe o foiță aparte, lipită, în partea de jos a copertei I: «Lucrare a lui Miron Costin despre poporul moldovenilor, copiată de către fiul acestuia Nicolai, cu adăugiri neînsemnate». Sunt înclinat să cred că intenția de a edita acest volum își are rădăcina în acea perioadă de început a anilor '70.”

În 1988, în aceeași editură din capitală, vede lumina tiparului *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir, îngrijită de Pavel Balmuș. Exegetul reproduce (cu note și explicații) textul primei traduceri române al *Descrierii...* lui D. Cantemir (*Scrisoarea Moldovei* de la 1825), ediție efectuată într-o limbă de „tranzitie” – cu turcisme, grecisme și arhaisme – de către un Ioan Nemișescu (și nu de V. Vârnav).

O sursă unică pentru cercetătorii din R. Moldova, România, Rusia (posibil și din alte țări) prezintă ediția bilingvă, în rusă și română, Antioh Cantemir. *Satire și alte poetice compuneri* (Ch., Ed. „Literatura Artistică”, 1988. Selecție, comentarii, postfață: Pavel Balmuș). Traducerile din original sunt realizate de A. Donici și C. Negruzzi. Ar fi oportună reeditarea acestei cărți de valoare, ca textul traducerilor să apară în veșmânt latin.

Un segment aparte de investigații al cercetătorului literar e moștenirea literară și destinele celor cinci individualități ale dinastiei hâjdăuene-hasdeuene: Tadeu, Alexandru, Boleslav, Bogdan Petriceicu și fiica acestuia Iulia. Pavel Balmuș a preluat, continuându-le la o altă spirală, cercetările efectuate pe parcursul a peste o jumătate de secol de N. Romanenko. În 1998, cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la nașterea lui B.P. Hasdeu, pe lângă Biblioteca Municipală din Chișinău care îi poartă numele a fost creat Centrul Național de Hasdeologie, sub patronajul onorific al Academiei Române. De la fondarea lui, până în prezent, activitatea centrului e coordonată de Pavel Balmuș. O ediție reprezentativă apărută sub auspiciile centrului e culegerea *Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*. Între copertele ei sunt inserate sinteze, profiluri, note și comunicări de autori de pe ambele maluri ale Prutului.

Un eveniment, i-aș zice senzațional, comentat la Chișinău și la București, a fost apariția unui roman anonim din sec. XIX, *Aglaia* (coordonarea, îngrijirea textului, note asupra ediției: P. Balmuș). După cum semnalează Nicolae Manolescu, manuscrisul romanului necunoscut a fost descoperit de istoricul Ion Varta în Fondul Consulatului Rusiei la București, din Arhiva de politică externă a Imperiului Rus.

Un volum cuprinzând detalii și variate aspecte din culisele vieții literare, cu nume ilustre și cu nume mai puțin cunoscute, e *Plagiatul la români* – rod al căutărilor aceluiși istoric literar erudit – Pavel Balmuș.

11 aprilie 2013

Vasile Malanețchi,
lector universitar, USM

Erudiție, perseverență și sete de completitudine

(cuvânt despre fenomenul cultural-științific Pavel Balmuș)

Premisa de la care ar fi să pornim, în tentativa de a da contur unei schițe de portret al istoricului literar Pavel Balmuș, colegul nostru, este că Domnia Sa întrunește trăsăturile esențiale ce definesc specia eruditului, categoria de cea mai înaltă probă. Și aici trebuie să mărturisesc că, de nenumărate ori, cu referire la universu-i de cunoștințe pe care le stăpânește, s-a afirmat că e o bibliotecă ambulantă, o enciclopedie în mișcare. În același timp, și m-am convins în repetate rânduri de adevărul acestui fapt, este laborios și insistent în desfășurarea demersului investigativ și merge hotărât, până în pânzele albe, în căutarea argumentului semnificativ, a mărturiei relevante, a verigii-lipsă din șirul de probe concludente.

Că este așa o demonstrează ținuta elevată a articolelor și studiilor publicate în reviste științifice și de cultură, în culegeri tematice sau cele inserate în diversele ediții de opere ale unor scriitori pe care le-a pregătit pentru tipar, înzestrându-le – în funcție de caz – cu prefețe și postfețe, cu note și comentarii critice.

Practicată an de an, cu râvnă și consecvență, metoda de lucru a lui Pavel Balmuș s-a constituit într-un stil inconfundabil, într-un fel de a fi care trădează o fire dâră, un om de caracter, o personalitate complexă. Un savant dintr-o bucată, deci, care, știind exact ce are de făcut în activitatea-i de cercetare științifică, se ghidează de principii severe, nu acceptă lucrul făcut de mântuială și e stăpânit de tentația completitudinii.

Să se observe însă că felul de a fi al savantului nu are nimic în comun cu ceea ce se cheamă pedantism, în sensul comun al cuvântului. Meticulozitatea sa este într-un totu justificată și e motivată, pe de o parte, de superficialitatea cu care au fost abordate, în cazuri concrete, momente și aspecte importante ale vieții, activității și operei unor scriitori, iar, pe de altă parte, de orizontul conceptual îngust și de dimensiunea documentară redusă ale cercetărilor întreprinse în perioada de tristă amintire.

Afirmațiile de mai sus, puse în rezonanță cu personalitatea lui Pavel Balmuș, vin să îi caracterizeze prin excelență strădaniile cărturărești. Dintre confrății de condei născuți în stânga Prutului, Pavel Balmuș este, cu siguranță, cel mai bine (in)format și mai abilitat să facă față exigențelor reclamate de acest domeniu al cercetării științifice. Or, așa cum s-a văzut, la cumpănă de ani, în momentul istoric al ridicării cortinei de fier de la Prut, colegul nostru s-a dovedit a fi cel mai bine poziționat și gata pentru integrare în torentul unic și de o ființă al istoriografiei literare românești. Și nu prin discursuri festiv(ist)e, circumscrise unor evenimente social-politice sau întruniri colocviale de duzină, ci prin contribuții reale, meticuloase și luări savante de cuvânt la simpozioane științifice ale filologilor, organizate sub egida unor instituții academice, din cele două state românești. Apoi, în repetate rânduri, am avut ocazia să constat că o bună parte din contribuțiile sale erau deja luate în considerare și utilizate, unele chiar copios, ca argumente *forte*, la soluționarea unor probleme spinoase sau la elucidarea unor chestiuni controversate din istoria literaturii române, sau, în particular, la clarificarea momentelor și aspectelor obscure vizând viața, activitatea sau opera unora din actanții importanți ai procesului istorico-literar panromânesc.

Pentru a ilustra cu exemple concrete afirmațiile de mai sus ar trebui să citez, rând cu rând, pagini întregi de titluri ale unor contribuții, de certă valoare științifică. Nu o voi face acum, rugând cititorul să consulte, în această ordine de idei, *numeroasa* bibliografie a articolelor și studiilor savantului, culegerile de materiale în care și-a inserat textele și, desigur, edițiile de opere pe care le-a îngrijit și le-a promovat spre tipar, cum sunt cele purtând semnătura mitropolitului Dosoftei, a lui Dimitrie sau Antioh Cantemir, a lui Alexandru Hâjdău sau a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu...

Ceea ce ținem neapărat să accentuăm, aici, este perseverența cu care muncește Pavel Balmuș pe tărâmul istoriografiei literare românești. Timp de o jumătate de secol, cercetătorul a întreprins călătorii de studii în diverse orașe din fosta Rusie țaristă, transformată ulterior în URSS, în sălile de lectură ale arhivelor și bibliotecilor puțin sau deloc frecventate de colegii săi, urmărind să aprofundeze studiul unor probleme importante ale moștenirii cultural-artistice nelămurite până la capăt sau care au rămas în afara interesului generațiilor precedente de cercetători. Materialul acumulat este vast și necesită eforturi susținute, șantierul de lucru deschis sunt mai multe și cer o muncă

dedicată, în cunoștință de cauză, nu alunecare pe suprafață. Cercetătorul e unul cu metodă, care stăpânește, aiudoma unui adevărat artizan, instrumentele de lucru și este obișnuit să avanseze încet, cu acribie, spre miezul fenomenelor investigate, pentru a le depista esența și a le dezvălui lamura. Este un perfecționist care nu-și poate permite să încredințeze tiparului însăilări fragile, cu afirmații hazardate sau concluzii eronate ce nu rezultă din context.

Viața, din păcate, este scurtă, și Pavel Balmuș ar mai avea nevoie de ceva timp ca să-și finalizeze proiectele de cercetare inițiate, să închidă, editorial, șantierul inaugurat și să-și vadă, astfel, lucrările încheiate și publicate.

Înmulțește-i, Doamne, zilele, lungește-i firul vieții, adaugă energie vitală în figura-i de ascet și fă-l să-și vadă încununat rodul febrei și prețioasei sale activități.

21 aprilie 2013

§ 2. Pavel Balmuș, un stigmatizant al plagiatului la români

Alexandru Burlacu. Pavel Balmuș cu „Plagiatul la români”

Alexandru Dobrescu. Parada „autorilor cu mintea altora”

Marius Chivu. Cui îi e frică de plagiat?

Marius Chivu. Plagiatori români celebri

Ion Nuță. Plagiatul la români

Mircea V. Ciobanu. Texte și „texte” sau Despre papagalii literari

Anatol Moraru. Pavel Balmuș și onoarea literelor românești

Prof. univ., dr. hab. *Alexandru Burlacu*,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Pavel Balmuș cu „Plagiatul la români”

Volumul *Plagiatul la români*, Chișinău, Ed. „Arc”, 2004, selecție: Pavel Balmuș, cu o prefață de Dan C. Mihăilescu, cuprinde cazuri celebre de plagiat din istoria literaturii române din secolele al XIX-lea și al XX-lea. Pavel Balmuș s-a limitat la câteva mostre din C. Negruzzi, A. Donici, G. Coșbuc, I.L. Caragiale, L. Blaga, Al. Piru, Eugen Barbu, Ion Gheorghe și Nae Ionescu.

Dorin Todoran, pe coperta a doua a volumului, mărturisește: „În 1982 dădeam la iveală unul din cele mai dezgustătoare plagiate săvârșite de un scriitor român. Plagiatorul a fost apreciat la toate nivelurile structurilor politice și culturale, iar cel ce dezvăluise plagiatul avea să devină un scriitor interzis; drept e, și din alte motive. Așadar, într-o seară, le-am sugerat celor doi prieteni și colegi (Eugen Lungu și Gheorghe Chiriță, *n.n. – A.B.*) realizarea unei triste antologii – *Plagiatul la români*. Nu de alta, dar să mai domolim un pic avântul de autosorocoveală ce bântuie cultura română mai regulat decât plățirea lefurilor. Cum nu aveam să scriu prefața, le-am recomandat numele unui prieten – Dan C. Mihăilescu. M-am bucurat foarte mult să văd că, în sfârșit, această lucrare trist-amuzantă a intrat pe mâini dintre cele mai pricepute. M-a interesat întotdeauna să ghicesc ce se poate afla în mintea plagiatorului, dincolo de o vocație ireproșabilă a jafului. S-a spus, cu un umor discret, că „Imitația este cea mai sinceră formă a flatării”. Așa va fi fiind. Să înțelegem, atunci, că furtul este cea mai sinceră formă de a limita proprietatea intelectuală, artistică ori științifică? În volumul 5 al unei *Istории literare române*, tom publicat în 1994, autorul scrie fără să-i tremure mâna despre unul din plagiatorii de vârf antologați aici: „A fost acuzat, fără vreo îndreptățire, de copiere, plagiat etc.” Asta după ce, același istoric literar și cadru universitar își pune cartea sub un motto din Zilot Românul: „Istoric sunt, n-am frate, / N-am rudă, n-am vecin, / Singur am pe-adevărul, / Lui cată să mă-nchin.” De unde se vede că felul în care suntem noi, românii, înclinați să privim adevărul este atât de flexibil încât vom mai împărți masa cu minciuna...”

Nu întâmplător Dan C. Mihăilescu, într-o foarte consistentă prefață a volumului, *Fărădelegea îngăduinței*, insistă asupra nenumăratelor cazuri de ultimă oră, aduce cu toptanul mostre din „vremea plagiatorilor”. Referindu-se la „tradiția dulcii nepăsări”, el e dispus să explice fenomenul prin importul formelor fără fond: „O mentalitate motivată, de altfel – cel puțin până la un punct – , de chiar realitățile sociale care au dictat, la noi, importul *formelor fără fond*, dezvoltarea neorganică, artificială, în salturi, pripeala adoptării forțate, febra arderii etapelor. Când însăși modernizarea statelor se întemeiază fatalmente – și, la noi, din fericire! – pe plagierea civilizației apusene, la ce bun mirarea, și cu ce folos indignarea, în fața atât de naturalei energii copiatoare menite să escamoteze deficitul original de creativitate originală?”

În ceea ce privește conceptul de literatură, cel puțin prin prima jumătate a sec. al XIX-lea, în literatura premodernă, în perioada de tranziție la canonul pașoptist, nu ne putem apropia cu criteriile conceptului de literatură în înțelegerea noastră de azi. Dan C. Mihăilescu, într-un *Rapid ocol prin Istoria lui G. Călinescu* este foarte virulent. Citez *in extenso*: „Ca să vedem mai bine cu câtă îngăduință se constată la noi plagierea / adaptarea, vă propun să facem, fie și în grabă, un scurt ocol prin *Istoria* lui G. Călinescu. Mă grăbesc să fac două precizări: 1) că, desigur, criticul nu are nicio vină când notează senin că, de exemplu, Conachi este «primul petrarchizant român», că începuturile lirice ale lui Iancu Văcărescu «fură grecești, sub semnul lui Anacreon, pe care-l știa pe de rost», că *Prieteșugul* lui Barbu Paris Mumuleanu «poate fi inspirat din Iancu Văcărescu», după cum «reveriile nocturne (...) sunt în spiritul lui Young din *Night Thoughts*, din care traduseseră serdarul Simeon Marcovici». Și 2) că atari etichetări senine nu «cotizează» nicidecum vreo circumstanță atenuantă la ideea de fărădelege a plagiatului, care, ca oricare formă de hoție patentată, rămâne clar o infracțiune de domeniul penal. *Înserarea* lui Cârlova «e fundamental lamartiniană» pentru Călinescu («originală este amestecarea lamartinismului cu idilicul gessnerian»), căderea heliadescă a îngerilor «e lamartiniană» și ea. Eminescu «a luat din acest *Manfred* al lui C. A. Rosetti în deosebi în *Mureșan*», Alecu Russo are în *Cântarea României* «tonul din *Paroles d'un croyant* de Lammenais», cutare comparație utilizată de Negruzzi, în *Aprodul Purice*, provine «din *Il Natale* al lui Al. Manzoni», debutul lui Bolintineanu (*O fată tânără pe patul morții*) «e o imitație foarte liberă după *La jeune captive* de

André Chénier», iar «*Blestemul dervișului* – un fel de *Des Sängers Fluch* de Uhland», în vreme ce *Miron și Florica* de Iacob Negruzzi este un «lucru mort» o «imitație după *Hermann și Dorothea* al lui Goethe». Cât despre creuzetul de influențe și preluări eminesciene, orice tentativă de (nou) inventar ar fi pe cât de obositoare, pe atât de inutilă, dată fiind mulțimea comentariilor *pro* și *contra* care au făcut încă demult insolvabilă problema. În paginile dedicate teatrului lui Alecsandri, după ce menționează că poetul «a localizat, a imitat într-o bună măsură» – ca de altminteri, Molière și toți vodeviliștii de la începutul veacului al XIX-lea, nu omite să noteze G. Călinescu – criticul observă cu dreptate că «în realitate, publicul lui Alecsandri, familiar cu teatrul francez de la Iași, cunoștea prea bine modelele și (chiar) dramaturgul le-a indicat uneori». O familiarizare cu practici curente pretutindeni, la vremea aceea.”

Această mult prea întinsă incursiune în istoria literaturii ar fi trebuit completată cu alte cazuri celebre din istoria literaturii universale. Nu mă refer la fabulele lui Esop, la nuvelele din *Decameronul* lui Giovanni Boccaccio, la teatrul lui Shakespeare ș.a.m.d. *Prelucrarea, adaptarea, compilarea, colajul, imitația, parafraza, pastișa, parodia* (cu excepția unei forme extreme a acestora, *plagiatul*) nici azi nu sunt cazuri condamnabile. L. Tolstoi l-a „desființat” pe Shakespeare pe motiv că nu e original, că vine masiv din teatrul antic.

În contextul literaturii pașoptiste, dar și a celei junimiste, plagiatul era o modă literară și e calificat, la noi, ca un caz grav pe la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. Mă mir cum de alcătuitoarea nu a inclus și mostre din Alexei Mateevici. „*Plagiatul la români*” este cartea care nu se trece cu vederea.

Burlacu, Alexandru. *Texistențe*. Vol. 1. *Drama zborului frânt*. Chișinău, 2007

Alexandru Dobrescu,
critic literar (Iași)

Parada „autorilor cu mintea altora”

Până foarte de curând, plagiatul nu a fost, la noi, obiect de studiu. Opinia publică afla doar, la răstimpuri nu tocmai lungi, că încă un intelectual a fost prins cu mâța în sac, neavând explicații convingătoare pentru parcimonioasa întrebuițare a ghilimelelor în scrierile pe care și-a pus numele. Evident că subiectul făcea valuri câteva zile, ca să fie apoi înghițit de nesătula banalitate cotidiană. Căci, la urma urmelor, o hoție ce se adaugă cuminte nesfârșitului lanț de hoții anterioare numai excepție nu se mai poate chema, ajungând să illustreze regula însuși. Iar regula, tocmai pentru că e regulă, nu ațâță curiozitatea și nu hrănește pasiuni. Se prea poate ca vreun ins cu simțul moral încă neatrofiat de tot să mai aibă candoarea ori naivitatea de a se indigna și de a vesteji, în numele unor desuete precepte, și strigătorea la cer ispravă recent descoperită a milenarului obicei, dar și obiceiul însuși. Sunt însă reacții de scurtă durată, repede înăbușite sub mulțimea jafurilor înconjurătoare. Altminteri, atitudinea curentă e indiferența, crescută din lehamite și dintr-un apăsător sentiment al zădărniceii. Încă un plagiat? Ei și? Doar au mai fost atâtea și cine știe câte au să-i mai urmeze!

Probabil că asta explică și lipsa de interes pentru cercetarea sistematică a fenomenului, perceput ca o fatalitate împotriva căreia e absurd să te ridici. Istoria ne învață – și e greu să nu o iei în seamă – că, oricât de aspre au fost cândva pedepsele aplicate acestei categorii de fapte, efectele s-au dovedit ca și nule. Nu numai că gustul plagiatului n-a fost vreodată descurajat, dar a continuat să se întindă ca o epidemie. Mai mult, la adăpostul tulburător de permisivei devize „cărțile se fac din cărți”, hoții de cuvinte și-au putut practica meseria la vedere, fără nicio reținere. Și mai mult, au elaborat un soi de „filozofie” a plagiatului, menită să-i atribuie dimensiuni creatoare și să înece în ridicol orice acuzație. Vremurile când plagiatul, cel puțin literar, se vedea – cum credea Vianu – cu ochiul liber, par a fi apus. Azi, până și cel mai ordinar plagiat este ambalat într-un premeditat vâl de ambiguitate, orice brigand al scrisului având

suficient tupeu ca să-ți argumenteze profunda încărcătură ironică a nemestecatei sale înfruptări din clasici și moderni, rod al unei viziuni apăsate postmoderne.

Ce se poate face împotriva unei asemenea proliferări a hoției la drumul mare al culturii? Prea puțin. Într-o vreme în care juriștii înșiși nu s-au pus de acord asupra unei definiții a plagiatului, preferând să lase loc interpretărilor contradictorii până și în cazurile flagrante, unica soluție la îndemână e „rușinarea” publică a făptașului, presupus a-și turna îndată cenușă în creștet și a evita să mai scoată capul în lume. Lucru ce se întâmplă doar în poveștile de adormit copiii. Ceea ce nu înseamnă că avem dreptul să ignorăm o realitate de asemenea amploare și cu efecte dintre cele mai păgubitoare. Tocmai mulțimea practicanților autohtoni de azi și dintotdeauna ai acestui gen de activitate intelectuală ilicită impune, credem, atenta ei examinare. În alte culturi, operațiile de acest fel durează de secole și roadele lor, concretizate în minuțioase studii și inventare, întrec prin bogăție orice imaginație. Noi ne mulțumim să arătăm cu degetul cazurile izolate, trecând cu vederea amănuntul că ele sunt ilustrări ale unui fenomen ce a ajuns să ne reprezinte. Iată de ce apariția antologiei *Plagiatul la români* (Editura „Arc”, Chișinău, 2004), alcătuită de Pavel Balmuș și prefațată de Dan C. Mihăilescu, se cuvine salutată ca un pas, fie și timid, către examinarea plagiatului în toată întinderea și cu toate implicațiile lui culturale, istorice, psihologice și sociale.

Din păcate, ediția întocmită de Pavel Balmuș e departe de a oferi o imagine concludentă a acestei vechi și nevindecabile maladii culturale. Alcătuitorul selectează câteva exemple menite a ilustra tradiția băștinașă a plagiatului, începând cu Negruzzi (părintele lui *Alexandru Lăpușneanul*) și Alecu Donici, trecând prin Coșbuc, Caragiale și Blaga, urmând cu Alexandru Piru și Eugen Barbu, pentru a încheia turul de orizont cu Ion Gheorghe și Nae Ionescu. Atenția e concentrată, cum se vede, asupra plagiatului literar, deși antologia se numește *Plagiatul la români*, iar prefațatorul tratează lucrurile din perspectiva mai largă a proprietății intelectuale. A restrânge aria plagiatului la sfera literaturii, ni se pare nu doar inexact, dar și lipsit de *fair-play*, căci li se refuză nejustificat altor domenii o onoare pe care merită cu asupra de măsură să o împartă cu scrisul beletristic. E drept că plagiatele literaților s-au bucurat întotdeauna de o audiență superioară, pe de o parte, din cauza notorietății autorilor, pe de alta, datorită promptitudinii cu care colegii de breaslă au avut grijă să le popularizeze, adeseori în

forme spectaculoase și nu fără o umbră de satisfacție, chiar dacă lăsau impresia că sar în ajutorul împricinatului. Așa se face că memoria colectivă a reținut cu deosebire marile scandaluri pe chestiuni literare, trecând nepăsătoare peste scandalurile mai puțin mediatizate, însă de o măcar egală gravitate, în care au fost implicate personalități de primă mână ale vieții noastre științifice. Deși, la rigoare, câteva dintre aceste hoții savante au ținut prima pagină a ziarelor ani în șir, reușind uneori să depășească în popularitate popularele furțișaguri literare. Trecem peste faptul că înseși intervențiile lui Ioan Nădejde din *Contemporanul* anilor '80 ai veacului al XIX-lea îi furnizau lui Pavel Balmuș suficiente motive pentru lărgirea investigațiilor și către alte zone ale activității intelectuale (istorie, psihologie, geografie, științe naturale, filologie etc.). Ni se pare totuși că, în spiritul minimei echități, se cereau tratate cu respectul cuvenit și „contribuțiile” naturalistului D. Brândză (prins în două rânduri în flagrant delict de plagiat: o dată cu un articol asupra carnivorității plantelor, tradus în tăcere din *Revue des deux mondes* din 1876 și publicat în același an în *Revista literară și științifică* a lui Hasdeu; a doua oară, la 1881, cu un *Curs elementar de istorie naturală*, copie fidelă a *Organografiei* lui Payer), ale istoricului Gr. Tocilescu (a cărui *Dacie înainte de romani* din 1880 a fost pusă, la nici un an de la apariție, pe două coloane cu marea ediție critică a scrierilor lui Herodot, datorată lui George Rawlinson), ale juristului C. Hamangiu, unul dintre pionierii români ai studiului proprietății intelectuale (care a plagiat o teză de doctorat franceză, *Etude sur le droit des auteurs précédée d'une dissertation sur la propriété littéraire chez les Grecs et chez les Romains* de Paul Clément, editată la Grenoble în 1867, în *Proprietatea literară și artistică*, 1893), ale profesorului de economie politică A.C. Cuza, învinuit două decenii și mai bine că și-ar fi „elaborat” cartea *Despre poporație* (1899) lipind cu dibăcie pasaje din lucrările mai tuturor economiștilor de seamă ai lumii. Asta ca să ne oprim la anul 1900. Fiindcă, dacă ne aventurăm în secolul abia trecut și în cel de curând inaugurat, ar fi nevoie de volume întregi pentru a consemna fără părtinire jafurile științifice, botezate cu nedisimulat orgoliu „sinteze”, între care ultimul se află în tratatul de istorie a românilor, conceput sub egida Academiei. Și dacă tot am amintit de Academie, să adăugăm cu titlu de curiozitate că înaltul for a avut înțelepciunea să distingă lucrările de felul celor

pomenite mai înainte, încununându-le cu substanțiale premii, și să-și recruteze membrii dintre merituoșii lor autori.

Regretând că antologia lui Pavel Balmuș nu dă științei ce e al științei, să vedem în ce măsură oferă ea un tablou al tradițiilor plagiatului literar. Mai întâi, însă, o precizare. Istoria fenomenului poate fi abordată din două perspective, rareori coincidente: aceea a comiterii plagiatelor și aceea a descoperirii lor. Situațiile de felul celei trăite de T. Maiorescu (*Cercetarea critică...* a fost pusă pe două coloane, la niciun an de la apariția în *Convorbiri...* și în broșură, de Aron Densușianu) ori al aceleia care l-a avut drept protagonist pe Coșbuc (*Balade și idile*, ieșite de sub tipar la sfârșitul primăverii lui 1893, au fost acuzate de plagiat în broșura lui Grigori N. Lazu din luna august a aceluiași an) sunt rarissime. În imensa majoritate a cazurilor, identificarea scrierilor folosite ca „sursă de inspirație” s-a petrecut după ani, după decenii, uneori după secole de la făptuire, fiind mai de fiecare dată rodul întâmplării. Colecția de fabule al nemuriturii de către Eminescu Țichindeal a apărut la Buda în 1814. Însă abia în 1885 Ioan Russu scoate la Arad *Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sârbesc al lui Dositei Obradovici*, cu scopul mărturisit de a face cunoscut „publicului cetitoriu românesc pre adevăratul autor al lor”. Istoria plagiatului la români este mult mai veche decât sugerează istoria denunțării lui publice. Atât de veche, încât nici măcar Țichindeal nu poate primi titlul de începător într-ale profesiei. Secolul al XVIII-lea, bunăoară, este o veritabilă mină de plagiate, tratate de cunoscătorii literaturii noastre vechi în alt registru, pe motiv că semnatarii lor fuseseră educați în spiritul unei alte înțelegeri a libertății față de textul scris (și tipărit). Nu-i vom contrazice aici, lipsindu-ne spațiul pentru o demonstrație de semn contrar, mărginindu-ne a evoca o întâmplare din prima treime a veacului al XIX-lea, când – zice-se – autorii încă lipsiți de conștiința proprietății literare, drept care se îmbuibau nesfârșit cu bucatele altora. Terminând, pe la sfârșitul anului 1829 sau începutul lui 1830, tălmăcirea odei *Dumnezeu* a lui Derjavin, pe care o intitulase *Lauda lui Dumnezeu*, cavalerul Constatin Stamati o trimite din Basarabia, prin vornicul Nicolae Dimache, *Albinei românești* de la Iași. Însă comisionarul modifică textul în câteva locuri, îi schimbă titlul în *Odă lui Dumnezeu* și-l publică pe numele său în numărul din 20 februarie 1830 al revistei lui Asachi. Stamati protestează, prin intermediul altui

vornic, Costachi Sturza, iar redacția tipărește, cu nevoitul asentiment al uzurpatorului („acum și după cererea persoanei, supt a căruia nume s-au tipărit, fără a fi cerut sau a ști”), o dezmințire, precizând că respectiva lucrare era „rosul ostenelilor iubitorului de literatură românească D-l Constantin Stamati, titularnicului consilieriu, tălmăcită în limba românească de pe originalul rusesc a vestitului poet al Rosei Derjaven” și că forma din revistă, „în care a p[r]in p[r]iescriere alunecându-se schimbări, s-ar fi depărtat (...) mult de originalul autorului rus și de originalul tălmăcitorului”. Retipărindu-și traducerea în culegerea *Musa românească*, Stamati va povesti într-o notiță incidentul din 1830, plasându-l eronat în 1834: „Eu am dat la anul 1834 de pe această *Odă* a poetului rusesc Derjaven, traduse de mine românește, o copie răposatului vornic Dimachi, și dumnealui, ce nu știa niciun cuvânt rusește, au cutezat a o tipări pe numele său în același an în *Albina românească* din luna lui februar, ca și cum ar fi tradus-o D-sa, schimbând câteva versuri din acea odă; după care un basarabean, domnul Hâncu, au tipărit-o în gramatica sa sub numele lui Domnu Dimachi, cu greșală; neștiind că eu am fost adevăratul traducător al acestei *Ode*.” Orice i-am putea imputa lui Stamati, dar că nu avea conștiința drepturilor sale asupra traducerii în cauză, asta niciodată. Iar pentru a înlătura definitiv această păguboasă prejudecată, vom aminti că același Stamati, în *Pompoasa audiență la Satana a miniștrilor guvernământului din iad. Satiră universală* (ce s-a dovedit a fi traducerea, cu mici adaosuri personale, a povestirii *Marea audiență la Satana*, imitație a rusului Senkovski după *La comédie du diable* de Balzac), putem citi că, lipsindu-i iasca pentru aprinderea pipei, Satana nu găsește mai potrivit înlocuitor decât „un biet autor ce sta aproape, care odinioară fusese *plagiatorul* alcătuirilor și ideilor autorilor din lume, pe care el, schimonosându-le după teapa lui, îi tipărise pe numele său fără a se sfii, ca și când ar fi fost de dânsul plăsmuite”. Chiar dacă *Pompoasa audiență* era a lui Senkovski, ea slujea de minune resentimentelor lui Stamati, căpătând greutatea unei veritabile răzbunări literare: „...deci, Satana au sucit în palme pe scriitorul ce se hrănea cu minți streine și, făcându-l suciuleț, l-au apropiat de nările sale, au strenutat și, sbucnindu-i din nări scânteii, au și luat foc schimo[no]sitorul ideilor streine, cu care Satana ca cu iască ș-au aprins tutunul din iulie, și apoi bucata din suciuleț ce au rămas, aruncându-o jos, au strâns-o cu copita sa, din care nu s-au ales altă decât o figură, adică punct și comă! (...) Toți blestemații

ceilalți din iad s-au mâhnit de soarta acestui faimos în lume autor cu mintea altora, și de sfârșitul lui atât de tragic...” Și, spre a încheia cu Stamati, să adăugăm că el e printre primii utilizatori ai termenului *plagiator* (în forma *plagiar*, trădătoare a obârșiei franțuzești), cum tot el afirmă într-o amplă paranteză că toți „autorii lumii (...) au fost plagiari ori compilatori” și, după ce-și ilustrează afirmația cu Vergiliu, Ariosto, Milton, Voltaire, Racine, Walter Scott, Byron, Goethe și „Șecspir”, recomandă plagiatul și imitația atât ca drepturi cutumiare ale literatului modern, cât și ca soluții aproape inevitabile pentru cei ce vor să scrie „ceva eroic – dumnezeiesc – strălucit”. Ceea ce ne încurajează în presupunerea că nu-i era străină disputa prilejuită în Franța de apariția în 1812 a cărții lui Charles Nodier, *Questions de littérature légale*, instructivă și documentată expunere a multiplelor căi de punere în practică a devizei molièrești: „Je prend mon bien où je le trouve”. Iată deci că intelectualii români, 3de pe la 1830, pe care am fost obișnuiți a-i considera soldați credincioși ai „comunismului literar”, știau să facă deosebirea între bunurile proprii și bunurile altora, amestecarea până la nerecunoaștere a celor din urmă printre cele dintâi având la ei o însemnată doză de premeditare. Care a sporit după lansarea de către *Dacia literară* a campaniei de descurajare a traducerilor și imitațiilor („vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original”). Primul efect al acestei schimbări de orientare nu a fost, după părerea noastră, sperata deșteptare a „gustului original”, ci tocmai trecerea sub tăcere a surselor. Tot Stamati pomenește undeva de „literatorii români” care „osândesc” imitarea „autorilor Europei în fabule, în poesii și în prozaicele noastre alcătuirii”, și aluzia e prea străvezie ca să necesite lămuriri. Deprinși, mai ales, să traducă și, eventual, să prelucreze, autorii din epocă s-au grăbit să se adapteze îndemnul formulat de Kogălniceanu cum s-au priceput mai bine: făcând adică traduceri și prelucrări, însă dându-le drept creații proprii. Nu e defel o întâmplare că tocmai paginile *Daciei literare*, militând deschis pentru originalitate, au găzduit atâtea traduceri, imitații și prelucrări nemărturisite.

Revenind la antologia lui Pavel Balmuș, pe care – spre a fi dreپți – nu am pierdut-o niciun moment din vedere, să spunem că ea se dorește mai mult o mică istorie ilustrată a controverselor asupra plagiatelor, decât o trecere în revistă a plagiatelor propriu-zise. Nu-i vom reproșa, în consecință, omisiunile, cu toate că

lăsarea deoparte a lui T. Maiorescu nu e prea ușor de justificat (mai ales că disputa în jurul imputărilor lui A. Densușianu a durat mai bine de un veac, de nu cumva mai e vie și acum). Altceva nu-i putem ierta, în schimb, îngrijitorului ediției, anume modul complet neștiințific de editare a textelor, neînsoțite de minime informații istorico-literare, capabile să elucideze circumstanțele în care s-a petrecut denunțarea plagiatelor, ca și evoluția polemicilor iscate în jurul lor. Simpla transcriere a articolului lui Verax din *Contemporanul*, de pildă, nu-l ajută nicidecum pe cititorul neavizat să-și facă o idee despre impactul acestuia în epocă, nici despre amploarea jafului practicat de „emeritul fabulist al românilor”, cum era numit Donici. O prezentare succintă a discuțiilor privitoare la originalitatea fabulistului era cu atât mai necesară, cu cât textul lui I. Nădejde, departe de a le închide, abia le deschidea. Ele vor fi continuate, cu rezultate dintre cele mai profitabile, de un elev al slavistului Ilie Bărbulescu, Al. Epure (*Influența fabulistului rus Krâlov asupra fabuliștilor noștri A. Donici și C. Stamati*, Facultatea de litere și filosofie a Universității din Iași, Seminariul de slavistică, nr. 1, Iași, 1913), și de basarabeanul I. Negrescu (*Influențele slave asupra fabulei românești în literatura populară scrisă*, I. *Fabule de origine indiană*, extras din *Arhiva*, an XXXII, nr. 3, Iași, 1925; *Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, II, Chișinău, 1925, p. 129-175; o sinteză a studiilor citate se găsește în *Figuri culturale din trecutul Basarabiei*, extras din *Monografia Basarabiei*, Imprimeria Statului, Chișinău, 1926, p. 19-22).

Asemănătoare e situația bogatelor dispute pe marginea nedeclaratelor traduceri incluse de Coșbuc în *Balade și idile*, prelungite – cu rezultate vrednice de atenție – și după moartea scriitorului. De n-ar lipsi din antologie decât articolele lui E. Lovinescu (consacrate izvoarelor poemelor *Fragment*, în *Sburătorul*, I, nr. 2, 26 aprilie, 1919, și *Romanță*, în *Sburătorul*, I, nr. 6, 24 mai 1919, dovedite a fi tălmăciri din Amarul și Chamisso), Gh. Lazăr (*O problemă de estetică literară: „El Zorab” de G. Coșbuc*, în *Convorbiri literare*, an LI, 1919, p. 264-271) și Leca Morariu („*Fatma*” lui Coșbuc, și ea numai o traducere, în *Flacăra*, anul VII, nr. 14, 11 martie 1922, p. 220-221; *Originalul poeziei „Fatma” de Coșbuc*, în *Revista Moldovei*, anul II, nr. 6, 1 octombrie 1922, p. 17-21), și tot am fi în drept să considerăm nepermis de incomplet dosarul alcătuit la repezeală de Pavel Balmuș. Dar ce să ne mai mirăm, când lipsește din el

piesa esențială: declarația împlicinatului, așezată în chip de *Note* la sfârșitul *Firelor de tort* (1896)?

Fiecare plagiat are o istorie publică și alta oarecum „secretă”, amândouă indispensabile dreptei înțelegeri a lucrurilor. Dimensiunile scandalului în jurul *Năpastei* lui Caragiale, bunăoară, reținut de selecționer numai prin două intervenții (*Originalitatea d-lui Caragiale* de Caion și arhicunoscuta pledoarie a avocatului Delavrancea; poate că măcar reeditarea tuturor pledoariilor, inclusiv ale apărării, ar fi fost binevenită), par disproporționate în absența unei analize a raporturilor dramaturgului cu contemporanii. O asemenea cercetare ar fi arătat că procesul cu Caion nu e decât punctul culminant al unui conflict cu rădăcini anterioare debutului cu *Noaptea furtunoasă*, că acel ce a declanșat cu tineresc aplomb ostilitățile a fost tocmai Caragiale, care a reușit performanța de a-și ridica în cap majoritatea cronicarilor dramatici ai timpului (întâmplător și autori de piese), că acuzele de plagiat, mai mult ori mai puțin voalate, s-au ținut ca o umbră de toate comediile scriitorului, că – în fine – cronicile publicate la premiera *Năpastei* formulau, în esență, reproșuri cu nimic mai blânde decât acelea sintetizate de C.A. Ionescu, și el, la urma urmelor, o victimă a necruțătoarei ironii caragialești. Investigarea din acest unghi a jurnalelor vremii, operație migăloasă, dar profitabilă, fără doar și poate, ar fi așezat într-o nouă lumină altminteri cunoscutul „caz Caragiale”. După cum evocarea teribilei ironii a sorții, care a făcut ca acuzatul de plagiat să fie, la rândul-i, plagiat – și nu oriunde, ci pe o scenă pariziană – ar fi fost o nimerită încununare a acestui dosar.

Concepută în pripă, parcă din auzite, fără o minimă documentare pe cont propriu și fără aparatul critic indispensabil, *Plagiatul la români* lasă, din nefericire, delicata chestiune a plagiatului autohton în starea tulbure în care a fost dintotdeauna.

P.S. În secțiunea dedicată lui Alexandru Piru, Pavel Balmuș reproduce articolul *Literatură... comparată* de Tiberiu Izvoranu. Precizez că sub acest pseudonim a stat ascuns trei decenii semnatarul acestor rânduri.

Însemnări ieșene, 2005, nr. 4

Marius Chivu,
critic literar, scriitor, traducător și jurnalist (București)

Cui îi e frică de plagiat?

„Furați, autori, furați! Furați de sunteți săraci și aveți gust bun; dar mărturisiți păcatul vostru înaintea publicului, ca să scăpați de muștrarea cugetului și de înfricoșata critică a înaltului tribunal al literaților.” Așa suna un îndemn, Cătră autori, scris de Ioan Penescu, în deschiderea unei traduceri pe care a intitulat-o mucalit Hoția din ideile unuia din Visurile lui Lebruin, apărută la Brăila în 1840, an după care începe să se discute și la noi tot mai frecvent despre plagiat. Odată cu răspândirea tiparului și mai buna circulație a cărților a făcut ca scrisul să asigure, în a doua jumătate a secolului XIX, o anume notorietate. Înainte de a deveni obligatorie, semnarea textelor era un motiv de mândrie. Ceea ce nu înseamnă că scriitorii pașoptiști nu mai făceau – uneori cu bună știință – confuzie între original și traducere. În cartea sa (Apariția scriitorului în cultura română, ed. a II-a, București 2004), Leon Volovici amintește de un George Fălcoianu care, prin 1843, se dăduse drept autorul Fedrei.

Ce s-a întâmplat în modernitatea românească pe tărâmul plagiatului? Ei bine, o elocventă imagine ne oferă antologia de articole, pledoarii, eseuri sau cronici literare despre cele mai celebre cazuri de plagiat din cultura noastră, selecție realizată de Pavel Balmuș. C. Negruzzi, Alecu Donici, George Coșbuc, I.L. Caragiale, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Al. Piru, Eugen Barbu și Ion Gheorghe sunt scriitorii acuzați, mai mult sau mai puțin convingător, cu dovezi concludente sau fără, de a fi plagiat opere semnate îndeobște de străini. Cazurile urmează un anume tipic, deși nu toate se desfășoară la fel. Unele demascări sunt formulate rece, altele cu patimă; unele nu mai lasă loc nici unui dubiu, altele sunt cam șubrede; există cazuri în care scriitorul acuzat intervine și dă explicații – G. Coșbuc, de pildă, se disculpă motivând că volumul său *Balade și idile* a fost editat de un prieten, pe când era plecat în străinătate, și de aceea au fost incluse în sumar și câteva traduceri –, alteori se dă la fund sau, pur și simplu, nu se mai poate apăra în niciun fel (cazul lui Nae Ionescu acuzat postum). Unele acuzații sunt străvezii (cazul lui Lucian Blaga) sau de-a dreptul mincinoase (cazul lui I.L.

Caragiale), altele limpezi ca lumina zilei (cazurile Al. Piru, Eugen Barbu, Ion Gheorghe). De regulă, tot ce era de spus s-a spus la momentul respectiv. O astfel de antologie este cumva istoricizată, textele fiind un material de pe urma căruia poți trage niște concluzii privind mentalitatea scriitorilor sau chiar o posibilă teorie a plagiatului (lat. *plagium*, vinderea unor sclavi străini). Să ne oprim asupra cazului Eugen Barbu cu *Incognito*, de departe cel mai celebru și de cea mai mare amploare.

Voi începe de la o frază borgesiană *avant la lettre* emisă de Grigori N. Lazu, cel care dezvăluie traducerile lui Coșbuc: „De când există poezia, poet de la poet a învățat, fiecare aspiră aceleași idei și sentimente să le exprime și mai bine; unul pre altul imită, precum pasere pe pasere stârnește să cânte; așa că – putem spune – din veac în veac și până astăzi, există ca o singură mare și sfântă poezie, compusă din atâtea și atâtea poezii înrudite între ele. Dar o asemenea imitațiune și emulațiune are o limită.” Și acea limită este una textuală, arată acest Grigori N. Lazu, care știe la 1893 cum e literatura, mai bine decât Marian Popa, aproape un secol mai târziu. Acestea din urmă, deși încă nu-l citise, în 1979, pe Borges, intrat pe piața literară românească abia odată cu numărul special din *Secolul 20*, nr. 5-6/1982, preia ideea alegoriei lui Pierre Menard *via* Robbe Grillet. Mimând o perspectivă teoretică pentru o mai bună legitimitate a discursului său, iată ce scrie criticul în respingerea acuzației de plagiat adusă lui Eugen Barbu: „Un asemenea roman [de consum] își poate permite orice preluare: singura condiție este ca autorul lui să aibă acea personalitate care să fascineze cititorul[?]. Poate fi numită plagiat copierea unui text, el însuși nesemnificativ, căruia nu i se acordă prin copiere o semnificație superioară textului copiat. Un mare scriitor nu va plagia niciodată, nici chiar atunci când va copia cu mâinile lui un text al altui scriitor. [...] Să nu uităm că opera literară are valoare prin cel ce o asumă. Pe drept cuvânt, Alain Robbe Grillet făcea observația care poate provoca unora perplexitatea că, dacă cineva ar copia azi cuvânt cu cuvânt *Don Quijote*, el ar da o cu totul altă operă decât aceea semnată de Cervantes.” Pe lângă faptul că Robbe Grillet nu e tocmai o voce teoretică creditabilă, nu e M. Butor, de pildă, M. Popa ratează în stil mare semnificația metaforei copierii unei opere consacrate tocmai pentru că nu înțelege că, de fapt, nu e vorba de o copiere propriu-zisă. Exactă în formulare, metafora copierii e însă siluită de interpretarea lui M. Popa. Iată fragmentul exact din Borges: „Pierre Menard nu voia să

scrie un alt Quijote – ceea ce ar fi simplu – ci pe *Quijote*. Și-i fără rost să mai adaug aici că niciodată nu a încercat o transcriere mecanică a originalului; nu-și propunea să-l copieze. Admirabila sa ambiție era să producă niște pagini care să coincidă – cuvânt cu cuvânt și rând cu rând – cu cele ale lui Cervantes.” Cine a citit povestirea atent și până la capăt și-a dat seama că fascinantul proiect al lui Menard era doar ipotetic scriptural și că el întrevedea, de fapt, o artă a lecturii. Nu despre copierea *mot-à-mot* a unui text clasic este vorba, ci despre lectura unui text clasic ca și cum el ar fi fost scris astăzi. O obsesie a lui Borges reluată și în eseurile sale. Aici e secretul care se refuza deopotrivă lui Robbe Grillet și lui M. Popa. Care are totuși dreptatea lui. Dacă Nicolae Manolescu și-ar pierde, la o adică, uzul rațiunii și ar copia în *Istoria sa critică*... vreo 150 de pagini din *Istoria literaturii române de azi și de mâine*, într-adevăr acele pagini ar avea o cu totul altă greutate sub noua semnătură. Cărtărescu, de pildă, ar putea la fel de bine să nu mai scrie ani întregi la *Aripa dreaptă*, ca să xeroxeze într-o dimineată, la colțul blocului, *Omul fără însușiri*, să zicem. Și n-ar fi vorba – nu-i așa!? – conform teoriei lui M. Popa, de plagiat. Înduioșătoare strădania pseudoteoretică a lui Marian Popa de a scoate o cârpă basma curată! De altfel, Mircea Iorgulescu îi dă o replică scurtă, dar care rezolvă definitiv orice, dilemă: „Atunci când lipsește originalitatea, în sens juridic avem de-a face cu un plagiat, când lipsește originalitatea estetică, avem o operă fără valoare.” În ceea ce privește romanul în chestie al lui Barbu, se confirmă, din păcate, ambele presupoziii.

Din lectura acestor texte despre plagiat selectate atent de Pavel Balmuș se poate reconstitui ușor atitudinea, mentalitatea plagiatorilor, nu atât din propriile intervenții, cât din cele ale celor care au sărit să-i apere. În fond, lucrurile nu sunt atât de complicate. Pot fi explicate în câteva fraze. Esențial, plagiatorul nu are vreun respect pentru proprietatea intelectuală pe care, mai grav, de fapt nu o înțelege. Majoritatea plagiatorilor sunt „inocenți”. Dacă am putea accepta vreo scuză din partea lor, atunci aceasta ar fi: ei chiar nu-și înțeleg infracțiunea care nu e neapărat juridică, dar întotdeauna morală, mai întâi față de autorul al cărei text îl plagiază și apoi față de cititor căruia îi înșală încrederea. Luându-și drept *motto* dictoanele „Nimic nou sub soare” și „Cărțile se fac din cărți”, plagiatorul nu imită și nu dezvoltă, el reproduce; el

nu citează, ci copiază făcând o gravă confuzie, cum bine remarcă Nicolae Manolescu, între filiație (ideea) și plagiatul propriu-zis (textul).

Pentru cei interesați de chestiunea plagiatului, le recomand să stăruie asupra spiritualei și informatei prefețe a lui Dan C. Mihăilescu, intitulată inspirat *Fărădelegea îngăduinței*, și să (re)citească neapărat excelentul articol *Despre plagiat* al lui Nicolae Manolescu din *România literară* nr. 40/2002. Articol prilejuit de scandalul plagiatului după Maria Cvasnâi-Cătineanu comis de Florina Rogalski, în manualul de clasa a XII-a apărut la Editura „Corint”, sub îngrijirea acad. Eugen Simion, plagiat dezvăluit de Carmen Mușat, într-un serial apărut în *Observator cultural* (nr. 138-139-142/2002). Căci, după cum se vede, sintagma „sfârșitului istoriei” nu se referă automat și la plagiat.

România literară, 2005, nr. 1/12

Marius Chivu,
critic literar, scriitor, traducător și jurnalist (București)

Plagiatori români celebri

„Furați, autori, furați! Furați de sunteți săraci și aveți gust bun; dar mărturisiți păcatul vostru înaintea publicului, ca să scăpați de muștrarea cugetului și de înfricoșata critică a înaltului tribunal al literaților!” Așa suna un îndemn, Cătră autori, scris de Ioan Penescu, în deschiderea unei traduceri intitulată Hoție din ideile unuia din Visurile lui Lebruin, apărută la Brăila în 1840, an după care începe să se discute și la noi despre plagiat (din lat. *plagium*, vinderea unor sclavi străini). Odată cu răspândirea tiparului și cu circulația cărților (prima tipografie particulară românească i-a aparținut lui Const. Caracaș în 1817, iar prima societate literară e înființată în 1827 de Dinicu Golescu și Heliade Rădulescu), scrisul devenise o importantă sursă de notorietate, iar Legea proprietății literare și artistice avea să fie promulgată de Al. I. Cuza abia în 1862. Înainte de a fi obligatorie, semnarea textelor era un motiv de mândrie, ceea ce înseamnă că pașoptiștii mai făceau, cu bună știință, confuzie între original și traducere. În cartea sa Apariția scriitorului în cultura română (1976), Leon Volovici amintește de un oarecare George Fălcoianu care, prin 1843, se dăduse drept autorul Fedrei.

Am scris și la vremea respectivă despre selecta incursiune în cele mai celebre cazuri de plagiat literar autohton care este *Plagiatul la români*, antologie de articole, pledoarii, eseuri sau cronici literare alcătuită de Pavel Balmuș (Editura „Arc”, 2004) și care se ocupă de C. Negruzii, Alecu Donici, G. Coșbuc, I.L. Caragiale, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Al. Piru, Eugen Barbu și Ion Gheorghe, scriitorii acuzați, cu dovezi mai mult sau mai puțin concludente, de a fi plagiat. Cazurile urmează un anume tipic, deși nu toate se desfășoară la fel: unele demascări sunt formulate rece, altele cu patimă, unele nu mai lasă loc niciunui dubiu, altele sunt șubrede, scriitorul ignoră acuzațiile sau, uneori – în cazul lui Nae Ionescu, de pildă – acestea sunt formulate postum. Există cazuri în care scriitorul acuzat intervine și dă explicații – G. Coșbuc, spre exemplu, se disculpă motivând că volumul său *Balade și idile* a fost editat de un prieten, în lipsa lui din țară, de aceea a cuprins și câteva traduceri nementionate astfel. Unele acuzații de

plagiat sunt nefondate (cazul Lucian Blaga) sau de-a dreptul mincinoase (la I.L. Caragiale), altele sunt limpezi ca lumina zilei (Al. Piru, Eugen Barbu, Ion Gheorghe). Din lectura acestor texte despre plagiat, selectate de Pavel Balmuș, se poate reconstitui mentalitatea plagiatorilor, și nu atât din propriile lor intervenții, cât din cele ale celor care au sărit să-i apere. Esențial, plagiatorul nu are vreun respect pentru proprietatea intelectuală pe care, de fapt, nici nu o înțelege. Majoritatea plagiatorilor sunt inocenți (spre deosebire de cei de azi, care doar o fac pe inocenții), ei nu-și înțeleg infracțiunea, care nu e neapărat juridică, dar întotdeauna morală, mai întâi față de autorul textului plagiat, apoi față de cititor. Luând-și drept *motto* dictoanele „Nimic nou sub soare” și „Cărțile se fac din cărți”, plagiatorul nu imită și nu dezvoltă, el reproduce; el nu citează, ci copiază făcând confuzie între filiație, adică ideea, și plagiatul propriu-zis, adică textul (spre deosebire de cei de azi, care doar mimează confuzia).

Dat fiind că meșteșugul literar nu se poate învăța decât în proximitatea măștrilor, nu este oare plagiatul o fatalitate a începuturilor culturilor mici, un efect al formelor fără fond? Aceasta este una dintre întrebările pe care mi le-am pus citind la vremea respectivă, când am și scris prima oară despre cartea lui Alexandru Dobrescu, *Corsarii minții*, excelentul prim volum din patru proiectate, din care, din păcate, eu n-am știință să mai fi apărut vreunul între timp.

Cercetător meticolos și foarte harnic, Alexandru Dobrescu ține să precizeze că nu intenționează o „vânătoare de vrăjitoare”, deși avertizează că multe reputații vor avea de suferit, iar această elegantă atitudine este susținută de tonul său echilibrat, cel mult ironic, și, mai ales, de felul în care se abține de la a face judecăți morale. Acest prim volum, organizat cronologic și tematic, se ocupă de plagiatorii neliterari – cronicarii, savanții, predicatorii, traducătorii și juriștii – de până la 1870. Înainte de a-l „denunța”, Alexandru Dobrescu formulează două probleme fundamentale pentru înțelegerea contextului, deopotrivă literar și juridic, de care trebuie ținut cont într-o discuție despre plagiatul din acea epocă: în primul rând, limba română nu avea suficiente posibilități de exprimare, cronicarii, cel puțin, fiind nevoiți să împrumute tiparele omologilor latini, greci, slavi sau poloni, imitația fiind, de fapt, un compromis necesar dezvoltării limbii; și, în al doilea rând, dar poate cel mai important, conștiința

proprietății intelectuale nu era atât de acută, iar în unele cazuri nici nu exista, procedeul împrumutului nemarcat fiind relativ comun până în secolul al XVII-lea.

Așa se explică nenumăratele „plagiate” în serie la cronicarii noștri care, inspirându-se din sintezele altora, mimau perfect eruducția, din cronicile lor (acte de naștere a limbii române literare) rămânând, la urma urmei, foarte puține lucruri originale conform standardelor literar-juridice de azi: Nicolae Costin copiind din Miron Costin, care copiase, printre alții, și din Grigore Ureche, care copiase, printre alții, și din Azarie, care copiase din Konstantinos Manasses – aceasta fiind cea mai lungă serie detectată de mine în primul capitol, unde ni se arată cum, într-adevăr, cărțile chiar se fac din cărți. Capitolul *Savanții* este și cel mai spectaculos: Cantemir, Bălcescu, Alecu Russo, Bolintineanu, Dimitrie Brândză (primul botanist român, plagind după un francez articolul *Doctrina carnivorității plantelor*), dar, mai ales, Nicolai Spătaru („traducerea” *Jurnalului de călătorie în China* după atlasul lui Martino Martini a fost mistificată de istorici precum Constantin C. Giurescu sau Dan Horia Mazilu) și chiar Titu Maiorescu, cel care a „împrumutat” din esteticianul Fr. Th. Vischer și chiar din John Stuart Mill, și a cărui acuzație de plagiat, semnată de Aron Densușianu în 1867, este prima de acest fel consemnată în cultura noastră.

În ultimele capitole, Alexandru Dobrescu se ocupă de plagiatele „fără capăt” din manualele școlare și din cursurile universitare, precum și de cei ce semnav cu numele proprii traduceri localizate (printre aceștia, chiar Țichindeal, „gură de aur”, care-și însușise niște fabule traduse din sârbă). Însă cel mai interesant plagiat, adevărată bomboană de pe colivă, este lăsat la urmă și acesta aparține unui jurist pe nume Const. N. Hamangiu, care a plagiat, în 1893, după un jurist francez, prima teză de licență dedicată taman *Proprietății literare și artistice*. Mai mult, lucrarea va fi lăudată de Ioan T. Ghica, nimeni altul decât cel care și descoperise plagiatul. Comentează Alexandru Dobrescu: „Plagiatul lui Hamangiu rămâne inegalabil. Căci îmi pare greu de egalat performanța de a inaugura cercetările asupra proprietății intelectuale cu o sfidare a acesteia, de a porni cruciada împotriva corsarilor minții printr-o piraterie! Un asemenea început nu numai că legitimează toate formele de jefuire a creatorilor, indiferent de amploarea lor, dar aruncă în derizoriu tentativele de așezare a proprietății intelectuale la locul meritat.”

Pe final, țin să reamintesc două relativ recente acuzații de plagiat care au făcut vâlvă la vremea lor și despre a căror soluționare eu n-am mai aflat. Prima este franțuzoaica Alexandra Laignel-Lavastine, acuzată de eseista Marta Petreu că a plagiat-o în lucrarea *Cioran, Eliade, Ionesco: L'oubli du fascisme* (2002); a doua; este plagiatul comis de Floriana Rogalski după Maria Cvasnâi-Cătănescu, în manualul de clasa a XII-a, apărut la Editura „Corint” (2002) sub îngrijirea acad. Eugen Simion, plagiat care a avut drept urmare retipărirea identică a manualului cu pricina. Altfel zis, plagiat să fie, dar să-l știm și noi!

Săptămîna, 2012, 13 iulie

Ion Nuță,
istoric literar, editor și lingvist (Iași)

„Plagiatul la români”

La Editura „Arc” din Chișinău, la sfârșitul anului 2004, apare antologia cu numele citat, selecție de Pavel Balmuș, cu o prefață intitulată *Fărădelegea îngăduinței* de Dan C. Mihăilescu.

Alcătuitorul acestei ediții, cercetător și istoric literar foarte cunoscut și apreciat nu numai la Chișinău, prezintă nouă cazuri de plagiat, legate de tot atâtea nume ale unor personalități marcante ale vieții culturale românești. După unele lămuriri, în *Din partea alcătuitorului*, urmează firesc articolele care alcătuiesc cartea de față.

1. Primul se referă la **Todirică plagiat de C. Negruzzi de pe Federigo al lui Mérimée**, titlul articolului acuzator semnat de I. Nădejde, care dă în paralel cu textul românesc și cel din limba franceză I. Nădejde, care semnează **Verax**, arată, fără tăgadă, că ne aflăm în fața unui autentic plagiat, care nu poate fi negat de nimeni.

2. Același Verax (I. Nădejde) discută în *Contemporanul* din 1886 despre **A. Donici – plagiator** al lui I.A. Krâlov. În acest articol, reprodus și în antologia de față, se pun față în față câteva fabule în **rusă** (scrise de Krâlov), **română** (scrise de Donici) și traducerea în limba franceză, care sunt aproape identice: *Lisița i surok – Vulpea și bursucul – Le renard et la marmotte; Dve bociki – Două poloboace – Les deux tonneaux, Krestiane i reka – Pietrenii și Bistrița – Les villageois et le fleuve*. Din cele 63 de fabule cercetate, I. Nădejde conchide că 46 „sunt luate de la Krâlov. Așa trebuie să fie și celelalte” (p. 20). Și, spre final, urmează regretul, dar și un discret reproș: „Ne pare rău că A. Donici și-a lăsat așa pată pe nume; de ce nu s-a mulțumit cu meritul de traducător?!” (p. 25).

3. Urmează „cazul” G. Coșbuc – Gr. N. Lazu.

Sunt reproduse aici două articole semnate de Grigori N. Lazu (*Adevărul asupra poeziilor lui G. Coșbuc*), patru de Anton Bacalbașa (*Încă un plagiator, L-a prins!, Ziarele și arta și iar „l-a prins”!*), unul semnat de L. (Al. Vlahuță) (*Coșbuc original?*) și altul tot de Al. Vlahuță (*Procesul Lazu-Coșbuc*), un altul, probabil, de Emil D.

Fagure (În chestia Coșbuc) și altul, relativ recent, din 1986, semnat de Nicolae Georgescu, *Coșbuciana. Pagini de istorie literară*.

Cel mai categoric este Grigori N. Lazu care citează mai multe poezii ale lui Coșbuc imitate după Walter von der Vogelweide, Hugo von Werbenwag, Johann Peter Habel, Strodtmann, Heine, Hafiz, Amarn, poezii populare rutene, așa-numite poezii „anacreontice” ș.a. Sunt date în paralel poeziile lui Coșbuc și cele pe care le-a plagiat. Concluzia este limpede: Coșbuc este un plagiator, care poate fi pus pe două coloane, că „și-a însușit bucăți din autorii străini” (p. 62).

Articolele lui Al. Vlahuță sunt mai ponderate, dar nu exclude total opiniile lui Lazu și, mai ales, aceea care acuză pe Coșbuc „că a căutat să introducă caracterul slav al poeziilor, drept caracter românesc”.

Vlahuță consideră că nu este suficient că poetul afirmă că a lăsat în străinătate unui prieten cărți și manuscrise unde se aflau și câteva „bucățele” traduse, iar persoana respectivă a scos un volum în care le-a publicat și pe acestea din urmă. Vlahuță îl roagă pe Coșbuc să arate care sunt acestea.

Anton Bacalbașa este de acord că poezia *Nușa* și cele scrise după Anacreon „sunt luate de bardul nostrum pe dentregul” și este mai categoric în articolul *L-a prins!*, unde spune clar: „Când dl Coșbuc a fost prins cu mâța-n traistă, noi nu putem jura că și restul volumului d-sale nu-i tot șterpelit după diferiți autori” (p. 56).

Ulterior, în *Iar „l-a prins!”*, Bacalbașa descoperă că poezia *Rugăciunea din urmă* este plagiată după Lermontov, admite acuzațiile aduse de Lazu și se întreabă: „De ce tace dl Coșbuc” și nu probează că totul este fals?

Aceleași acuzații le aduce și Emil Fagure, adăugând versuri plagiante din Petöfi și Bodenstedt, iar Nicolae Georgescu face mai mult un istoric neconcludent, fără referiri clare la plagiatul lui Coșbuc.

4. Se analizează în continuare Procesul I.L. Caragiale – C.A. Ionescu și este publicat în întregime articolul lui Caion, *Originalitatea dlui Caragiale – două plagiante*.

În partea întâia se discută identitatea mai multor fragmente din *Năpasta* și unele din *Puterea întunericului*, de Tolstoi. Se dau exemple edificatoare și se subliniază asemănările izbitoare dintre diferitele personaje din ambele lucrări. Să insistăm asupra faptului că uneori Caragiale copie pagini întregi, cum ar fi scenele cu prinderea lui Nikita și Dragomir. Partea a doua discută apropierea dintre texte și sunt evidențiate

episoadele furate în *Scrisoarea pierdută* din piesa lui Sardou, *Rabagas*. Și aici reproduc pasaje întregi, aproape identice, și se subliniază trăsăturile comune frapante dintre Cațavencu și Rabagas astfel că „întregul schelet al lui Rabagas a slujit dlui Caragiale, pentru crearea lui Cațavencu” (p. 87). Concluzia finală a lui Caion se concretizează în regretul „că țara noastră cade nimicită sub necinste” (p. 87).

Al doilea articol reprodus aici este semnat de Barbu Ștefănescu Delavrancea *Pledoarie înaintea curții de jurați din județul Ilfov (în ședința de la 11 martie 1902)*, în care se ia apărarea lui Caragiale și se infirmă toate cele susținute de către Caion.

5. **„Cazul” Lucian Blaga – Dan Botta** reunește trei articole ale lui Lucian Blaga (Hazel țărănesc al imperialului Dan Botta, o gravă tentativă de expropriere literară și Alte încercări de expropriere literară) și unul de Dan Botta, O eroare: spațiul mioritic al domnului Blaga.

Blaga vorbește mai întâi despre un articol al lui Botta despre tracismul românesc, care reia o temă discutată anterior și de Blaga. Apoi, amintește de studiul său *Simboluri spațiale*, în care vorbește pentru prima dată despre infinitul ondulat, dar Dan Botta, în *Frumosul românesc*, reia ideea unduirii, fără a aminti că ea aparține lui Blaga. Articolul lui Dan Botta analizează volumul *Spațial mioritic* și aduce critici ideilor lui Blaga care reprezintă false perspective, miraje de bibliotecă, lipsite de vigoare intelectuală, speculații deșarte, care „desemnează opera domnului Blaga ca un instrument de corupție publică, un pericol social” (p. 118). Ultimul articol al lui Blaga arată că Botta este un „semiromân” care-și afirmă nejustificat românismul, criticând ideile expuse de acesta în diverse publicații.

6. **În Cazul Al. Piru, plagiator de istorii literare** sunt publicate două articole semnate de G.C. Nicolescu (*Alte însemnări despre istoriografia literară actuală*) și Tiberiu Izvoreanu (*Literatura... contemporană*) în care se demonstrează cu citate pe două coloane, că Al. Piru a plagiat lucrări semnate de G. Călinescu, G. Pascu, D. Popovici, N. Cartoian ș.a. pentru volumele *Literatura română premodernă* și *Istoria literaturii române vechi*, cărți care se rezumă „la transcrierea unor date culese de alții, fără semnele citării și fără indicarea sursei de informație”.

7. Legat de **Plagiatale lui Eugen Barbu** este înfierat romanul Incognito (mai ales vol. II, III) de către Marin Sorescu (Un roman intrat în „prelungiri Eugen Budău,

Incognito, II, III), Nicolae Manolescu, (Regula jocului), Marian Popa (Tipuri de imitație), Mircea Iorgulescu (Condiția originalității) și Mircea Zăciu (Un manechin numit Incognito), subliniindu-se „că în romanul lui E. Barbu sunt reproduse și folosite, fără obișnuitele indicații grafice ale citării. Serii de fragmente aparținând altor autori, străini și români” (p. 148). De asemenea, se aduc multe acuze și romanul Săptămâna nebunilor, legate de compoziție și stil (Mircea Iorgulescu, Compoziție și stil).

8. Foarte amănunțit este prezentat *Plagiatul lui Ion Gheorghe din Lao Tse*, de către Dorin Tudoran, *Despre o anumită cărare și spre puțina ei virtute...* Textele consultate sunt puse pe două coloane și se demonstrează că ne aflăm în fața unui plagiat „minuțios, precis și necruțător” (p. 175) iar cărarea apucată de poet „e una ca-n codru”.

9. Ultimul capitol este **Metafizica lui Nae Ionescu, un plagiat**. Acuzele și demonstrațiile le face Marta Petreu, în două articole: Istoria unui plagiat: Nae Ionescu – Evelyn Underhill și Nae Ionescu prin subteranele Metafizicii. În primul se pun în paralel fragmente din Metafizica I și din tratatul *Mysticism* al Evelynei Underhill, arătându-se plagiatul evident. În cel de al doilea se subliniază asemănările clare care există între Metafizica I și lucrările lui H. Bergson. Acest plagiat nu a fost admis de către Teodor Bakosky (Contra-istoria unui plagiat), Ion Militaru (Trăirea ideilor) și Adolf Crivăț-Vasile (Împotriva lui Nae Ionescu), cele spuse fiind „vorbe goale” și „calomnii”. Ultimul articol de aici aparține lui Nicolae Manolescu, În jurul unui plagiat, care afirmă că acest plagiat „rămâne plagiat”, chiar dacă este vorba de Nae Ionescu, pentru că „a venit timpul să scriem adevărul... dincolo de afinități ideologice ori sentimentale” (p. 197).

Lucrarea prezentată ar fi putut cuprinde, desigur, și alte plagiate cunoscute sau mai puțin știute, dar cele alese credem că sunt suficient de edificatoare și reprezentative. Plagiatul are o vechime mare, este răspândit pretutindeni, în viața socială, politică și culturală și e greu să dispară prea ușor. Se pare că a devenit un lucru „indispensabil”, un „furt” discret și elegant, un „viciu” profitabil pentru unii, o îndeletnicire greu de descoperit la o privire superficială. Trist, dar adevărat. Poate cândva, chiar mai repede decât credem, se va întâmpla și aici vreo minune vindecătoare!

Ateneu, 2007, februarie

Mircea V. Ciobanu,
critic literar, redactor-șef la Editura „Știința”

Texte și „texte” sau Despre papagalii literari

Un caz de plagiat este doar aparent o chestiune de (lipsă de) originalitate, plasându-se *din oficiu* în afara jocului literar / estetic (în *offside*, nu?). Domeniul cercetat este unul juridic și etic, locul plagiatorului fiind banca acuzaților și / sau stâlpul infamiei, mai puțin cercurile literare.

Dar, cum – totuși – e vorba despre relația *text-„text”* prin *autor-„autor”*, această relație implică întotdeauna aventura textelor, furate și vândute de impostori ca producții proprii, în deplină concordanță cu sensul primar al verbului latin „plagiere” („a vinde sclavi străini”).

În această accepție (și doar atât!) istoria literelor și le asumă ca fapte literare, uneori incitante, scandaloase, bulversante, deși, în esență, dezgustătoare.

De altfel, dacă subiectele care implică (i)moralitatea și (i)legalitatea sunt atât de solicitate ca teme literare, de ce aceste fapte in-justiție și i-moralitate nu ar fi interesante pentru aventura literaturii însăși? Desigur, ele sunt atât de diferite, încât într-un caz e vorba doar de o influență... irezistibilă ori de lipsă totală de imaginație și simț al realității, dar și al umorului („caragializăm adesea fără să ne dăm seama”, spune într-un loc Mircea Anghelescu); iar în alt caz e vorba de furturi intelectuale impardonabile.

Plagiatul la români este o carte care provoacă mai multe discuții, reiterând câteva cazuri antologice în jurul acestui flagel. Cazurile invocate („clasice”, într-adevăr) sunt următoarele:

1) plagierea nuvelei *Federigo* de P. Mérimée, de către C. Negruzzi, cu titlul *Toderică*;

2) „traducerea și localizarea” fabulelor lui Krâlov de către Al. Donici (cu titlu de fabule „originale”);

3) „cazul” G. Coșbuc, care a inserat în volumul (de texte originale) *Balade și idile* câteva poeme... pur și simplu traduse;

4) procesul Caragiale – Caion (un caz de **calomnie** crasă în baza unui **pretins plagiat**);

5) „cazul” Blaga – Dan Botta, care pune la îndoială originalitatea unor construcții filozofice ale lui Lucian Blaga (cu referire la „spațiul mioritic” și nu numai);

6) plagiatale (din *Incognito*, în primul rând) ale lui Eugen Barbu;

7) plagiatul – evident! – „comis” de Ion Gheorghe (din Lao Tse);

8) dezvoltările Martei Petreu și polemicile, recente, în jurul plagierii de către Nae Ionescu (în *Metafizica*) a ideilor filozofice ale Evelynnei Underhill.

Nici alcătuitorul (P. Balmuș), nici prefațatorul (Dan C. Mihailescu), nici editorul și nici lansatorul ideii

(Dorin Tudoran) nu se implică în polemicile prezentate și nu comentează fiecare caz.

Inițial, faptul deranjează: prea diferite sunt cazurile, prea „deschise” rămân și azi pentru interpretări și evaluări. (Unele, cum e cazul Caion – Caragiale, în genere, fac parte dintr-o altă temă: **calomnia**).

Intenția editorilor poate fi ghicită sau presupusă: fie că este dificil de a formula o atitudine tranșantă (majoritatea cazurilor fiind oarecum... delicate, chiar și prin simplul fapt al prezenței unor „nume”); fie că – strategic! – e mai bine ca într-un *subiect* (para)*literar* decizia să rămână la discreția cititorului.

Totuși (e singura obiecție pe care mi-o permit, în rest, ediția merită numai aplauze), mi s-ar fi părut utile niște „pașapoarte” ale „cazurilor”, care (cazuri) sunt diferite și fiecare începe (în carte), *ex abrupto*, cu un articol „de epocă”.

Cazurile invocate sunt, cum spuneam, diferite. Din punctul de ochire al „vânătorilor de plagiat” (cu succesul garantat de „tehnica” argumentării de rigoare), cel puțin două texte clasice analizate prin confruntare cu originalul: *Vulpea și bursucul* (de exemplu), și *Toderică* ne pot servi, azi, drept modele de „lecturi paralele”, care conduc, indiscutabil, la prinsul cu mâța furată în sacul „propriilor opere”. Subiectul, fabula (trama), o serie de cuvinte, sintagme, expresii calchiate fidel – toate curg exemplar din cornul argumentărilor abundente. Replica unui potențial oponent al lui Ioan Nădejde („acuzatorul” lui Negruzzi și Donici) ar fi timidă, dar... cu argumentele ei.

Unul ar fi chiar natura flotantă a subiectelor fabulistiche, incluzând circuite previzibile: Esop – Fedru – La Fontaine – Lessing – Krâlov – Donici / Alexandrescu, implicând nu numai teme / subiecte, ci și fraze / sintagme, gen: „Ai cântat, imi pare bine. Acum joacă dacă poți” (La Fontaine – Krâlov – Donici) ori: „Ce pene strălucite / Frumos împodobite! / Seniore corb, de ți-ar fi graiul / Atât de mândru cum ți-i straiul...” (La Fontaine – Krâlov); „De ce îmi tulburi apa...” (Esop – Fedru – La Fontaine...); „Sunt verzi!” [strugurii] (Esop – Fedru – La Fontaine – Krâlov – Donici) etc., etc.

O fi având dreptate I. Nădejde când spune că multe dintre fabulele lui Krâlov (opús, *demonstrativ*, lui Donici) sunt originale, neîmprumutate. Dar, este tot atât de adevărat, că fabulistul rus (ca și altădată La Fontaine) nu face distincție între textele sale, „originale” și cele „adaptate”, „localizate”.

Acum, când vremea fabulei s-a cam trecut, nemaifiind nevoie de „localizări” (pentru că avem la dispoziție traducerile necesare), rămân în picioare... „plagierile”, prin acel transfer „localizator” și prin savoarea expresiei autohtone (dacă multe fabule ar fi fost, simplu, catalogate drept traduceri, ele ar fi fost penalizate tocmai pentru expresiile și sintagmele autohtone, deviind prea „creativ” de la original). Și-apoi să nu uităm: cu fabulele lui Donici suntem încă în prima jumătate a secolului XIX, or, se știe că problema originalității (implicit a acuzațiilor pentru plagiat) se pune tranșant începând cu a doua jumătate a secolului, odată cu ascensiunea romantismului, care la noi, ca mai toate, *întârzie*...

Toderică al lui C. Negruzzi este, indiscutabil, **o traducere**, „localizată” și ea. „Localizarea” (refuzând traducerea fidelă) aduce doza ei de salvare și *eu unul aș fi regretat dacă* Negruzzi prefera, de exemplu, *o traducere pur și simplu*, cu un început neutru, mériméean: „Era odată un tânăr domn pe nume Federigo, frumos, bine făcut, amabil și blând...” Dar cât de frumos sună, în varianta Negruzzi, acest... *început de plagiat*: „Pe când trăia Statu-Palmă-Barbă-Cot, și în Academia din Podul Iloaiei da lecții vestiții dascăli Păcală și Pepelea, era în Iași un tânăr boierinaș cu numele Toderică, frumos și bun la inimă, dar desfrânat cât se poate, pentru că-i era dragi cărțile, vinul și femeile...” etc., etc.

Textul (în întregime) îl conține – prin expresie! – *in nuce* și pe *Ivan Turbincă* și pe *Kir Ianulea*, și pe Fănuș Neagu, și pe Groșan... Deși, recunosc că I. Nădejde *are*

dreptate în esență: nuvela reprezintă un plagiat, mai precis o traducere „localizată”, dar fără indicarea sursei. Ce-i drept, același Negruzzi remarcă faptul că nu a pus mare preț pe această nuvelă (Negruzzi cel adevărat este, indiscutabil, în alte texte!), încât s-a mirat de faptul că autoritățile au închis *Propășirea* – unde fusese plasată nuvela – și au exilat autorul pentru imoralitățile *reflectate* în text. Ar fi fost prea frumos ca autorul și revista **să fi fost pedepsiți pentru plagiat!** Dar să nu uităm, suntem încă abia în 1844.

„Cazul” Coșbuc pare a fi unul grav. În primul rând, plagiatul e ca și cum dovedit, odată ce autorul a recunoscut, indirect, plagiatul, comunicând (oral?) prietenilor că – fără voia lui! – cineva ar fi inserat în volum, pe lângă poeziile originale, câteva traduceri. În al doilea rând, „ideile” lui Coșbuc pretind să reflecte scene și tipaje umane autohtone. În acest caz, transferul mecanic al unor realități germane, rutene, rusești, orientale provoacă scandal. (*Deși, dacă până la depistarea plagiatului lucrurile nu au deranjat, s-ar putea să nu existe chiar atâtea deosebiri de mentalitate / comportament între secole și etnii, nu?*)

Se pare că argumentele au fost suficiente și pentru potențialii oponenți (mai ales că Gr. N. Lazu, cel care a depistat plagiatul, a prezentat, suplimentar, la redacție, probele: textele germane). Exemplele „rutene” ne deschid spre Coșbuc, dar nu știm în ce măsură sunt traduceri fidele. Această – mică! – doză de neîncredere vine dintr-un exemplu complementar (al lui Emil D. Fagure), care presupune că, în *Rugămintea de pe urmă* a lui Coșbuc, poetul român s-ar fi inspirat din „testamentul” lui Lermontov. Am confruntat cu originalul rus și mi s-a creat impresia că George Coșbuc *nu numai că nu a plagiat, dar nici nu s-a inspirat* din autorul *Demonului*. Cred că nici n-a citit textul lui Lermontov, nici măcar în traducere.

Voi încerca, în continuare – din pudoare, dar mai ales din incompetență – să ocolesc cele două *subiecte filozofice*. Mă refer, desigur la textele lui Blaga și Nae Ionescu. Nu voi omite însă polemicile declanșate.

„Cazul” lui Blaga este interesant (ca mod de prezentare în carte) prin participare la „dialog” *chiar a protagoniștilor*: Dan Botta și Lucian Blaga. Faptul plagiatului în sine provoacă multe îndoieli, pentru că, „paternitatea” (unor idei filozofice!) este revendicată *pe un segment îngust, de doar câțiva ani*, amestecând studii cu articole de moment și idei filozofice propriu-zise, care se pot autorevendica mult mai de demult și

mai de departe. Dar, ca orice polemică pe teren autohton, era „firesc” să degradeze în etalarea propriilor merite, denigrarea oponentului, egocentrismului și chiar (fiind vorba de teme „naționale”) în manifestări „ușor” xenofobe.

Celălalt „caz filozofic”, *demarează* cu un atac al Martei Petreu asupra... nu a lui Nae Ionescu, ci, *în esență*, asupra apologeților profesorului, ori, dacă doriți, asupra „legendei Nae Ionescu”. „Trama” este simplă: în cursul universitar de *metafizică* al lui Nae Ionescu, curs publicat (în baza stenogramei și, eventual, a conspectelor) de către discipoli, Marta Petreu recunoaște *idei și pasaje* preluate din tratatul *Mysticism. A Study in the Nature and Development of Man's Spiritual Consciousness* de Evelyn Underhill.

Oricât ar stăruii oponenții, concepțiile (și, repet, pasajele) coincid în proporție suficientă pentru a se pronunța verdictul: **plagiat**. Mai ales, că în tot textul publicat de naeionescieni nu există nicio trimitere la Evelyn Underhill. (Dacă am admite – lucru absolut posibil, cel puțin admisibil – că autoarea preluase, la „rându-i”, aceste idei dintr-o altă sursă „comună”, s-ar fi cerut, oricum, nominalizarea acelei, prime, surse). Rezervele noastre față de... revolta explozivă, manifestată în *stil și atitudine*, vin din *nuanțe*.

Încep cu amănuntul că Nae Ionescu nu a scris nicio carte cu titlul *Metafizica*. Și, cum ne informează chiar Marta Petreu, profesorul nu a (re)văzut nici stenograma cursului, cu atât mai puțin cartea, apărută postum, în 1942. Evident, este vorba de un *curs universitar* (care nu contestă faptul „împrumutului – plagiatului”, dar, vorba Martei Petreu, „un curs universitar nu este, în mod obligatoriu, original”).

Print-un exercițiu logic, penalizabil în construcția silogismului, Marta Petreu deduce că... „atribuindu-și idei și soluții pe care tocmai le învățase (sic! – *n.n.*) din *Mistica* underhilliană, și, jucând, totodată, rolul celui care „înainte[a]z[ă] foarte încet și foarte cu greu în domeniul acesta al metafizicii” (p. 108), Nae Ionescu, dovedește că s-a pretat, perfect conștient, la o înșelătorie. O înșelătorie care i-a asigurat, în epocă, „**faima de profesor incomparabil și care s-a prelungit până astăzi**” (*sublinierea mea, M.V.C.*).

De fapt, e ceea ce spuneam anterior: „legenda Nae Ionescu” este cea care deranjează. Câteva elemente ale acestei legende-glorii (ne?)meritate: profesorul este mentorul „generației de aur” din interbelic: M. Eliade, C. Noica, E. Cioran, E. Ionescu, M. Vulcănescu, M. Sebastian...; își ținea cursurile (inclusiv *Metafizica*) fără a le citi de pe foaie, improvizând (chiar fără a apela la fișe, planuri, scheme și alte „prefabricate”);

uneori (detaliu nesemnificativ, dar „delicios”, remarcat de M. Vulcănescu și nu numai), putea să lipsească de la curs, „explicându-se” ulterior: „Ieri nu aveam ce să vă spun” (?); a fost acuzat pentru viziuni de dreapta (extremă dreaptă!), pentru afiliieri (cel puțin ideologice) cu legionarii... ceea ce, ulterior, i-a adus mai multe bile negre decât albe, dar faptul în sine contribuia la edificarea „legendei”.

Alte „argumente de apărare” prefer să le iau... tot de la Marta Petreu. Înregistrându-i discursul (implicit, stilul colocvial), stenografa (ulterior editorii, apoi Marta Petreu) citează: „*Dacă ar fi să întrebuințez o formulă care nu este a mea*, pentru a deosebi magic și mistic, aş spune că magia ia și mistica dă.” (Faptul că nu „pune ghilimelele” și nu trimite la sursă e un cap de acuzație, dar faptul că profesorul recunoaște că **una din ideile esențiale** ale teoriei nu-i aparțin... nu contează?).

În continuare, Marta Petreu încheie cu un citat din jurnalul lui Camil Petrescu – folosit și el ca argument ori „cap de acuzare” – care afirmă că Nae Ionescu i-ar fi spus Călin Delavrancea că „și-a luat tipologia pelerinului din cartea unei englezoaice”. Perfect! Faptul confirmă „ne-originalitatea” unor idei din **cursul** lui Nae Ionescu, dar și amănuntul că el **nu a ascuns acest lucru!**

Mai există, în discuțiile asupra acestui caz, o serie de fapte, dacă nu minore, cel puțin colaterale (s-a făcut ori nu Metafizică la universitate până la N. Ionescu, ori, ca să cităm, este ori nu cursul său „noutate absolută”, cum ar fi pretins; își atribuie sau nu profesorul Nae Ionescu „chinul și povara creației”, este metafizica o știință care solicită „curaj, [...] temere, [...] liniștea ta sufletească...”; sunt oare ideile lui Bergson – „nucleul cursului”, vorba Martei Petreu – , doar o sursă de inspirație, ori avem și aici o mostră de plagiat etc., etc.).

În rest, capitolul respectiv descrie câteva fapte (care constată un fenomen, regretabil și penalizabil până într-un punct) și *o gamă largă de emoții și revolte*, care, în oglinda deformată a oponentilor, degradează – de această dată – până la misoginism (replică la un pretins (?) feminism abscons).

Orice analiză, efectuată în scopul depistării unui plagiat, presupune, înainte de acuzație, o demistificare. În cazul descris mai sus, Marta Petreu demistifică (aducând suficiente probe) nu atât un impostor, cât, mai ales (cum spuneam), o **legendă**. *Îi înnegurează nimbul.*

Urmează să examinăm trei cazuri de plagiat „clasic”. Trebuie să spunem din start că *și aici lucrurile nu par întotdeauna limpezi*.

„Cazul” Eugen Barbu a fost mai mediatizat decât altele (și, readus în discuție, continuă să fie... discutabil). Totuși...

Faptele, în bună parte, vorbesc de la sine: autorul intercalează în romanul *Incognito* mai multe pasaje străine. Surpriza, neplăcută pentru autor, este că *aceste pasaje pe de o parte sunt mai vii decât altele, iar, pe de altă parte, sunt greu compatibile între ele și... cu restul textului*.

Acuzatorii sânt nume credibile: M. Sorescu, N. Manolescu, M. Iorgulescu, M. Zăciu, la care „se realizează” Consiliul US. „Avocat” este M. Popa și (printr-un interviu – care anticipa discuția! – dar și printr-o scrisoare-replică adresată US)... autorul.

Pe parcursul „polilogului” se deconspiră faptul că nici *Principele* nu este integral original. La o extremă, Marin Sorescu va pune sub semnul întrebării întreaga operă, iar Ion Caraion (citat în prefața lui Dan C. Mihăilescu) afirmă că „toate cărțile iscălite de Eugen Barbu sunt plagiate”. La cealaltă extremă, autorul este „apărat” prin faptul că a folosit tehnica „montajului modern” (M. Popa) și că a avertizat, încă în primul volum al romanului *Incognito*: „Ca material documentar, autorul a folosit texte din diverse publicații, cărți apărute la noi sau în alte țări, din autori mai mult sau mai puțin cunoscuți.”

O explicație (a mea) din alt domeniu, ca ilustrare precisă: există, desigur, mai ales în arta plastică, o tehnică numită „colaj” (procedeu artistic care constă în lipirea laolaltă a unor elemente eterogene; *p. ext.*: tablou realizat prin acest procedeu). Ce este util pentru noi în acest sens? Claritatea conceptului. Este de la sine înțeles că autorului (pictorul, artistul plastic) îi aparține felul de a combina elementele, în schimb nu deține paternitatea (nici nu pretinde!) asupra elementelor lipite.

Este oare cazul lui E. Barbu? Spune undeva autorul că nu pretinde decât la dreptul de a fi combinat pasaje străine? Se detașează cumva de ele? Or, pe lângă cele două modalități oneste de a prelua / a intercala texte străine menționate de N. Manolescu: ghilimelele și indicarea sursei (modalități tehnice, lingvistice), ar mai putea să apară și altele, pur literare (de la pastişă și parodie la parafrază și citat neindicat, dar obligatoriu recognoscibil, evident „împrumutat”), care s-ar remarca – apelând la diverse mijloace – printr-o calitate sau circumstanță: **detașarea (ironică, pioasă ori neutră) a autorului de textul intercalat!**

Am utilizat, la aceste analize, „tehnica inversată”: găsim *lacune* în discursurile „procurorilor” și *acuzații indirecte* în pledoariile „avocaților”. În acest sens, aglomerarea de „argumente” ale lui Marian Popa ș.a. în apărarea lui E. Barbu, înclină, paradoxal, balanța zeiței Themis spre o deducție tristă: **plagiat**.

Cazurile „clasice”, indiscutabile, sunt atât de clare, atât de... „chiar așa” (*chiar < lat > clarus*)... încât nu prea am ce să comentez. Este „exemplul” lui Al. Piru, care, în *Literatura română premodernă* (și în alte cărți de istorie literară, deci nu în beletristică!), copiază date, informații, interpretări și fraze întregi din G. Călinescu (uneori ușor... resintaxizate), din N. Cartoian, ori le traduce / transcrie din D. Popovici (*La littérature roumaine à l'Époque des lumières*), fără a indica sursa. *Lecturile paralele* ale lui G.C. Nicolescu (1964) și T. Izvooreanu (1976) sunt exemplare în sensul confruntării textuale a secvențelor respective. „Chinurile” lui Al. Piru se reduc la modificarea / tăierea unor „cozi de șopârlă” din textul original, ceea ce nu înseamnă decât o *metamorfozare* stângace.

O bomboană nostimă, care îngroașă de tot „gluma” impertinentă a furtului literar, apare într-un text al lui Al. Piru (*Panorama deceniului literar românesc 1940-1950*), în care despre *La littérature roumaine...* de D. Popovici (din care, amintim, Al. Piru a plagiat masiv!) se spune: „Lucrarea este depășită, sub aspect filozofic...” etc., etc. Ce ar mai fi de comentat?

Un alt caz, tot atât de clar, dar cu mai multe nedumeriri. În 1978 Ion Gheorghe publică în *România literară* un grupaj din șase poeme. Punând alături sursa, Dorin Tudoran depistează o crasă situație de plagiat: „Tao a iscat pe Unul. Unul a ivit pe Doi. Doi a produs pe Trei. Trei a alcătuit toate ființele lumii” (originalul); „Dak a iscat / pe Unul”; „Carele Unul l-a ivit pe Doi” – „Din Doi titan / a dat Trei” – „Trei, (sic!) alcătui Ființele” (textul lui Ion Gheorghe).

Singura contribuție originală a lui I. Gheorghe (pe lângă „segmentarea” în versuri), după cum observă spiritual Dorin Tudoran, e plasarea – nici românească, nici chinezească – a virgulei între subiect și predicat(!).

Esențial însă e altceva, care nedumerește serios și inexplicabil: originalul aparține lui Lao Tse, gânditorul antic chinez (sec. VI î. Hr., părintele daoismului, vă amintiți?), iar Ion Gheorghe, ca și altă dată, în alte texte, „construiește” un fel de

„inframitologie” națională. Este firească revolta lui Dorin Tudoran: „mă întreb – cu uimire! – cum se împacă ideea protocronică (personalizată de atâtea ori în scrierile lui I. Gheorghe, *nota mea*, *M.V.C.*) a intensei luminări a specificității românești ori cea a impunerii întâietăților sale, cu simpla, rudimentara scamatorie de a face din Tao... Dak? Este inacceptabilă încercarea de «sporire» a patrimoniului nostru spiritual prin furt ori contrabandă literară. [...] Substituirea de mitologii mi se pare un procedeu nu doar fraudulos. El conduce la foarte grave consecințe – pe multe planuri – prea cunoscute spre a le mai reaminti aici.” În fine, aproape **ca un avertisment** iubitorilor de a fura „cireșe literare” din grădini străine (care unora le poate părea o simplă „șotie”): „Bruma de încredere, acordată de o parte a criticii și a opiniei publice incursiunilor lui Ion Gheorghe în fondul credințelor noastre arhaice, în neexploratele încă pe deplin depozite de mitologie autohtonă, se cam risipește odată cu plagiatul de acum trei ani.”

În rest, toate „strădaniile poetice” ale lui Ion Gheorghe se dezvoltă într-un ridicol și stupid joc, prin simpla suprapunere a originalului: „Tao însă nu are gust: este fără savoare” (Lao Tse) – „Dak, nu are gust, / E fără savoare” („Ion Gheorghe”); sau: „Bunul călător nu lasă urme. Bunul orator n-are a discuta” (Lao Tse) – „Bunul învățător (*sic!?*) / Cum lasă urme?”; „Bunul orator / Nu discută” („Ion Gheorghe”). Nu vom comenta nici noi.

În sfârșit, un caz dintr-o altă meteahnă umană, care doar „tematic” are ceva cu plagiatul: invidia și **calomnia**. Este cazul „Caragiale – Caion”. Învinuirea lui Caragiale de plagiat (caz consumat și perfect demonstrat drept o calomnie aproape inexplicabilă) și-a jucat totuși rolul nefast în literatura noastră. Fiindcă, oricum, „cazul” a existat, nimeni nu se mai trudește a intra în esență. Vorba lui Mircea Iorgulescu: „Scriitorii mai vechi sau mai noi sunt astfel denunțați ca plagiatori: nu se mai spune „și Caragiale a fost acuzat”, ci „și Caragiale a plagiat” (!).

„Cazul”, clinic după mine, „C.A. Ion[escu]” ar fi fost cu adevărat ridicol, dacă nu era și trist. Suscită un anumit interes... psihiatric insistența calomniatorului. După ce se dovedește că *Năpasta* nu (prea) are nici în clin, nici în mână cu *Puterea întunericului* a lui Tolstoi, „acuzatorul” recurge la o elementară falsificare, fabricând o „traducere” a unui inexistent scriitor maghiar. Mai mult, își construiește o legendă,

inventând studii, pe care le-ar fi editat în Franța. Delavrancea, avocat și... anchetator, demonstrează falsul și calomnia minuțios, argumentat și pedant într-o „aventură juridică” demnă de un film polițist. Discursul său în judecată este exemplar și chiar îmi vine să întreb: este cunoscut acest text studenților de la multele facultăți de drept de la noi? Mă refer la Basarabia, căci în România, bănuiesc, pledoaria este cunoscută oricărui jurist.

Cartea pe care încerc să o prezint este una deopotrivă interesantă și utilă. Merită felicitări întreaga echipă: editura care a răspuns provocării lui Dorin Tudoran, Pavel Balmuș care a adunat – credem – cele mai relevante „cazuri” literare / juridice / etice cu privire la plagiat, în fine, Dan C. Mihăilescu, cel care a fixat, în prefață, dimensiunea etică a fenomenului și a încins spiritele, pentru ca cititorul să vrea să vadă întregul serial de fapte... „delicate”.

Evident – am auzit-o de la mai mulți – așteptam și unele fapte și tentative mai... autohtone (mă refer la spațiul basarabean). Mai cu jumătate de gură, s-a vorbit la noi despre plagiatul incontestabil al lui Vasile Stati (da, exact, cel care, mai nou, a demonstrat un alt caz clinic: *Dicționarul român-moldovenesc*). Ce-i drept, despre plagiatul său nu s-a prea scris... deloc (se putea oare?), discutându-se despre el doar în cafenele „literare” și la biroul CC-ului. S-a scris câte ceva (Em. Galaicu-Păun, E. Lungu, N. Leahu) despre „împrumuturile” – nerestituite! – din Stănescu, Blaga, Barbu... ale lui V. Matei și despre transcrierea fidelă a unor texte străine de către Traianus...

Povestea propriu-zisă e veche și „copiștii” de azi și-ar putea revendica drept „nănași”,... pentru „înnobilarea” listei, pe Voltaire sau Alfred de Musset. Mai ales că, fiind o faptă cam scârboasă, mulți oponenti sau adversari ai „procedului” vor ezita să intre în polemici.

Un caz minor, pe care voi încerca să-l reproduc mai jos, e „interesant” doar prin faptul că demonstrează... perenitatea / perpetuarea viciului. Raisa Leahu, fosta mea colegă de profesorat (și soția lui Nicolae Leahu) mi-a arătat cândva un comentariu literar – model, „scris” de o profesoară dintr-un oraș basarabean, care repeta, cuvânt cu cuvânt, un comentariu dintr-o revistă bucureșteană de prin anii '70. Am „râs” și poate am fi uitat cazul, dacă „gluma” nu s-ar fi repetat... în câteva reviste, până s-a îngroșat de tot. Ne-am exprimat nedumerirea și revolta (era și firesc, autorii din România, pe

lângă faptul că nu și-au ridicat binemeritele onorarii și nu și-au citit numele sub materialele publicate, erau în drept să spună: „Dlor, ăștia-s niște handicapați, nici un comentariu propriu nu pot să închege”) exact în momentul când autoarea mai depusese la una din redacții câteva „materiale didactice noi”. Strânsă cu ușa, „autoarea” s-a justificat **senin**: am vrut să ajut profesorii și elevii din Basarabia cu materiale utile, pe care... le-am conspectat la diverse stagii. Trebuie să spun că „generozitatea” i-a fost răsplătită deplin: doamna și-a luat, în timp, diploma de „grad didactic superior”... „în baza materialelor didactice publicate”.

Fiind o afacere care aduce glorie și bani... fără efort deosebit și fără har, de ce am spera că plagiatul e un viciu (doar) al trecutului?

Sud-Est cultural, 2005, nr. 1

Anatol Moraru,
scriitor

Pavel Balmuș și onoarea literelor românești

Pavel Balmuș nu este un scriitor de podium. El are figura omului preocupat de însemnele și valorile unor lumi intrate în istorie, de civilizația operelor din alte epoci. Puțini știu însă că scriitorul este un personaj cu o dezvoltată anatomie a umorului. Am să aduc doar un singur exemplu.

La 17 martie 2004, Catedra de literatură română și universală a organizat un simpozion științific la care au participat și mulți oameni de știință din capitală. Seara, la recepția organizată în restaurantul hotelului „Tinerețea”, domnea o atmosferă degajată, ca după o zi de trudă. Sesiunea de „comunicări neformale” era prezidată de academicianul Mihai Cimpoi. Domnia Sa a solicitat să se pronunțe mai întâi piesele grele, printre care se număra și Pavel Balmuș. Cercetătorul a rostit fără viteză, cu intonație, un discurs cu miez. Eram așezat lângă Adrian Ciubotaru și ne-am gândit că nu ar strica să sporim turații-le buneii dispoziții ce se revărsa peste noi, precum un râu primăvara. De unde l-am și întrebat respectuos pe domnul Cimpoi dacă a vorbit Pavel Balmuș. Academicianul „s-a prins” deîndată și l-a rugat pe respectivul să verbalizeze. Ascunzându-și ironia sub lentilele groase, fanul literelor clasice a construit, fără grabă, încă o alocațiune. Emoționați cum eram, l-am mai provocat pe domnul Mihai Cimpoi încă de vreo cinci ori, dacă țin bine minte. Spre marea noastră uimire, inepuizabilul hermeneut a născut de fiecare dată alt discurs... Ne-a încântat superlativ atunci, recunosc.

Pavel Balmuș nu are un condei sprinten, însă cărțile și studiile sale se rețin prin substanțialitatea și acuratețea construcției. Trebuie remarcată neapărat și calitatea sa de îngrijitor de ediții.

Volumul *Plagiatul la români*, apărut la Editura „Arc”, e, neîndoielnic, una din cărțile de referință. Din textul de pe ultima copertă, semnat de Dorin Tudoran, aflăm amănunte despre biografia acestui proiect. Astfel, în perioada dănuirii sale la Chișinău (1993-2000), în calitatea de director al biroului fundației IFES, Dorin Tudoran a purtat mai multe discuții amicale cu Eugen Lungu și Gheorghe Chiriță. În cadrul unei asemenea întruniri le-a și sugerat prietenilor ideea „realizării unei triste antologii –

Plagiatul la români. Ulterior, Dorin Tudoran și-a exprimat satisfacția că eforturile acestei redutabile echipe: Dan C. Mihăilescu, Eugen Lungu, Gheorghe Chiriță și Pavel Balmuș, s-au încununat de succes: „M-am bucurat foarte mult să văd că, în sfârșit, această lucrare trist-amuzantă a intrat pe mâini dintre cele mai pricepute.”

La data apariției (2004), volumul îngrijit de Pavel Balmuș era, în totalitatea sa, o operă de pionierat. Firește, suspiciunile, învinuirile și probele de plagiat au ținut agenda zilei în revistele literare din epocă, dar meritul alcătuitorului stă în punerea la dispoziția cititorului receptiv suma celor mai răsunătoare cazuri, care demonstrând esența fenomenului cu față românească.

Culegerea debutează cu o sclipitoare prefața semnată de Dan C. Mihăilescu, intitulată inspirat *Fărădelegea îngăduinței*. Referindu-se la un caz de plagiat dovedit în 2004, cel comis de ministrul Sănătății din România, prof. univ. dr. Mircea Beuran, „omul care aduce cartea bună” realizează o incursiune în istoria mizerabilei obișnuințe a unor scriitori români de a fura avut literar străin. Eruditul om de cultură susține că plagiatul a devenit sport național și reproduce un citat de întindere din Caragiale, datat cu 1878, aserțiune validă și pentru mulți neonești căutători în literele de mai târziu: „În țările culte – dintre care ne tot fălim că facem parte – când vreun asemenea meșter încearcă să dea ca producție a lui ceea ce este lucrarea altuia, își săvârșește meseria aceasta, deși cu multă meșteșugire, totuși cu frică grozavă; rar, foarte rar se găsește câte un cutezător care să răpească cuiva proprietatea literară; căci în partea locului plagiatorul este nu numai înfierat amar de opinia publică, dar încă e și tras la grea răspundere de către legile de drept comun respective. La noi însă, plagiatul se săvârșește foarte des, de-a dreptul fățiș și cu o liniște sufletească vrednică de o mult mai cinstită faptă, căci adăpostul cel mai bun pentru plagiatori, adevăratul „pământ făgăduit” al acestui sol de industriali este țara noastră, pe de o parte, fiindcă n-avem cu țările străine, pe ai căror supuși îi plagiem, nici o convenție privitoare la respectul reciproc al proprietății literare; iar pe de alta, fiindcă în publicitatea de la noi, ca în toate ramurile vieții publice, cu cât cineva are mai mult toupet, vorba francezului, cu atât e mai sigur de izbândă și de popularitate” (1; p. 8-9).

Utilizând știința dicționarului, P. Balmuș începe prin a preciza conceptul de „plagiat”. El nu contabilizează absolut toate cazurile suspecte, cum, deliberat, nu indică

nici perioada când au fost comise „delictele literare”, așa cum o face, de exemplu, Mircea Coloșenco în antologia cu aceeași problematică, apărută la Iași în 2011.

Culegerea conține, într-un prim compartiment, dosarele a patru exemple de „plagiat” ale autorilor din „epoca modernă” a literaturii române, suspiecții fiind C. Negruzzi, A. Donici, G. Coșbuc și I.L. Caragiale. Conștiința acestor „delicte” s-a manifestat, susține autorul, abia la sfârșit de veac XIX și început de secol XX. „Procurorul” care a instrumentat cazurile *Toderică* plagiat de C. Negruzzi de pe *Federigo* al lui Merimee” și „A. Donici – plagiatoriu”, semnate cu pseudonimul „Verax”, se numea în adevărat Ioan Nădejde, redactor-șef la publicația *Contemporanul*, în paginile căreia și apar senzaționalele „dezvăluiri”. Era poate cazul ca P. Balmuș să precizeze că asemenea operații s-au produs tardiv, întrucât la data apariției textelor „contaminate” ale lui C. Negruzzi și A. Donici nu exista în epocă o idee limpede a proprietății intelectuale, or, cum amintește Mircea Coloșenco, abia la 13/25 februarie 1862 „a intrat în vigoare *Legea presei*, lege organică asupra proprietății literare” (2; p. 6). În rest, alcătuitorul nu se limitează la exerciții tehnice, el se implică, de fiecare dată când e cazul, exprimându-și propriile judecăți și atitudini. De exemplu, P. Balmuș califică strădaniile lui Ioan Nădejde „dovezi de «atac» și «revizuire» (pretențioasă) a unor lucrări și opere din epoca prepașoptistă” (3; p. 13). De altfel, selecționerul o va fi nevoit s-o facă pe avocatul „inculpaților” C. Negruzzi și A. Donici pentru că autorii nu mai puteau, din motive cunoscute, să dea replici sau „explicații”, iar la ora incriminării nu au existat voci cu dorința să pună sub îndoială acuzațiile lui Ioan Nădejde.

În alte „dosare” alcătuitorul va avea grijă să pună în pagină atât pledoariile „acuzatorilor”, cât și disertațiile prietenilor și susținătorilor celor suspectați de „păcatul furtului”. De exemplu, în decibelul caz al lui G. Coșbuc s-au produs atât „procurorul” – Gr. N. Lazu, cât și „defensorii” A. Vlahuță și Nicolae Georgescu, alcătuitorul găsind nimerit să precizeze că: „Gr. N. Lazu nu va reuși să știrbească cu nimic din prestigiul autorului *Firelor de tort* și al *Baladelor și idilelor*, în plină ascensiune și afirmare” (4; p. 14). La fel procedează și în episodul cu învinuirea lui I.L. Caragiale: pe de o parte a barierei stă Caion, cel care s-a „autosesizat”, de cealaltă parte, Barbu Ștefănescu-Delavrancea rostește „pledoaria înaintea curții cu jurați din județul Ilfov”, aserțiune prin care demonstrează cu elocință că Caragiale nu e „un scriitor de contrabandă”. Mai mult, în finalul intervenției el cere cu fermitate despăgubiri pentru pudicitatea carageliană ultragiată.

Altă dată, în „cazul” Lucian Blaga – Dan Botta, amintim că ultimul își revendica paternitatea conceptului de „spațiu mioritic”, P. Balmuș a găsit de cuviință să acorde spațiu doar deliberărilor ambilor duelanți, oferind astfel cititorilor posibilitatea de a inhala „parfumul” polemicilor din epocă și de a descoperi un Blaga mai răstit, dar tot imperial, ca în actele sale de cultură. În consecință, lectorii pot să tragă concluziile proprii asupra acestui „accident”.

Vina plagiatorului de istorii literare Al. Piru a fost demonstrată de G. C. Nicolescu și Tiberiu Izvooreanu cu probe atât de elocvente, încât se produce impresia că acesta a furat cu „containerul” de la G. Pascu, G. Călinescu, D. Popovici, N. Cartoian, de unde nu-ți rămâne decât să trăiești dezamăgirile cele mai profunde pentru involuția acestui om de litere.

Cel mai spectaculos caz este, se pare, cel al plagiatelor lui Eugen Barbu. Spunem spectaculos, pentru că „demascarea” titratului „hoț” literar, cunoscut susținător al regimului ceaușist, a fost posibilă atunci, în comunism. P. Balmuș recurge la intervențiile doveditoare ale unor nume de talie: Marin Sorescu, Nicolae Manolescu, Mircea Iorgulescu, Mircea Zăciu. Ca într-un exercițiu juridic adevărat, îngrijitorul grădinii cu „bălării literare” acordă dreptul la replică și „pârâtului”, însă „dezvinovățirea” lui E. Barbu este una lamentabilă.

Plagiatul lui Ion Gheorghe din Lao Tse este dovedit chiar de Dorin Tudoran, care, amintim, sugerase ideea acestui volum. Demonstrația realizată de către Tudoran este impecabilă: Lao Tse: „**Tao a iscat pe Unul. Unul a ivit pe Doi. Doi a produs pe Trei. Trei a alcătuit toate ființele lumii**” – Ion Gheorghe: „**Dak a iscat / Pe Unul**”; „**Carele Unul / L-a ivit pe Doi –“; Din Doi titan / A dat Trei –“**; „**Trei, alcătui Ființele –“**, iar comentariile delicioase, în stare să stârnească hohote de lungă durată: „Consultând un eminent sinolog, am aflat că intempestiva virgulă între subiect și predicat, folosită de Ion Gheorghe, nu urmează vreo regulă a gramaticii limbii chineze. Cum în traducerea plagiată nu întâlnim virgula cu pricina, iar în ceea ce privește limba română, așa cum o știu și școlarii, despărțirea subiectului de predicat prin virgulă constituie una din cele mai grosolane greșeli – un fel de „despărțire” a trupului de cap! – nu ne rămâne decât să conchidem că, prin această virgulă, înregistrăm prima contribuție originală, de luat în seamă, a plagiatorului în raport cu traducerea prădată” (Bal-

muș P., op. cit., p. 171). Sentința lui Tudoran este irevocabilă: „Plagiatul săvârșit de Ion Gheorghe este unul minuțios, precis și neiertător”, iar ironia sa –desființătoare: „Și vorba unui cunoscut (vai! prea... apropiat, deși prin intermediar) al plagiatorului – anticul Lao Tse – „Cu picioarele încrucișate nu se poate merge” (5; p. 175).

Ultimul „dosar” pus pe rol de Balmuș este acuzarea de plagiat adusă de Marta Petreu lui Nae Ionescu: *Istoria unui plagiat: Nae Ionescu – Evelyn Underhill*. Cercetătoarea listează mai multe argumente, probatorii în opinia ei, în favoarea delictului (Nae Ionescu a plagiat în cursul de metafizică ținut în anul universitar 1928-1929, publicat postum în 1942, din tratatul *Mysticism. A study in the Nature and Development of Man's Conciuousnes* al Evelynei Underhill), folosind elegant termenul „împrumut”. Marta Petreu e contrazisă în „rătăcirile ei” de Teodor Baconsky: *Contra-istoria unui plagiat*. Nici Ion Militaru nu crede în acuzele aduse reputatului filosof și profesor. Replica sa la gestul Martei Petreu este tranșantă: „În concluzie, a spune că Nae Ionescu a plagiat, atâta timp cât el nu-și revendică o filozofie, și nu are filozofie în contul căreia să treacă plagiatul, mi se pare vorbă goală” (Balmuș P., op. cit., p. 191).

Nicolae Manolescu susține fără echivoc cauza Martei Petreu: „Metafizicianul român s-a folosit de cuvintele, de formulările și de frazele Evelynei Underhill” (6; p. 196).

Autenticitatea și utilitatea volumului *Plagiatul la români* este evidentă. Mircea Coloșenco, care în 2011 va scoate la Iași o antologie similară: *Delictul literar: imitație, copie, plagiat (Istoria negativă a literaturii române) 1882-1937*, îi găsește un singur „cusur”: „nu este compactă cum am structurat-o pe aceasta”. Cuminte gândind, trebuie să înțelegem că la mijloc este modul diferit de concepere a proiectelor. Pavel Balmuș a considerat suficient să selecționeze cazuri de rezonanță, în stare să sugereze frecvența și dimensiunea fenomenului. La rândul său, Mircea Coloșenco a inventariat minuțios toate actele de “delict literar” din perioada 1882-1937, reușind o lucrare de talie. Bine realizate, ambele lucrări conțin aproape toate episoadele serialului despre „păcatele literare” comise „cu voie sau fără de voie” de autorii români.

Volumul *Plagiatul la români* se înscrie, cum spuneam, în lista victoriilor hermeneutice ale lui Pavel Balmuș, mărturisind multiplele capacități ale acestui înzestrat veghetor la modul cum este respectată onoarea literaturii române.

Referințe bibliografice

1. Mihăilescu, Dan C. *Fărădelegea îngăduinței*. Prefața la vol. *Plagiatul la români*. Chișinău: Ed. Arc, 2004.
2. Coloșenco, Mircea. *Delictul literar: imitație, copie, plagiat (Istoria negativă a literaturii române)1882-1937*. Iași: Ed. Timpul, 2011.
3. Balmuș, Pavel. *Din partea alcătuitorului*. În: *Plagiatul la români*. Chișinău: Ed. Arc, 2004.
4. Balmuș, Pavel, op. cit., p. 14.
5. Idem, p. 175.

21 aprilie 2013

§ 3. Despre diversitatea preocupărilor literare ale cercetătorului

Pavel Balmuş

Andrei Vartic. *Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău*

Eugenia Danu. *Nicolae Iorga. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei
(1914-1940)*

Nicolae Enciu. *Mărturisorul unității neamului românesc*

Iurie Colesnic. *Pavel Balmuş – schiță pentru un portret*

Andrei Vartic,

publicist, eseist, editor, regizor

Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău

La finele anului 2004, la Chișinău, s-a scos de sub tipar una din cele mai enigmatice cărți ale tuturor românilor (Alexandru Hâjdău, *Clipe de inspirație*, „Litera”, 2004, ediție alcătuită și îngrijită de Pavel Balmuș, coordonată de Anatol și Dan Vidrașcu, traducerea prea frumoasă a sonetelor – Nicolae Dabija). Autorul ei este fiul lui Tadeu Hâjdău și tatăl lui B.P. Hasdeu. Despre meritele recunoscute ale lui Al. Hâjdău (Hijdeu, Hâjdeu) a scris George Călinescu („...nu un autor proeminent, ba chiar dimpotrivă, obscur...”). Azi vom vorbi despre meritele lui cele nerecunoscute.

Al. Hâjdău ajunsese în vizorul mediilor intelectuale românești după publicarea, în 1838, la Brașov, și, în 1839, la București, a unui *Cuvânt către ucenicii școlii ținutale de la Hotin*, tradus de C. Stamaty. Acest cuvânt, o pledoarie înflăcărată pentru slava de odinioară a Moldovei, dar și pentru „cele de față și arătare de cele viitoare”, cum avea să scrie *Dacia literară* din Iași în numărul din mai, iunie 1840, a fost citit și comentat practic de toată intelectualitatea românească de la acea vreme. Chiar Mihail Kogălniceanu îl numea pe Al. Hâjdău „vrednic de cinstea nației noastre”, pentru chemarea fierbinte la unitate națională în baza trecutei măririi („O, nație românească, nație de pe acum slăvită între toate popoarele cele mai faimoase, prin suvenirile istorice ale vremii trecute și prin constituția politică de astăzi...”, *Clipe de inspirație*, p. 229). Teza lui Al. Hâjdău a răsunat atunci ca un prim clopot ce chema la unirea politică a românilor într-un singur stat în baza gloriei din vechime „recunoscută de toate popoarele cele mai faimoase” (cuvântarea a fost rostită pe 25 iunie 1837 în fața absolvenților, profesorilor și autorităților școlii ținutale din Hotin și a fost mai apoi denumită *Pomenire de vechea slavă a Moldovei*). Și revoluția de la 1848, și *Cântarea României* (a lui Alecu Russo, alt membru marcant al școlii basarabene), și, mai ales actul Unirii de la 1859 au fost prevestite, provocate, încetățenite în ținuturile românești de către acea excepțională *cuvântare a lui Al. Hâjdău*. Cu părere de rău, mai ales cu trecerea vremii și, într-un fel, adumbrit de slava ulterioară a fiului său, meritul lui Al.

Hâjdău în declanșarea procesului de unire politică a tuturor românilor, în baza unității de „veche slavă... recunoscută de toate popoarele cele mai faimoase” a fost încet-încet uitat, iar mai apoi chiar trecut cu vederea și redus la condiția de „autor... obscur” pe care i-a lipit-o de operă George Călinescu.

Se cuvine însă să reamintim noilor generații (mai ales de europeni) că pe la 1840 încă unul era meritul lui Al. Hâjdău, deosebit de mult prețuit (prin aceeași pană a lui Mihail Kogălniceanu) de intelectualii români. Iată acest merit: „O, nație românească... adu-ți aminte că soarta (menirea) ta este să le întreci pe toate odată, prin civilizație și prin o slavă care naște din cultura științelor și artelor, cum celelalte popoare te întrec prin marea întindere a împărățiilor lor și prin acea slavă a războaielor.” Anume prin acestea, adică prin artă și știință, poporul nostru ar putea să întrecă mărirea întinderilor geografice care înconjoară România. Frumoasă profeție! Dar care este fundamentul ei? Tritem direct cititorul la resursele cărții pe care o analizăm, fiindcă este timpul să ne întrebăm: câți ani avea Al. Hâjdău când enunța tezele sale epocale de unitate politică și de mărire spirituală a poporului românesc? Se născuse la 25 noiembrie 1811, deci la 25 iunie 1837 nu împlinise încă... 26 de ani. Dar ce operă avea scrisă și publicată acest tânăr neobișnuit care și-a permis să adreseze unui întreg popor (și încă răsfirat în câteva imperii) o atât de înflăcărată și fundamentală chemare la unitate națională și, mai ales, spirituală? Or, răspunsul la această întrebare iluminează adânc motivarea necesară provocării din 25 iunie 1837. Către acel an basarabeanul Al. Hâjdău era deja cunoscut literator și filosof... rus. Revista moscovită *Vestnik Evropy* îi publicase cel puțin două lucrări excepționale, după opinia noastră: *Despre calitatea poeziei divine* (nr. 13, iulie 1830, p. 22-31) și *Despre scopul filosofiei* (aforisme) (nr. 21 și 22, noiembrie 1830, p. 46-57). Alte lucrări importante îi apăruseră în *Telescop*, cât și în *Odesskii vestnik*, poate și în alte reviste rusești de epocă, cum ar fi *Molva*, de care amintește chiar autorul. Așadar, articolele tipărite în *Vestnik Evropy* fuseseră scrise de un adolescent de 18 ani care tocmai devenise student la facultatea de drept a Universității din Harkov. Adolescentul venea din pensionul pentru copiii de nobili de pe lângă Seminarul Teologic din Chișinău (1822-1828). Iar lectura serioasă a acestor două scrieri de junețe pune încă și mai multe întrebări decât „manifestul mesianic” de la 1837. Ambele articole sunt supraîncărcate de profunde cunoștințe atât din domeniile

poetice, lingvistice, istorice, cât și din cele filosofice. Mai mult decât atât – cercetarea atentă a articolelor demonstrează că nu este vorba de o compunere după careva surse enciclopedice ale vremii, ci de un adevărat sistem filosofic, despre o adâncă conștientizare a problemelor pe care le luase în discuție și chiar de o actualizare a lor, spre o anume țință viitoare.

Problema originii poeziei divine, cercetată de Al. Hâjdău atât sub aspectul revelațiilor prorocilor creștini, cât și sub al celor venite din alte culturi și religii, face trimitere la un episod spiritual dinaintea apariției omului: „Începuturile Poeziei divine premerg începutului existenței omului însuși, prin intermediul căruia aceasta, pe parcursul vremii, a fost înveșmântată în cuvântul exterior.” Când, unde, cum a putut cunoaște Al. Hâjdău acest „episod premergător”? Ce înseamnă epoca dinaintea „existenței omului” în viziunea gândirii istorico-filosofice de la anul 1829, când omenirea trăia în epoca „motorului” cu apă și vânt, în hotarele enciclopediștilor, dar și în meandrele dialecticii lui Hegel? Or, analiza atentă a textului demonstrează că Al. Hâjdău nu avea în vedere numai viziunea creștină (mai ales ortodoxă) asupra originii Poeziei Divine, ci un sistem filosofic și cosmogonic care, în fond, declara război dialecticilor europene, așa ziselor idei de progres și evoluție, prin susținerea tezei că lumea și cosmosul sunt... o degradare a omului privit din perspectiva Prototipului Primar, Divin. Omului „înlănțuit de senzualitate”, de „genunea păcatelor” și „întunericul ignoranței” (sintagme luate parcă din Upanișade) Al. Hâjdău îi opune „prototipurile Marelui Artist” și „dragostea de neprihănire”. Nu careva scrieri omenești, nu careva „dovezi externe”, spune tânărul basarabean la 1829, ne vor ajuta să demonstrăm „calitățile Poeziei Divine”, ci numai „condiția de a concentra înspre această luare aminte a cugetului”. Desigur, cărțile prorocilor sau anumite fragmente din cărțile părinților ortodoxiei ne pot ajuta pentru a lămuri originile poeziei divine, dar nu acesta este mecanismul cunoașterii evenimentelor care au avut loc înaintea „existenței omului”, ci meditația adâncă, concentrarea totală a cugetului fără consultarea unor „argumente din scrierile omenești”. Această poetică, cu certitudine, era o noutate totală chiar și pentru inteligenta Rusie decabristă, aflată oarecum la hotarul de est al Europei Apusene, dar și cel de nord-est al Europei Ortodoxe. Și clasicismul, și romantismul european făceau pe atunci paradă din arhitectura cunoștințelor clădite scrupulos și

dialectic de-a lungul epocilor de evoluție a omului. Descartes, Leibniz, Kant, Hume, Hegel – iată numai câteva pilde de mari savanți europeni care s-ar fi luat cu bucurie la harță cu tânărul basarabean în problema meditării epocii dinaintea “existenței omului” fără utilizarea cunoștințelor acumulate de omenire către acea dată. Dar mai ales bătrânul Iacob Boehme, autorul pur al ideii de Ungrund, de „Nimic” bipolar din care se manifestă un Dumnezeu tragic, în devenire, mormăia probabil în mormântul său nemțesc contra felului cum basarabeanul îl vedea pe om și microcosmos, dar și microtheos.

Dar a fost, oare, acest studiu despre „începuturile Poeziei Divine” o revelație divină, o „clipă de inspirație”, cum avea să zică mai târziu însuși Al. Hâjdău, sau rezultatul unui construct filosofic bine argumentat în baza unor cărți și filosofii mai vechi? O fi existat la Seminarul Teologic din Chișinău sau în casa lui Tadeu Hâjdău, tatăl lui Al. Hâjdău, careva arhive de vechi cunoștințe și practici filosofice, altele decât cele aflate atunci la modă în Europa sau dezlegate de tradiția creștină (și, mai ales, ortodoxă)? Nu știm, dar trebuie să cercetăm documentul tipărit în *Vestnik Evropy*, în anul 1830, cu tot arsenalul științific al timpului în care trăim. Fiindcă s-ar putea să descoperim în vreo arhivă a vremii întregul studiu despre originile poeziei divine (e vorba de acel eseu de analitică al Poeziei Divine, sumarul desfășurat al căruia este publicat în aceeași revistă) și, astfel, să revedem care este locul „cunoașterii de sine”, mai ales, în actualul concert tragic al ființării omenești.

Încă și mai multe semne de întrebare privitoare spre sursa profundelor cunoștințe filosofice ale tânărului Al. Hâjdău pune misteriosul studiu *Despre scopul filosofiei (aforisme)* publicat tot în 1830, în același *Vestnik Evropy*, citate din care noi am folosit deja mai sus. Și pentru acest articol nu vom găsi referințe directe în literatura filosofică a vremii. Mai mult – tânărul (adolescentul) Al. Hâjdău propune ca metodă universală de cercetare *Întregul, Totul* lui Socrate, metodă îndreptată vădit contra cercetării atomiste a elementelor materiei, intrată în modă atunci (metoda mai este la modă și acum). „Pentru a înțelege scopul suprem al filosofiei, cel mai bine, se pare, e să alegi calea lui Socrate. El nu dezmembra Pământul în fire de pulbere, nu examina minuțios calitățile focului sau ale apei, nu măsoară mărimea astrilor cerești, dar îl contempla pe viu și pretutindeni, atât în colosalul «helios» cât și în infimul «atom», pe Marele

Ziditor al naturii; iar a-l cunoaşte pe Acela, în persoana Căruia este concentrată orice ştiinţă, nu înseamnă oare să cunoşti totul?...” Or, Socrate vorbeşte mai întâi despre *Tot* sau *Întreg* în mai puţin cunoscutul dialog de tinereţe *Harmides*, unde recunoaşte că ştiinţa „armoniei Întregului” i-a fost comunicată de către unul din „medicii lui Zalmoxis despre care se spune că ştiu arta de a deveni nemuritor” (pentru documentarea mai substanţială a acestui subiect recomandăm eseul nostru *Socrates 432*, ce poate fi găsit la adresa de internet www.dacia.org/socrates). Din câte ştim noi, acest dialog nu era încă tradus prin 1828 nici măcar în limba rusă. Cum a fost posibil ca el să-l fi fost cunoscut şi studiat la Seminarul Teologic din Chişinău?

Răspunsul ar putea fi simplu: direct din sursele greceşti. Dar cine se nevoia pe atunci atât de mult ca aceste surse neortodoxe să fie studiate atât de profund la un oarecare seminar teologic dintr-un provincial oraş al Imperiului Rus? Dar şi Socrate nu vorbeşte nici în *Harmides*, nici în altă parte de „Marele Ziditor al naturii” şi, mai ales, de Marele Artist care a creat prototipurile a tot ce există, păstrându-se în devenirea fiecăruia din ele, dar şi în toate luate împreună, ci de un zeu dau daimon care îl conduce spre maieutizarea (moşirea) însărcinării sale pământeşti. Am putea încerca un studiu comparativ al operei tânărului Al. Hâjdău cu ideile „divinului Platon” spre care hotineanul face dese trimiteri. Dar vom găsi noi la Platon „unirea fericită” cu Prototipul Primar, prin „dezvoltarea deplinătăţii capacităţilor omeneşti” ca „scop al activităţii umane”? Am mai putea, desigur, să întrezărim în eseul lui Al. Hâjdău careva influenţă din *Corpus Hermeticum*, care pune în capul şi în devenirea lumii pe *Nous Poimandres* („...Căci îl voi cânta pe Domnul Creaţiei, pe cel ce e totul, pe cel ce e Unul”, *Poimandres*, XIII, 16-20), dar atunci nu avea rost ca Al. Hâjdău să susţină că unicul autor al metodei sale este Socrate, „...acest mare bărbat, principalul apărător şi primul martir al *Religiei Naturale...*” (*Clipe de inspiraţie*, p. 191). Or, cum arătam mai sus, însuşi Socrate susţine în cea mai vestită palestră a Athenei că a aflat această ştiinţă (a întregului, dar şi a sofrosinei, pe care Al. Hâjdău o traduce, se pare, cu termenul „liubomudrstvovanie”) de la unul din *medicii lui Zalmoxis* în timpul războiului de la Potidea din anul 432 BC.

Iată că după lectura atentă a studiului despre scopul filosofiei (în care Al. Hâjdău ne învaţă, urmând pe Socrate, să nu luăm „mijloacele drept scop al Înţelepciunii”), nu

mai par atât de stranii unele motive dacice apărute și în excepționalele sonete ale lui Al. Hâjdău. În *Muntele Ceahlău (Clipe de inspirație, p. 36)* Al. Hâjdău scrie că pe acest „Sion al Moldovei” se află „grota sfântă a lui Zalmoxis”, dar ușa de la această grotă nu mai poate fi descoperită și trebuie să mergem să ne închinăm la Cristești, în Dobrogea, unde românimea a fost binecuvântată de apostolul Andrei. Sadoveanu, în *Creanga de aur*, parcă l-a urmat pe Al. Hâjdău. Dar a știut Sadoveanu de existența sonetului cu numărul 18 al basarabeanului?

Chiar dacă cunoștea fragmentul din Herodot ce descrie „locuința subpământeană” pe care geții au construit-o pentru Zalmoxis, „regele lor care era zeu”, tot nu e clar de ce Al. Hâjdău o numește „grota sfântă” (la acea dată exista o traducere în română a istoriilor lui Herodot realizată de Nicolai Spătaru, pe la 1667, după ce tradusese *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, dar acea carte nu era tipărită). Reiese că în casa lui Tadeu Hâjdău, tatăl lui Al. Hâjdău, existau cărți sau manuscrise dacice (cum susține cu tărie și C. Stamati) sau ale medicilor lui Zalmoxis despre care noi nu avem știință... Și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* al lui Cantemir conține numeroase informații dacice care nu se regăsesc nici într-un alt izvor vechi cunoscut de noi, mai ales, din acelea care fac trimiteri la continuitatea dacică în principatele românești. Or fi dispărut cu totul acele izvoare? Sau, poate, în dosarele secrete ale Ecaterinei se află și alte uluitoare motive ale proiectului reînființării regatului Dacia pe la 1772?

Atât în discursurile de la Hotin, din 1837 și 1840, cât și în *Epistolă către români*, din 1858, Al. Hâjdău vorbește cu pasiune de măreața istorie a românilor „slăvită între toate popoarele cele mai faimoase”, care mai au și o menire uriașă în plan cultural, mai mare decât a imperiilor vecine. Vrei, nu vrei, te întrebi: dar de unde a luat Al. Hâjdău această convingere teribilă? Or, metoda pe care o folosește pentru cercetarea istoriei este exact aceeași pe care o afișează în eseurile filosofice publicate în *Vestnik Evropy*. Mărirea poporului român rezultă din măreția Prototipului Primar (care se poate desluși cu ajutorul revelației) al poporului nostru, cât și din analiza faptelor strămoșilor (în special Zalmoxis, Decebal, Ștefan cel Mare) care prin „dezvoltarea deplinătății capacităților” s-au înălțat și s-au unit cu acel Prototyp Primar.

Structura acestei metode de cercetare este însă completamente dacică. Anume dacii considerau viața prilej de desăvârșire a ființei pentru a merge după moarte la purul și primordialul Zalmoxis, care este Zeul lor unic și universal. Dar există, oare, motive să susținem că Al. Hâjdău a avut acces la misterioase izvoare dacice pentru a-și construi metoda? Iată însă că Tadeu Hâjdău îi scrie, tot prin 1829, în unul din numeroasele sale manuscrise (în limba polonă), că fiul lui a întocmit o *Istorie a Daciei* și că o dedică lui Al. Sturdza. O fi existând pe undeva acea carte? Cu părere de rău, arhiva aceluia A.S. Sturdza s-a înfundat la Petersburg, iar „păcatul sărăciei” nu ne permite să ajungem acolo ca să dăm măcar puțin din coate și la gura acestui cazan dacic.

În nota la eseu *Despre scopul filosofiei*, tipărită în același număr al revistei *Vestnik Evropy*, Al. Hâjdău trece brusc de la analiza metodei sale la limitele lexicografice ale limbilor. Deși recunoaște că folosește destule neologisme în textul său, mai ales de proveniență greacă, el susține că „libertatea creării de noi cuvinte trebuie să aibă limite” și că, „în cazul unei neologomanii amplificate, o limbă națională se poate iute transforma într-una aproape străină”.

Felul cum sunt declarate aceste postulate este atât de impozant încât, cu certitudine, redactorul de la *Vestnik Evropy* care le-a publicat și-o fi închipuit că autorul este un careva vestit profesor de la Harkov. Al. Hâjdău avea însă doar 19 ani și era numai student la anul I al facultății de drept. De unde, dară, convingerea absolută a acestui adolescent că există o limită a creării de noi cuvinte (așa cum susține și Lao Tzi)? De unde știința „neologomaniilor amplificate” care pot transforma o limbă națională în una aproape străină? De unde știința „metonomasyei” și cea „a utilizării unor cuvinte cu semnificație străveche”? Cum a ajuns la Chișinău învățătura despre „monochromatismul” lingvistic al lui Horațiu și Cicero? Se știe că sintagma „omul este un microcosmos, dar și un microtheos” a fost folosită în epoca modernă de N. Berdeaev, în lucrarea sa fundamentală „și excepțională” despre Iacob Boehme din 1930. Iată că în 1830, deci cu 100 de ani mai înainte, Al. Hâjdău scrie în *aforismele* sale: „Cei din Antichitate îl numeau pe om microcosmos; omul antic într-adevăr se învârtea pe lângă cosmos, pe orbita senzualității. Omul, luminat de raza Creștinismului, poate fi numit... *microtheos*; scufundându-se în contemplarea infinitului, el nu

cunoaște, de asemeni, limite, ca și Dumnezeu însuși...” Dintre părinții ortodoxiei moderne amintim pe episcopul grec Kallistos, care scrie în una din lucrările sale: „Omul nu este doar un microcosmos, adică un univers în miniatură, ci și un microtheos, Dumnezeu în miniatură.” Teza este preluată însă de la Berdeaev și face referință și la o lucrare a sfântului Grigore Palamas, care a murit pe la 1359. Cercetarea omului ca microtheos și de către Al. Hâjdău (și încă în anul 1829), a omului în toată deplinătatea faptelor sale, care-s și cu mult întuneric, și mult tragism, și multă ignoranță, și multă lepădare de Dumnezeu, și multă violență (cum face și Berdeaev urmând pe Iacob Boehme), pune cu toată seriozitatea științifică problema sursei care l-a inspirat pe basarabeanul nostru. De unde și cum a aflat Al. Hâjdău semnificațiile termenului „microtheos”, dar și modalitatea de a-l privi ca o extindere a anticului „microcosmos”?

Este vorba, oare, în opera de tinerețe a lui Al. Hâjdău (care cuprinde și numeroasele sonete pe care el le consideră „*Clipe de inspirație din tinerețe*”) de ceva revelat care nu se putea compune la acea vreme sub niciun fel de acoperire intelectuală între pereții provincialului Seminar Teologic din Chișinău? Textele lui, inclusiv cele mesianice de la 1837 și 1840 (ultimul publicat de Mihail Kogălniceanu în *Dacia literară* chiar în 1840) sunt deosebit de profunde și complicate, iar el pare să se joace cu aceste profunzimi și complicațiuni. Dar cât valorează pentru devenirea actuală a României acest vers miraculos scris tot pe atunci: „Vhoju v otecestvo kak v bojii-dom, kak v hram”, adică „întru în Patrie ca-n casa Domnului, ca-n templu...” (*Clipe de inspirație*, p. 56). Niciunui alt român nu i-a mai trecut prin minte o atare frumusețe – *întru în Patrie ca în templu...* Dar de ce, de ce compară Al. Hâjdău patria tuturor românilor cu o casă a lui Dumnezeu? De ce le spune elevilor de la Hotin că nația românească este „slăvită între toate popoarele cele mai faimoase”, că istoria românilor este unică și mai importantă pentru civilizație decât istoria multor popoare europene? O fi avut acces Hâjdăii la dosarele „dacice” ale Ecaterinei? O fi dus cu sine misterul dacic amantul-cneaz Potiomkin, mort atât de misterios pe dealurile din preajma Nisporenilor? Poate șederea lui Carol al XII-lea la Bender, despre care vorbește Al. Hâjdău în sonetul 61, ne poate ilumina harta Daciei de la 1772, hartă de care nu era străin nici împăratul Franz Iosef al Austriei, nici acel „țăran” Horea, care a realizat în

1774 (cică la sugestia împăratului însuși) prima revoluție națională a lumii tocmai în țara Hațegului, matca vechii Dacii? Poate strania carte despre Zalmoxis a lui Carolus Lundius (cititorul interesat o poate găsi în versiune românească la adresa www.dacia.org), președintele Academiei Suedeze pe la 1680, să pună în lumină șederea lui Carol al XII-lea în Dacia, la Tighina? Sau, poate, trebuie să cercetăm cu atenție vizitele lui Nicolae Spătarul și la Stockholm, și la Paris, nu doar în China? Poate are sens să urmărim cât mai atent felul cum a aflat Al. Hâjdău de opera Spătarului, dar și de cea a lui Dimitrie și Antioh Cantemir, pe care le pune, cu bună dreptate și cuvenită mândrie, mult înaintea altor scrieri ale învățaților ruși.

Majoritatea absolută a criticilor, urmând pe George Călinescu, îl va considera (în 1941, în *Istoria* sa) pe Al. Hâjdău un *autor obscur* din prima jumătate a sec. XIX. Unul singur nu a fost de acord până nu demult cu acest calificativ – Mircea Eliade. El este cel care, prin 1935, scria și despre măreția ideii istorice a lui Al. Hâjdău, și despre profunzimea celei filosofice care se baza „pe o veche scriere moldovenească”. Mai poate fi găsită acea scriere undeva, între filele vreunei arhive rusești? Denumită *Sfat celui care merge la războiu*, Al. Hâjdău o comenta, la 28 iunie 1854, în felul următor: „...*Dacă vrei ca glonțul dușman să-ți cruțe viața în toiul luptei, păstrează curățenia trupului, fii cast, nu-ți spurca trupul și mergi la războiu cu atâta sfințenie cum mergi la primirea Sfințelor Taine...*” Cercetând „sacralul” acestui vechi ritual războinic românesc (adeverit de faptele ostașilor lui Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare), Eliade amintea că în *Bhagavad-Gita* eroul ce câștigă războiul refuză „...fructul acțiunii sale”. Este, în opinia marelui cercetător al religiilor, cel mai suprem act sacrificial pe care îl poate realiza un om. „Tradiția luptei ca un sacrificiu, în care războinicul îndeplinește rolul sacrificantului sau ale sacrificatului, s-a păstrat, cum am văzut, până în Moldova eroică.” Și s-a păstrat cu o uluitoare precizie: „Mergi la războiul cu atâta sfințenie cum mergi la primirea Sfințelor Taine.” Înțelesul frazei acesteia nu se leagă numai de puritatea rituală, ci și de transformarea morală, pe care trebuie s-o dobândești plecând la luptă” (Mircea Eliade, *Fragmentarium*, Ed. „Humanitas”, 1994, p. 80). Dar găsisse Mircea Eliade și *transformarea morală* în vechea scriere pe care o comenta Al. Hâjdău la 25 iunie 1854? Nu, fiindcă nu știa de sonetele basarabeanului. Iată însă că în sonetul 57 (*Racovăț*) Al. Hâjdău scrie următoarele (într-un chip poetic desăvârșit): în

timp ce toată Europa sărbătorea cu fast victoria lui Ștefan împotriva turcilor, Ștefan își impunea sieși și ostașilor săi un post deosebit de dur, un refuz total „al fructului acțiunii lor”, o sacră purificare de actul sacrificiului sângeros care este războiul...

Așa ajungem la „legile Anakamiticii și Anaklasticii”, legi pe care se și bazează studiile tânărului Al. Hâjdău: „Prin punerea sa în aplicare, mintea omului este ochiul (deschis?) al sufletului. Raza Dumnezeiască îl atinge pe acesta conform legilor Anakamiticii și Anaklasticii, tot așa precum raza solară (bate?) în ochiul corporal...” Unde, când, cum a studiat adolescentul Al. Hâjdău aceste legi („mintea este ochiul deschis al sufletului...”), atât de ascunse și misterioase, că nicio enciclopedie filosofică modernă nu amintește de ele? Rămâne oare nouă, epigonilor, ignoranților, pragmaticilor, senzualilor, numai păcatul de a nu le reda celor care intră acum într-o nouă și violentă cădere a lumii?

Asta o fi universalitatea celor scrise de Al. Hâjdău atât de ascunse la 1829: ce mi-s toate computerele lumii dacă vine un tsunami de 30 de metri și omoară 150 000 de oameni? Ce mi-s „globalizările” (sic!) dacă de la trupurile celor morți în Indonezia sau Sri Lanka se ridică doi-trei microbi necunoscuți care mai doboară două-trei miliarde de oameni? Trebuie, oare, să ne ridicăm pe zidurile filosofiei, să studiem legile Anakamiticii, să scrutăm cu atenție rostul ființării omenești? Sau să ne limităm doar la mijloacele cu ajutorul cărora ființează? De murim, de trăim, ce mi-s aceste mijloace dacă rost nu e? Cutremurul indic a mișcat osia pământului și câți dintre noi ne-am purificat prin post și tăcere după această mișcare? Ce mi-s, atunci, globalizările? Ce mi-s banii lor, ce mi-s templele lor aurite, dacă ei nu-și construiesc pentru pace „turnuri de frăție”, ci fortărețe pătimașe de beton și bombe atomice?

„Schitul modest al schivnicilor noștri, scrie Al. Hâjdău, în sonetul 46 (*Mănăstirile Moldovei*), nu este oare mai sfânt decât templul uriaș ale popoarelor vecine?” Și încă mai spune hotineanul (care stătea pe zidurile cetății Hotinului și, uneori, pe cele ale Sorociei – să nu uităm acest amănunt esențial pentru epoca romantismului românesc): „...Să nu ne înfumurăm cu faptele noastre, fiindcă, așa cum zicea Ștefan cel Mare, Dumnezeu l-a biruit pe Mahomed, nu păcătoșii de noi, micii, pușinii, stătătorii sub vremi!” Avea mare Dreptate! Și după o biruință trebuie să ținem post aspru, să stăm pe fărimituri de pâine, apă, tăcere și nesomn (cum ne învață și

Sfântul Daniil Sihastrul), să ne curățim de hormonii vărsării de sânge, dacă vrem să nu devenim globalizari, cei care au înlocuit sărbătoreea sacră a Nașterii lui Iisus cu dănțuiala neroadă a unui Santa Claus înroșit de violență și pragmatism! După o biruință nu trebuie să ne înfumurăm ostașii cu ospete (așa cum a făcut săracul Matiaș Corvinul la Baia!), dacă vrem să avem destule forțe pentru a ne salva și Neamul, și Patria, ba și Umanitatea, și să ne mai rămână și Carpații, și codrii Orheiului, pentru a ne feri și de Tsunami, și de Vijeliile care se nasc la umbra imenselor constructuri ale globalizărilor (cea mai uriașă dintre ele fiind chiar Internetul). E pentru ziua de azi Al. Hâjdău. Sunt pentru ziua de mâine legile Anakamiticii și Anaklasticii, cercetate de el pe la 1829 în năpăstuitul oraș Chișinău, adică în „prokreatâi gorod Kișiniov!”, cum îi zicea Pușkin, oraș din Basarabia în care, iată, încă o carte fundamentală a neamului românesc s-a tipărit în premieră mondială pentru binele întregii lumi.

Maieutica hâjdăueană se descoperă din plin în eseul *Socrate și Scovoroda* pe care autorul nostru îl începe astfel: „Orice faptă, în lumea civilizației, ca un tot întreg, închis în sine, își are însemnătate firească doar în cadrul destinației sale, deoarece acolo se conțin, într-o vie și inseparabilă identitate, și cauza acesteia, și fenomenul, manifestarea ei” (*Clipe de inspirație*, p. 195). Așa și faptele noastre, dar absolute toate faptele noastre (din care se compune umanitatea, dar și umanismul, cum zice Heidegger în vestitul răspuns la vestita scrisoare despre umanism a lui J.-P. Sartre) își au însemnătate doar în cadrul destinației, rostului lor. Că acest rost o fi desăvârșirea ființei omenești într-o unire cu Prototipul Primar, Divin, așa cum susține Al. Hâjdău, că o fi vorba despre o evoluție dintr-un choas primordial spre o culme dialectică cețoasă, rămâne fenomenului uman libertatea de manifestare. Rolul artei și al științei, inclusiv al științei filosofice, în cercetarea limitelor acestei libertăți este însă uriaș. Cu părere de rău, anume acest algoritm hâjdăuian este totalmente neglijat de piramida politică ce hotărăște acum soarta poporului român. O fi venit, așadar, timpul, să-i amintim acestei piramide măcar o mică parte din *Epistola către români*, scrisă de Al. Hâjdău la 1858: „Nu partidele, adică nu câte o haită de slugi purtând aceeași livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu; ci-l arată acea voce, în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezeu nu e dintre aceia care înșiși își pun candidatura la scaunul domnesc; domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se

gândește la ea, ci primește cu resemnare povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; și, din momentul alegerii sale, el se consideră ca mort pentru sine și pentru ai săi, mort pentru foștii săi inamici și răuvoitori; el se transformă într-un nou om, care se jertfește pe sine în toate ale sale personale, pentru binele obștesc și binele patriei. Să dea Domnul Dumnezeu, frați români, ca sfânta coroană a puterii Supreme, coroana lui Radu și Dragoș, să nu încununeze fruntea unui fur de cele Sfinte. Amin!” (*Clipe de inspirație*, p. 237-238).

Semne bune, adânci ne-a lăsat enigmaticul Al. Hâjdău, membru fondator al Academiei Române, care nu a mai ajuns să vadă nici acea Academie, nici Dunărea, nici Ceahlăul. Este poate primul om care a înțeles că numai Filosofia (adică dragostea de Înțelepciune) poate descoperi punctul unde încep misterele eternității, punct pe care Înțelepciunea (alta decât dragostea de Înțelepciune) trebuie să-l respecte. Al. Hâjdău a mai fost românul ce conștientizase pe la 1828-1829 că există o “manifestare imuabilă și veșnică a Meșteșugului întru cârmuirea Universului”. „Adevărul și binele sunt de nedespărțit”, mai spunea basarabeanul nostru. Și, fiindcă suntem la început de an, urăm hasdeologului principal al Basarabiei, adică lui Pavel Balmuș, binele cel mai adevărat, adică un sponsor care să-i permită să scoată de sub tipar în 2005 și ediția academică a operei lui Al. Hâjdău, cu toată mulțimea uriașă de note și referințe pe care aceasta o merită din plin.

Dacia literară (Iași), 2005, nr. 2 (59) și nr. 3 (60)

Eugenia Danu,
cercetător științific, AȘM

N. Iorga. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940)

Volumul *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940)*, îngrijit de cunoscutul cercetător literar de la Chișinău Pavel Balmuș, include mai multe scrieri istorice și publicistice despre Basarabia, publicate de Nicolae Iorga în perioada anilor 1914-1940. Nu este ușor să se facă o selecție tematică din vasta operă a marelui istoric, estimată la peste 1350 de cărți și broșuri și 25 000 de articole, dar continuă să fie oportună, îndeosebi pentru românii de la est de Prut, o reeditare fragmentară a operei marelui savant privitor la istoria Basarabiei.

Volumul este prefațat de un *Argument editorial*, prin care alcătuitorul ne anunță că a întocmit acest volum în baza ediției îngrijite de etnograful și folcloristul Iordan Datcu: N. Iorga. *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, II (București, 1995; 1997), de unde a preluat și a retipărit unele articole de ziar ale lui N. Iorga: enunță lucrările sau fragmentele incluse în prezenta ediție; explică titlul volumului, identic cu cel al unei broșuri a lui N. Iorga, publicate în 1922 – *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*.

Primul compartiment include fragmente din lucrarea *Războiul nostru în note zilnice: 1914-1916*, vol. I, f.a.; *1916-1917*, vol. II, f.a., care se referă la perioada august 1914 – iulie 1916 și reprezintă un răspuns la polemicile aprinse din societatea românească cu privire la dilema intrării României în războiul mondial: să se alieze cu Puterile Centrale (și contra Rusiei), pentru a elibera Basarabia, sau cu Antanta (și, astfel, alături de Rusia) în vederea eliberării Ardealului și Bucovinei. Era o alegere dureroasă: toate aceste teritorii sunt vechi pământuri românești. Remarcăm în ele însemnările polemice ale lui N. Iorga față de poziția ocupată de basarabeanul Constantin Stere, care „ține” întâi de toate la eliberarea Basarabiei. „Personal și fără să vorbesc în numele nimănui, [...] eu sunt pentru o politică externă ținând la Ardeal, cu concursul grupului de Puteri beligerante, care ne-au făgăduit...”, își mărturisea savantul opțiunea, într-un apel de la 18 octombrie 1915 (p. 17).

Următorul compartiment reproduce o broșură popularizatoare de la 1919, *Călăuză în România veche pentru frații basarabeni*. Înainte de a descrie punctele de atracție pentru un eventual călător basarabean interesat de istoria și cultura „României vechi” (orașe, cetăți, mănăstiri, parcuri, biblioteci etc.), N. Iorga oferă „câteva scurte lămuriri” asupra trecutului neamului românesc, o expunere succintă și a istoriei neamului nostru, de la origini până la Unirea de la 1918, adresându-și mesajul basarabenilor care n-au avut niciun contact anterior cu textele ce să prezinte istoria națională. Istoricul își exprima speranța că aceștia, luând cunoștință de trecutul lor, vor putea respinge ușor „toate clevetirile pe care le aruncă străinii asupra noastră, batjocorindu-ne pe noi și înșelându-vă pe dumneavoastră cu vorbe [...] mincinoase și proaste...” (p. 27).

Deosebit de interesante sunt paginile selectate din cele șapte volume de *Memorii* ale lui N. Iorga, care cuprind perioada anilor 1917-1938 și includ mărturii despre întâlnirile, în 1916-1918, cu mulți basarabeni: ostași și ofițeri în armata rusă de pe frontul românesc sau militanți ai mișcării naționale sosiți din Basarabia care, cunoscând interesul marelui savant pentru provincia lor, îi aduceau informații despre evenimentele mai însemnate, îi cereau opinia sau sfatul. Sunt sugestive însemnările despre vizitele întreprinse de poetul A. Mateevici („entuziast preot basarabean”); maiorul S. Murafa („om impunător, tăcut, conducător al mișcării moldovenești în Basarabia”); Șt. Ciobanu („om blând și foarte simpatic”); I. Pelivan („în uniformă de căpitan al armatei moldovenești”); V. Cristi („om cult care vorbește franțuzește și italienește”, dar „nu știe românește”); A. Crihan, I. Buzdugan, V. Țanțu, P. Gore, Gh. Pântea ș.a. la redacția ziarului *Neamul Românesc* din Iași. E emoționantă însemnarea lui N. Iorga despre vizita din 22 august 1917 a bătrânului notar Ștefan Andrei, care, sosit la Iași pentru o consultație medicală, a găsit necesar să vorbească „cu evlavie” despre autonomia Basarabiei, „de litera latină pe care a făcut-o să fie învățată și de nepoți”, iar în sat la el (lângă Bălți) a impus slujba „moldovenească” în biserică, amenințând că aduce alt popă și alt dascăl (p. 55). Este elocventă atitudinea pe care o ia savantul, la 25 august 1917, față de asasinările unor basarabeni (S. Murafa, A. Hodorogea ș.a.): „Era o conspirație contra șefilor mișcării moldovenești” (p. 56) sau față de un fapt puțin cunoscut: ca reacție la dezmațul forțelor militare rusești dislocate în provincie „basarabeni au telegrafiat [guvernului de la Petrograd], cerând înlăturarea trupelor rusești; altfel vor chema pe germani” (p. 56).

Anii 1918-1920 sunt reflectați prin note și însemnări atât despre evenimentele majore din viața provinciei (declararea independenței Basarabiei, apoi Unirea ei cu România, recunoașterea Unirii de către Conferința de pace de la Paris), cât și despre uneltirile dușmanilor Unirii Basarabiei și atacurile sistematice ale bandelor armate de pe Nistru asupra localităților de frontieră. Implicat activ în viața politică a României întregite, N. Iorga notează în *Memorii* mai multe observații și asupra comportamentului politic al frunțașilor basarabeni, deputați în Parlamentul României (P. Halippa, I. Inculeț, D. Ciugureanu, I. Codreanu, C. Stere, I. Buzdugan ș.a.).

Distinsul cărturar a vizitat în mai multe rânduri Basarabia, pentru a participa la campanii electorale, pentru prelegeri publice sau cu alte ocazii. În 1928, ia parte la festivitățile organizate la Chișinău cu ocazia celei de-a zecea aniversări a Unirii Basarabiei cu România. Notele sale în legătură cu acest eveniment nu sunt tocmai măgulitoare. Fostul sediu al Sfatului Țării, unde s-a votat Unirea de la 27 martie 1918, „clădire în stil napoleonean, ca mai tot ce a dat aici oficialitatea rusească” îl impresionează negativ prin sala de festivități „strâmbă, urâtă”, iar statuia lui Ștefan cel Mare, la dezvelirea căreia a asistat, este percepută de savant drept o „măhăloasă creațiune a basarabeanului Plămădeală” (p. 156). În schimb, defilarea desfășurată cu această ocazie a fost „splendidă”. Au produs o impresie deosebită elevii școlilor din Chișinău („excelentă ținută”), soldații („voinici” cu arme, „care par înnoite”), țăranii („pe căluții lor, sub dârze căciuli”) (p. 156).

Credința mea – studiu retipărit în volum – reprezintă cuvântarea ținută de omul politic N. Iorga la Chișinău, în anul 1931, după numirea sa, de către Rege, la Președinția Guvernului României. În acest discurs, de o măiestrie oratorică ieșită din comun, șeful executivului țării explică intențiile pe care le are pentru „această Moldovă răsăriteană, al cărei sens basarabean” nu va căuta „să-l facă să dispară” (p. 181). Iar apoi face apel „la toate bunăvoințele Basarabiei”, ca, prin muncă cinstită, disciplină și respectarea legilor să ridice Basarabia „cu ceasornicul oprit la 1918” la „data anului 1931”, la nivelul civilizației europene. Nimic nu e pierdut din actualitatea sfatului lui N. Iorga adresat populației neromânești a provinciei: „Să nu se ție într-o atitudine zadarnică și periculoasă de veșnică tăgăduire a Unirii și de revoltă față de regimul cel nou, pe când își poate face cel mai mare bine, așezându-se lângă noi ca să facem din Basarabia din nou grădina pe care a lăsat-o Dumnezeu...” (p. 187).

Din lucrarea cu caracter publicistic *Supt trei regi. Istoria unei lupte pentru un ideal moral și național* (ed. II, București, 1932), în volumul de față au fost incluse cinci capitole: Cartea II: 2. *Între „două crize”*; 5. *Suferințele din Moldova*; 7. *Supt armistițiul și falsa pace*; Cartea III: 4. *Încercarea Averescu*; 7. *Dominația lui Ioan Brătianu*. Fragmentele conțin referiri la mișcarea națională din Basarabia din primii ani ai sec. XX și acțiunile lui N. Iorga și ale Ligii Culturale întru susținerea acesteia. Sunt evocate figurile militanților basarabeni de la 1917, care „răsăriră la Iași, la început neîncrezătoare pipăind terenul pentru viitor, pe care nu știau cum să și-l zugrăvească” (p. 192). Vorbind despre adoptarea de către Sfatul Țării a *Declarației de Unire cu România* (27 martie / 9 aprilie 1918), N. Iorga observă că statul român, n-a îndrăznit să întreprindă nimic în Basarabia pentru a întări curentul național: „Ce s-a petrecut acolo [în Basarabia], a fost absolut liber, de la sine, din potrivirea ceasurilor excepționale” (p. 192). Iar prezența la Chișinău a prim-ministrului României A. Marghiloman, însoțit de C. Stere, în zilele pregătirii și adoptării *Declarației* de la 27 martie 1918 despre Unire a fost o pierdere de vreme și o greșeală. Greșeala lui A. Marghiloman era aceea că „părea să adauge, prin înfățișarea sa din Sfatul Țării, cu armata la spatele sale, un fel de amenințare, de care ar asculta, fără liber-arbitru, o colecție de bieți oameni terorizați” (p. 196).

Din culegerea de conferințe rostite de N. Iorga la radio (*Sfaturi pe întuneric*, vol. I. București, 1966) sunt retipărite două texte: *Amintirea lui Dimitrie Cantemir* și *Despre Basarabia*.

Spre sfârșitul volumului este inclusă lucrarea *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*. Studiul a apărut inițial în limba franceză, în 1922 (fiind reeditat în 1931). În 1940 a apărut ediția a III-a, în limbile română și rusă. Scopul acestei publicații era de a propaga istoria veridică a Moldovei de la est de Prut, susținând dreptul României asupra acestui teritoriu. Cele patru capitole extrase din ediția anului 1922 reflectă istoria Basarabiei înainte de Ștefan cel Mare, apoi sub domnia lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, până la sf. sec. XVI, în sec. XVII-XVIII, continuând cu anexiunea din 1812, regimul țarist de ocupație și eliberarea de la 1918. Elucidând împrejurările istorice în care a fost răpită Basarabia de către Imperiul Rus, N. Iorga pune în evidență adevărul, care dezavuează orice pretenție de legalitate asupra

stăpânirii acestui teritoriu de către Rusia: „Prin tratatul de la 28 / 16 mai 1812, turcii cedau, fără să cunoască măcar limitele exacte, un teritoriu care nu le aparținea și care făcea parte dintr-o țară, a cărei integritate teritorială se angajaseră s-o respecte” (p. 234). Nu poate fi trecută cu vederea și o altă concluzie profundă a marelui istoric, care se referă la legitimitatea revenirii Basarabiei la România de la 1918. „Acei care caută să confunde administrațiunea română, la o epocă încă tulbure pentru toate țările, cu dreptul națiunii române în Basarabia, se înșeală sau caută să înșele. Drepturile națiunilor sunt imprescriptibile și nu depind de valoarea unei generații” (p. 243).

Ultimul compartiment include 13 articole apărute în *Neamul românesc* între 2 iulie și 1 octombrie 1940, deci în primele trei luni de după răpirea Basarabiei la 28 iunie 1940, de data aceasta de către Rusia sovieticilor. Sunt articole pline de durere și revoltă, de protest contra dreptului forței asupra forței dreptului. Demască încercarea îndreptățirii acestei invazii „pe baza unei ideologii, în care nu crede nici acela care face a o invoca” (p. 247), calomniile grosolane ale propagandei sovietice la adresa poporului român, căruia îi fusese negat dreptul cel mai elementar de a se uni în același stat. Convingerea marelui patriot era că răpirea Basarabiei „va sta alături cu alte răpiri și va avea soarta, mâine-poimâine, cândva a tot ce este clădit pe singură silă” și că dreptatea va învia (p. 247).

În compartimentul *Addenda* sunt incluse omagiile unor fruntași basarabeni, la cei 50, apoi 60 de ani ai Profesorului, publicate la vremea sa în presa timpului. Tot aici găsim reeditat și articolul *Întâlniri de neuitat: Nicolae Iorga – Alexei Mateevici*, semnat de P. Balmuș.

Deși efortul alcătuitorului pentru a oferi cititorilor această selecție din opera lui N. Iorga despre Basarabia este apreciabil, ne exprimăm regretul față de lipsa unor note și comentarii, care ar fi trebuit să însoțească textele reeditate.

Oricine va studia paginile acestui volum va avea satisfacția de a se delecta cu o lectură de idei și observații profunde, de a savura stilul inconfundabil, marcat de „insuportabile splendori” (A. Paleologu), al marelui N. Iorga – savant, tribun și mesager al națiunii române.

Conf. univ. dr. Nicolae Enciu,
istoric

Mărturisitorul unității neamului românesc

Pornind de la necesitatea imperioasă a ordonării pentru o cât mai bună cunoaștere, dar și obiectivă interpretare și apreciere a stufoasei bibliografii a lucrărilor lui Nicolae Iorga, recentul volum selectiv cu genericul *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, lansat de prestigioasa Editură a Institutului Cultural Român din București, cu *Argumentul editorial* al cercetătorului științific de la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Pavel Balmuș, readuce în atenția marelui public nu numai una din cele mai obiective și incitante istorii rezumative a Basarabiei de la începuturi și până la fatidicul an 1940 (p. 212-244), ci și pune la dispoziția cercetătorilor și tuturor celor interesați pagini, fragmente și chiar lucrări întregi iorghiste mai puțin cunoscute, devenite, între timp, rarități bibliografice. Volumul reproduce, bunăoară, în premieră, fragmente din lucrarea *Războiul nostru, în note zilnice*, precum și din cele șapte volume de *Memorii* ale lui N.Iorga; sunt readuse în actualitate și capitole relevante din cărțile *Credința mea* (conținând cuvântări rostite de Nicolae Iorga la luarea în primire a președinției Guvernului României, anume textul cuvântării sale rostite la Chișinău, în 1931) și *Supt trei regi*. Alte studii și articole sunt reproduse de antologator din publicația *Neamul românesc*, precum și din conferințele radiodifuzate din anii 1931-1937 ale marelui istoric, apărute cu genericul *Sfaturi pe întuneric*, iar ultimul compartiment al volumului întregește tema *Nicolae Iorga și Basarabia*, inclusiv prin prețioasa contribuție a domnului dr. Pavel Balmuș *Întâlniri de neuitat: Nicolae Iorga – Alexei Mateevici* (p. 269-276).

Semn (Bălți), 2010, nr. 1

Iurie Colesnic,
scriitor, cercetător istoric

Pavel Balmuș – schiță pentru un portret

Produs singular al școlii de cercetare științifică din Moldova, Pavel Balmuș, cu toate acestea, rămâne a fi un autodidact.

Metoda lui de cercetare este unică, deoarece pornește de la detaliu și se integrează până la întreg. De vină este pasiunea lui secretă pentru științele exacte, mai precis pentru matematică. De aici și capacitatea de a opera cu cifrele, cu anii, cu epocile, întocmai ca un contemporan al lor.

Pe unii îi supără ușurința cu care emite anumite ipoteze, la prima vedere chiar năstrușnice, dar care cu timpul se confirmă. Aceasta tot din intuiția matematică vine. Fiindcă doar în această știință exactă intuiția e pusă la cel mai de onoare loc, fiind definită cu specificarea obligatorie care este, de fapt, un blazon – ipoteza.

Dar această savurare a detaliului a făcut din Pavel Balmuș unul dintre cei mai de temut cercetători. Capacitatea lui de a opera cu subtilitățile face să-i fulgere fiorii nu numai pe cei care se aventurează să pășească pe câmpul minat al cercetării literare, dar chiar și pe savanții cu renume.

Replica lui tăioasă poate răsună în orice moment și poate răsturna opinii de mult cimentate.

Opinia lui Balmuș devine o referință pentru cei vizați în materie, chiar dacă nu sunt de acord cu ea. Dar tot detaliul îi joacă festa de ani și ani. Detaliul l-a subjugat într-o măsură de neînchipuit, făcând din el un perfecționist. Și în opera lui de cercetare el merge aproape că dincolo de limite, ca să se asigure că cunoaște totul despre subiectul cercetat. Că a intuit toate subtilitățile și posibilele variante ale evoluției unui caz sau altul.

Dar în realitate cercetarea este în funcție directă de timp și nu de spațiu. Și dezvoltarea trecutului are loc doar în timp, oricât am fi insistat noi asupra momentului pe care îl dorim descoperit.

De aici și viteza atât de mică a apariției unor scrieri semnate de Pavel Balmuș, deși în laboratorul lui s-au adunat tone de materiale, din care se pare, că el a reușit să extragă aproape tot „aurul”.

Și aici se impune paralela cu înaintașii, adică cu cei care în vremurile de odinioară erau cărturarii de la curtea domnească ori călugări luminați în bibliotecile modeste ale mănăstirilor moldovenești. Rătăcirea atentă printre litere și căutarea Adevărului – iată slujirea supremă pentru care ei și-au irosit viața, dar din această operă sublimă, din această jertfă supremă a și izvorât marele adevăr care alcătuiește fondul de aur al trecutului nostru – cronicile.

Cărturar modern, Pavel Balmuș face exact același lucru ca și cronicarii de odinioară, de aceea am afirmat, afirmăm și vom afirma că este un produs de unicat al școlii de cercetare din Moldova...

Capitolul II.

Când anii sunt o dulce amintire...

§ 1. *Gazeta bibliotecarului despre Pavel Balmuș*

Pavel Balmuș la 60 de ani (Comitetul director al BNRM, Consiliul Societății Bibliophililor „Paul Mihail”)

Alexei Rău. *Anticarul literaturii noastre sau Roata lui Pavel Balmuș*

Vlad Chiriac. *Un diac despre un neîmpăcat cărturar*

Iurie Colesnic. *Căutătorul de aur*

Andrei Vartic. *În jocul mărgelilor de sticlă*

Pavel Balmuș la 60 de ani

Stimate Coleg,

Biblioteca Națională și Societatea Bibliophililor din Moldova „Paul Mihail” vin către tine, cu prilejul frumoasei vârste pe care o rotunjești în această vară, în acest miez de gustar, cu un mesaj de sănătate, de viață lungă și de împlinire rotundă pe tărâmul ales. Noi am prețuit și vom prețui întotdeauna aportul tău la valorificarea moștenirii culturale scrise a Neamului nostru, la cercetarea și promovarea valorilor literaturii clasice, la afirmarea adevărului despre trecutul și prezentul nostru. Studiile tale consacrate dinastiei Hasdeu, lui Miron Costin, Alecsandri, Eminescu, Stere și multor altor înaintași, operele lor editate sub îngrijirea ta, comunicările la numeroase sesiuni, conferințe, simpozioane ți-au înscris numele în istoria literaturii noastre și te-au consacrat ca pe un cărturar de seamă. Din 1992 ești președintele ales de noi al Societății Bibliophililor, postură în care ți-ai pus umărul la inițierea și desfășurarea unor acțiuni cultural-științifice importante, cum ar fi *Zilele Alecsandri – Eminescu*, simpozionul *Valori bibliofile*, expozițiile și concursurile naționale de *ex-libris*, instituirea, în cadrul Salonului Național de Carte, a premiului pentru arta cărții – „Ilie Gravorul”, popularizarea colecțiilor unor mari bibliofili din Moldova și din România ș.m.a.d. Este valoroasă contribuția ta la întregirea colecțiilor de patrimoniu ale Bibliotecii Naționale.

Îți dorim să ai și în continuare aceeași energie, aceeași inspirație și să ne bucuri cu noi evenimente editoriale, științifice și bibliofile. La mulți ani!

Comitetul director al BNRM,

Consiliul Societății Bibliophililor „Paul Mihail”

Gazeta bibliotecarului, 2004, nr. 8 (46)

Alexe Rău,
poet, bibliograf, publicist

Anticarul literaturii noastre sau Roata lui Pavel Balmuş

Deşi ne ştiam mai de demult, am început să-l cunosc mai bine pe când era custode la Muzeul literar al Uniunii Scriitorilor. M-a izbit atunci (vorba lui Noica) la el excepţionala tărie a memoriei, capacitatea de a ţine minte unde se află tot lucruşorul şi ce conţinut are. Dar numai atâta oare? Am fost de-a lungul anilor martor ocular la „ieşirile” lui, în cadrul unor discuţii, convorbiri, simpozioane, conferinţe, când el opera cu date exacte, amănunţite despre orice publicaţie literară. Nume, genealogii, titluri, localităţi, personaje, prototipuri, cronologii etc. ies din gura lui ca dintr-o bancă de date computerizate. Şi asta fără a avea în faţă vreo notă, vreo însemnare făcută din timp. Uitându-mă cu ochii mari la această ivire paranormală, m-am tot întrebat şi mă întreb: ce-a vrut să ne arate, să ne spună Dumnezeu când a dat pe lume o asemenea întrupare şi întruchipare a spiritului?

Într-un eseu în care îşi expune teoria sa despre cele trei feluri de simţire istorică (monumentală, de anticariat şi critică), Nietzsche scrie că omul cu simţire istorică de anticariat este o fiinţă ocrotitoare. El îşi îndreaptă cu dragoste privirea sa către origini şi, prin atitudinea sa evlavioasă, el ca şi cum şi-ar exprima recunoştinţa (înţeleasă ca datorie) pentru însuşi faptul existenţei sale. Cu o mână grijulie, el apără lucrurile ce ţin de înaintaşi şi de viaţa sa, pentru a le transmite urmaşilor – şi prin aceasta se exprimă slujirea lui vieţii şi comunităţii. Sufletul conservator şi pios al acestui om ca şi cum transmigrează în lucruri şi se cuibăreşte în ele. Pronumele „eu” este înlocuit la el prin „noi”, iar cu ajutorul acestui „noi” el se înalţă deasupra enigmaticei şi trecătoarei vieţi individuale şi se redă sieşi prin geniul stirpei.

Aceste cuvinte se referă în mare măsură şi la Pavel Balmuş. Şi cred că anume dragostea sa pentru ceea ce face i-a întărit şi i-a dilatat ţinerea de minte şi spiritul. Memoria la el nu poate fi localizată ca la noi, oamenii iştialţi, ea e în toată fiinţa-i. Iar fiinţa lui se suprapune, se confundă cu fiinţa literaturii naţionale, el este ca un figure în care s-a strâns întreaga istorie a acestei literaturi. S-a mai spus despre el că e un om –

enciclopedie. Totuși, de la el poți afla mult mai multe lucruri decât din cea mai bogată ediție enciclopedică. Însă el e o enciclopedie, o istorie mai mult spusă decât scrisă. De ce oare? Nu cumva sălășluiește în el ceva din grecul acela care spunea că este imposibil ca o carte scrisă să epuizeze întreaga temă și care, atunci când a publicat totuși o carte, a ținut să remarce: „Cartea aceasta eu am scris-o și nu am scris-o, am publicat-o și nu am publicat-o...” – având în vedere că mare parte din informații au rămas în afara celor scrise. Să aibă oare și Pavel aceeași neîncredere ca și Socrate, de vreme ce îngrijește și scoate la lumină mai mult ceea ce au scris înaintașii? E drept că în studiile personale ce le-a dat publicității până acum și-a demonstrat în mod strălucit calitățile-i de cercetător și de valorificator, de adevărat anticar al literaturii noastre. Dar cum am face să-l convingem să exteriorizeze pe hârtie toată informația istorico-literară din conștiința sa? Ar putea rându-i astfel mai multe mii de pagini interesante, utile, necesare tuturor celor de astăzi și de mâine.

Apropo de Socrate și apropo de Nietzsche. Lui Pavel îi e caracteristic nu doar simțul istoric de anticariat, ci și cel de critic, chiar dacă acesta din urmă se referă nu la viziunea de ansamblu a literaturii, ci la detaliile ei. Replicile și apostrofările lui, orale și în scris, modificările cronologice, ortografice și de alt gen pe care le promovează cu insistență și cu neastâmpăr au devenit deja un fapt obișnuit pentru noi. Atunci când vorbește despre vocea interioară a lui Socrate, Nietzsche și-l imaginează pe filosoful grec ca având în spatele său o uriașă roată volantă, ca o roată de moară, care macină totul ce nimerește în mașinăria logicii sale. O astfel de roată parcă ar avea în spatele său și Pavel Balmuș, numai că roata lui nu atât macină, cât aduce în prim-plan, rotindu-se, informația, datele care sunt abordate sau luate în discuție, într-un moment sau altul. E drept că dacă datele ce le numesc ceilalți nu corespund cu cele de pe roata sa, aceasta mai și macină, dând tărâțele la o parte ...

Să se învârtă tot așa mulți ani înainte și să scoată la iveală tot mai multe lucruri bune, „pe roata lui Balmuș măsurate”. Să-ți fie lung veacul, Pavele, și să ți se lungească numele peste veac.

Vlad Chiriac,
istoric literar, bibliolog, pedagog

Un diac despre un neîmpăcat cărturar

Dacă e să scriu despre colegul de breaslă și prietenul fidel Pavel Balmuș, apoi o s-o încep de la aceea că am impresia că îl cunosc nu de un car de ani, ci chiar din copilărie, când, cred că umbla pe sub masă cu covrigii aduși de mama sa de la târg și, mai zic că încă de mic era un mare povățuitor, atotștiutor, ca dascălii de biserică. Când a mai crescut, elev, a lecturat, în zăbavă, cărțile din biblioteca satului, iar student și aspirant fiind, pe cele din fondurile Bibliotecii academice și, din ale Bibliotecii „N.K. Krupskaja” (azi Biblioteca Națională a R. Moldova).

Primele mele cunoștințe cu Pavel le avusem la televiziune, unde eu eram șeful Redacției literar-dramatice, iar Domnia Sa – redactor literar. Venise, pare-se, de la Academia de Științe, unde avea de gând să scrie o teză de doctorat, însă, fiind învinuit de naționalism, a fost nevoit să abandoneze studiile în aspiratură. Ce să zic? Era un redactor de elită, robotind alături de Baca Deleanu și Vlad Zbârciog, regizorii Emil Nicula și Alexandra Țaranov. Îmi amintesc că, la insistența lui Pavel am respins un ciclu de versuri cam cenușii (mediocre) ale lui Iurie Barjanschi, preconizate pentru un *Moment poetic*, în cadrul ciclului de emisiuni *Vitraliu literar*. După aceasta ne-am pomenit proboziți la telefon de unii consultanți de la Uniune și de la partidul Puterii...

Am avut norocul (nenorocul) să montăm o emisiune (în regia lui Emil Nicula) consacrată creației lui Alexie Mateevici, la care au participat criticul literar Vasile Coroban și câțiva actori care au lansat cele 12 strofe (*in corpore*) ale poemului-deviză *Limba noastră*. De pe urma acestei compoziții literare am avut de suferit cu toții – din partea celor „sus-puși”, ba chiar și de la CeCe-ul partidului republican.

Mai târziu, ne-am reîntâlnit pe la biblioteci, arhive, iar mai încoace la Academia de Științe a Moldovei și Societatea Bibliophililor, care actualmente activează sub auspiciile Bibliotecii Naționale și pe care o diriguiește în calitate de președinte peste 10 ani. Și aici, o să evoc unele momente care nicidecum nu se uită, ci dăinuie mereu în memorie.

Spre exemplu, cazul când, acum câțiva ani, în lina iunie 1997, la Arhivele regionale din Odesa depistasem niște dosare ale așa-zisului comandant de oști Grigori Kotovski și mă gândeam să public unele date-bombă în presa din Chișinău. La acest gest al meu, Pavel Balmuș îmi ripostă prompt: „Lasă-l în pace pe banditul de drumuri Kotovski, mai bine culege materialele inedite despre memoriile mitropolitului kievean Petru Movilă, că acesta ți-i scopul.”

Și am abandonat tentativa năstrușnică, am continuat cercetările de documentare care, de altfel, mi-au prins bine și, mai târziu, am editat un volum, *Împăcarea Bisericii Ortodoxe*, a mitropolitului Petru Movilă.

Alteori, am realizat, în comun cu Pavel Balmuș, Alexe Rău ș.a., idei frumoase de organizare a unor manifestări literare în cadrul Asociației Bibliofililor (consacrate unor bibliologi, bibliofili, expuneri de colecții de carte rară, ex-librisuri, organizări de simpozioane științifice etc.). Dar, în toate aceste acțiuni generatorul e Pavel Balmuș și, în plus, e și „acaparatorul” multor biblioteci din Chișinău precum „Ovidius”, „Târgoviște”, „Transilvania” ș.a., unde susține (moderează) permanent diverse conferințe (dedicate lui Dimitrie Cantemir, Ștefan cel Mare și Sfânt, B.P. Hasdeu etc.), uneori și la ediții culturale din Orhei, Strășeni, Căușeni sau ia parte la simpozioane științifice cu comunicări de revelație tematică (București, Iași ș.a.). Lumea se îngrozește (în sensul frumos al cuvântului) de cărturăria laboriosului dascăl savant Pavel Balmuș care le mai traduce, redactează, lecturează ediții după ediții ale scriitorilor și publică studii, cronici, eseuri...

Siguramente, Pavel Balmuș e unicul în felul său la noi, în Basarabia, care ar cuprinde atâtea diversități de activități culturale și științifice.

Gazeta bibliotecarului, 2004, nr. 8 (46)

Iurie Colesnic,
scriitor, istoric literar

Căutătorul de aur

O literatură adevărată întotdeauna este încoronată și de o istorie adevărată.

Iar o coroană pentru *Istoria literaturii* se face greu, cu muncă de ocaș și efort de Sisif.

Se adună fir cu fir, se potrivește diamant lângă diamant și tot se poate întâmpla ca să nu coincidă perfect și munca trebuie reluată de la început.

Pavel Balmuș, pentru mine, este unul dintre acei Căutători de aur care au muncit o viață la această minunată coroană.

El a perservarat și a căutat în continuare când alții au disperat și au plecat să caute în alte domenii.

El a insistat să caute acolo unde se afirma că se știe și se cunoaște totul de-a fir a păr și a găsit. El este ca un fel de extrasens al literaturii, care poate indica exact unde trebuie căutată comoara.

Cine va alergera la bibliotecă să caute opera lui Pavel Balmuș va greși, fiindcă Pavel Balmuș însuși este o operă în sine, un unicat.

Erudit cum mai rar întâlnești azi, onest cum mai rar întâlnești azi și un om devotat istoriei literaturii cum mai rar întâlnești azi.

El a trăit și trăiește cu idealul.

El a muncit și muncește sperând să-și vadă visul împlinit.

El e unic și irepetabil, fiindcă este un căutător de aur.

Gazeta bibliotecarului, 2004, nr. 8 (46)

*Andrei Vartic,***publicist, eseist, editor, regizor**

În jocul mărgelilor de sticlă

Cu Pavel Balmuș nu-i de glumit. După mărinimia intelectuală (pe care e gata s-o împartă oricând cu oricine care are nevoie de o carte, un articol, o informație) se ascunde un orgoliu de mari proporții, arareori întâlnit chiar și în mediile intelectuale de cel mai înalt rang: acela de a spune adevărul cu orice preț, de a lupta până la sacrificiu, ca adevărul să fie spus (chiar dacă această spunere îi aduce mult mai multe neazuri decât tăcerea, care, știut lucru, în majoritatea absolută a cazurilor, este de aur).

Bibliofil, dar și enciclopedist. Cercetător, dar și creator de istorii literare (notele și comentariile sale sunt la fel de scilipitoare ca și opera scriitorului pe care o publică). Istoric literar și, mai ales, demistificator literar. S-a apucat să-l convingă (sic!) și pe Vasile Alecsandri că numele lui de familie nu se scrie așa cum și-l scria bardul de la Mircești, ci Alexandry. Convinge de mai mulți ani opinia publică de dincolo și dincoace de Prut că Eminescu nu s-a născut pe 15 ianuarie 1850, atunci când nașterea lui este atestată în documentele bisericești, ci pe 20 decembrie 1849. Dar astea sunt, ca să spunem așa, vârful provocatoare ale icebergului Pavel Balmuș. El este, în adâncime, un curajos și neobosit ocrotitor și editor al valorilor literaturii vechi românești. A publicat miresme poetice cronicărești (sau ale *Psaltirii* lui Dosoftei) pe care cei răsfățați cu „dulcea zăbavă a cetitului” le pot savura oricând. A pus așa de bine, dar cap în cap, opera și viața lui Dimitrie Cantemir, că numai armonie de puf nu iese din asta. Și nici nu trebuie. Fiindcă viața și opera lui Cantemir chiar se bat cap în cap, se joacă furios de-a contrapunctul, de-a creșterea și descreșterea în multiple planuri (otomane, rusești, cantacuzinești, brâncoveniene, artistice, estetice, istorice, filosofice, politice, alcoolice, erotice, melancolice etc.) și munca istoricului literar nu le poate trece cu vederea. Și mai necruțător a fost (și este) cu Hâjdeenii, mai ales cu B.P. Hasdeu. Deși le apreciază opera la marea ei valoare, e dur cu falsurile la care Hâjdeenii erau meșteri mari.

E sclipitor de cult, dar și îndărătnic. Nu-și iartă nici propriile greșeli. De multe ori îl surprinzi prăjindu-se în tăcere pe propriul rug. Are o uriașă capacitate de muncă în arhive și biblioteci, adică „în colb de cronici”. Clădește temeinic contextul românesc al Basarabiei publicând opera fundamentală a înaintașilor așa ca cei care vor veni să nu ne considere lenoși, indiferenți, ignoranți... De după dioptriile sticlei ochelarilor te mai privește (dacă nu ești un nemernic) o fire blândă, curată, iubitoare, gata să împartă cu tine orice fel de cină intelectuală, ba chiar și pâinea lui (care e foarte puțină) de istoric literar și magistrul în ale bibliofiliei. Ba mai mult, dioptriile ochelarilor Domniei Sale te invită mereu, binevoitor, pe fâgașul de curcubeu al jocului cu mărgelele de sticlă, joc în care capacitatea omenească de a cunoaște și a aprecia lumea este orientată cât mai aproape de coloana (brâncușiană) a devenirii. La anii pe care Timpul i-a și pus în cârcă, Pavel Balmuș mai și seceră din cele semănate în tinerețe. Să-i dea Dumnezeu multă sănătate ca să reușească să se apropie cât mai mult și de ultimul spic, și de toate bucuriile posibile ale vieții.

Gazeta bibliotecarului, 2004, nr. 8 (46)

§ 2. Un intelectual consecvent

Vladimir Beșleagă. *Din stirpea marilor cărturari*

Vitalie Răileanu. *Intelectul – un criteriu al realității*

Nicolae Roibu. *Pavel Balmuș, omul care știe totul despre B.P. Hasdeu*

Vladimir Beșleagă,
scriitor

Din stirpea marilor cărturari

Încercând să aștern câteva gânduri-amintiri despre colegul și prietenul Pavel Balmuș, care, iată, se apropie de venerabila vârstă de 70 de ani, am fost tentat să formulez mai multe titluri, care să mă stimuleze a duce textul la capăt, dar și care să exprime esența celor ce aș voi să spun cu acest prilej, din care vă voi aduce doar câteva. Anume: *Erudiție, perseverență, spirit critic*; *Pendulul Pavel Balmuș sau Între București, 36 și Ștefan cel Mare și Sfânt, 148*; *Un custode al memoriei dinastiei Hăjdău-Hasdeu ș.a.*, dar m-am oprit la cel de mai sus.

Înainte de a proceda la expunerea propriu-zisă, țin să dau unele deslușiri asupra acestor trei formulări lăsate la o parte, dar care conțin și ele lucruri deloc de neglijat.

De ce *Erudiție, perseverență, spirit critic*? Pentru că aceasta ar fi cea mai succintă caracteristică (în doar trei cuvinte!) a omului de aleasă cultură care este Pavel Balmuș.

De ce *Pendulul...* ? Pentru că ... Da, pentru că de atâtea ori l-am întâlnit pe Domnia Sa prin preajma Casei Presei, urmându-și drumul zilnic de acasă la serviciu, de la locuința sa pe București, 36, la Biblioteca Municipală, unde se află Centrul de Hasdeologie, pe Ștefan cel Mare și Sfânt, 148. Mereu la aceeași oră, cu exactitatea de metronom al filozofului de Königsberg, în ținută profesorală, corectă și aranjată, purtând aceiași ochelari cu ramă groasă, de autentic om al cărții...

Iar *Custode...* ce ar vrea să însemne? Nimic mai mult, dar nici mai puțin decât că... Dar despre asta chiar urmează să vă întrețin în continuare, străduindu-mă să nu vă prea obosesc. În care scop voi adopta un stil telegrafic – sincopat, ba chiar... protocolar (dar nu în sens birocratic).

Mai întâi, țin să amintesc eventualului cititor al acestor rânduri că omagiatul nostru are data de naștere august 1944, deci în luna când revenea peste Basarabia regimul de ocupație sovietic, căruia i s-a zis decenii la rând „eliberare”, astfel încât viitorul om de excepțională cultură avea să se formeze în condițiile drastice ale acestui

regim. Aici, anume aici se și află enigma, cheia dacă vreți sau... misterul fenomenului care se numește istoricul literar, criticul, dar mai presus de toate eminentul hasdeuolog Pavel Balmuș.

Or, ne putem întreba: cum de a fost posibil așa ceva?

Răspunsul ar fi: vocația. Apoi: perseverența. Apoi: spiritul critic. Adică toate cele trei calități care au lucrat întru a crea o eminentă personalitate a culturii basarabene din perioada postbelică. Nu a fost – nu este singura, au activat și alți distinși cărturari, pe care îi voi numi în final, dar Pavel Balmuș face, indubitabil, figură aparte. De ce spun asta? Pentru că întreaga-i activitate s-a derulat în fața ochilor mei, ba, aș putea să afirm, am lucrat adeseori cot la cot, astfel că vorbesc, cum s-ar zice, pe viu.

Punctez.

Pavel Balmuș, în anii cei mai fierbinți ai Mișcării de Renaștere și Eliberare Națională, era unul din creierele acesteia, contribuind prin discursurile – prelegerile sale despre istoria adevărată a neamului nostru românesc la trezirea și luminarea conștiințelor miilor și zecilor de mii de moldoveni, adunați la celebrul Teatru Verde din Chișinău.

Împreună cu Pavel Balmuș, dar și cu alți colegi de la Muzeul de literatură „Dimitrie Cantemir”, în anul 1988, am desfășurat, în condiții dificile încă, o memorabilă omagiere a geniului Basarabiei, așa cum prefer să-l numesc pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, la cei 150 de ani de la naștere – la Chișinău, dar și în capitala fostului imperiu, moment despre care aș avea atâtea de amintit, dar rămâne pe altă dată...

Tot în același context, tot împreună cu Pavel Balnuș și alți câțiva colegi, imediat după deschiderea frontierei de pe Prut, am efectuat neuitate călătorii în Țară, printre care și vizita la Castelul „Iulia Hasdeu” de la Câmpina, la cimitirul Cernica, unde odihnesc marii basarabeni, arhitecții, eroi și martiri ai Unirii din 1918, dar și vizita la Patriarhia Română, unde, provizoriu, activa basarabeanul Antonie Plămădeală, și la Institutul „G. Călinescu”, unde ținea directoratul dna Zoe Dumitrescu-Bușulenga, însoțiți fiind de prietenul nostru comun, profesorul Ionel Opreșan.

Domnul Pavel Balmuș este autorul unor cărți și studii, dar și editorul unor monumente de literatură română, mai veche sau mai aproape de noi, care fac parte din patrimoniul nostru național, cum ar fi – *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, dar și altele de istorie literară: *Aglaia*, roman anonim, pe care ca și cum îl... tutelează... Tot Domnia Sa a îngrijit enigmaticele două volume de *Scrisori din Basarabia*, dând dovadă de intuiții istorice ieșite din comun. În final, nu mă pot abține să nu mă refer cu fierbinte admirație pentru cartea-unicat pe care a dat-o culturii și literaturii române: *Plagiatul la români*, apărută la Editura „Arc” în 2004, cu o prefață de Dan C. Mihăilescu. Plagiatul, o molimă (sau o trăsătură... națională?), care se face tot mai vizibilă nu doar la București, ci și la Chișinău...

Dar opera de o viață a omului și savantului Pavel Balmuș este Centrul de Hasdeologie, al cărui fondator și director este, căruia li s-a dedicat integral, împreună cu consoarta sa, Doamna Clara Balmuș...

În încheiere, așa precum am adiat la început, voi să revin la titlul pentru care am optat până la urmă și să zic: contrar vitregiilor timpului, în pofida presiunilor și opresiunii regimului totalitar comunist, în Basarabia s-au format și au activat adevărați oameni de cultură care, chiar sub imperiul unor destine ingrate, au ținut vie flacăra adevărului, omeniei, autenticei culturi și istorii române, printre aceștia amintindu-i pe Ion Vasilescu, Vasile Badiu, Ion Gherman, Ion Conțescu, spre a-i numi doar pe cei plecați în lumea celor dreți...

Omagiatului nostru Pavel Balmuș, cărturar de mare marcă, în plină forță creatoare, să-i urăm ani mulți înainte și rodnică activitate în continuare.

1 aprilie 2013

Vitalie Răileanu,
cercetător științific la Institutul de Filologie al AȘM

Intelectul – un criteriu al realității

La șaizeci de ani, omul își poate permite retrospective reflecții asupra vieții sale, mai ales când este artist al cuvântului, și atunci poate constata prezența unor determinante ce pot explica multe.

...Viața cercetătorului literar Pavel Balmuș a fost câteodată destul de aspră, chiar și grea, de a studia cu mult pedantism viața și activitatea literară a unor clasici ai literaturii române este un sentiment care nu l-a părăsit niciodată.

De viață nu-i este teamă, a scris mult, cu osârdie, pentru a i se permite accesul la artă.

Ajuns la acest țel, poate îl mai încercă o singură teamă: aceea că nu va reuși să-și îndeplinească destinul. Deoarece a crea este un destin, cum, de altfel, este orice activitate umană. Desăvârșirea operei este rezultatul voinței și muncii dânsului.

Calvarul creației artistice se urcă mai ușor fără martori, nașterea operei de artă se înfăptuiește fără moașă...

O viață de critic literar și de cercetător al operei artistice implică renunțări, sacrificii chiar. Ele nu sunt prea dureroase când ai o pasiune mare. Și Pavel Balmuș are una: *critica literară*, natural, în primul rând, proprie.

Aș vrea să precizez că maestrul nu-i mizantrop. Dacă oamenii îl intimidază, omenirea și destinul îl pasionează și-l înlănțuie în drumul lor comun. Sunt convins că nu-și dorește o situație privilegiată față de a altora.

Turnul de fildeș (e câteodată chiar locul de naștere a unora dintre oameni) nu e închisoarea unde a fost întemnițat de către ceilalți care nu-i sunt semeni (dacă acest turn există).

În realitate, turnul de fildeș nu există. E o confuzie de situații pornită de la faptul că pentru un critic literar arta este realitate cu un plus – visul său.

Natura scrierii, care este realitatea pură (când nu există în grădina englezească), își are zilele ei de sărbătoare sau excepționale ca expresivitate.

Artistul cuvântului trăiește o realitate existentă și o reproduce în studiile sale, ea va fi vie și viabilă tocmai de aceea.

Pentru sexagenarul Pavel Balmuș există mai întâi mediul social sau natural, ce formează obiectul artei sale, care e creație și mai este totuși înainte de toate *re-creație*.

Între cercetătorul literar și public, criticul de artă ar trebui să prepare, sau chiar prepară uneori, terenul unei întâlniri în ideal.

Eruditul documentarist caută, în genere, fatal, în operele unor clasici și ale scriitorilor contemporani preferințele sale artistice. De la înălțimea acestei posturi, aprobă sau condamnă, cu măsură, se înțelege, de la sine, fiindcă el pretutindeni se caută pe sine.

Viața nu ne e dată să filosofăm, ne este dată să muncim spre binele comun. Dacă vrei să te bucuri de roadele muncii tale, să o faci cu plăcere și simțul răspunderii față de ce crezi că este pentru tine chemare. Pentru apreciatul cercetător și polemist Pavel Balmuș munca nu este pedeapsă, ci fericire.

Istoricul literar reacționează în fața realității prin creație, criticul în fața operei de artă se află contemplativ. El explică legi, artistul creează și câteodată descoperă, dacă nu o nouă lege, cel puțin determină o nouă convențiune de artă, ce formează un curent aparte.

Criticul literar e menit să fie mediator, iar nu cenzor, altfel nu este *culturalicește* de folos societății. Grație stilului său inconfundabil, departe de orice singularizare *sentimentală*, ochiul atent al cititorului de astăzi recunoaște în studiile și volumele lui Pavel Balmuș pe reprezentantul lui cel mai autentic.

Nicolae Roibu,
jurnalist

Pavel Balmuș, omul care știe totul despre B.P. Hasdeu

Astăzi, distinsul critic și istoric literar Pavel Balmuș împlinește venerabila vârstă de 65 de ani.

Așa cum remarca acad. Mihai Cimpoi în volumul său *O istorie deschisa a literaturii romane din Basarabia*, „documentarismul erudit aplicat minuțios este domeniul lui Pavel Balmuș”, cercetător științific la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei.

Om de o modestie și onestitate rară, despre el s-a scris puțin, dar se vorbește mult și numai de bine. În perioada sovietică, a fost învinuit de naționalism, dar, precum afirmă el însuși, nu regretă ceea ce a făcut. Câteva repere biografice, fixate de colegul său Valeriu Nazar, le găsim în *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia*, apărut la Editura „Prut Internațional”:

Născut pe 18 august 1944, la Sărățenii Noi, Orhei, în 1966 a absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova. A fost redactor la Televiziunea Moldovenească (1967-1968); custode general, secretar științific și director adjunct la Muzeul Republican de Literatură „D. Cantemir” (1971-1983); redactor la editurile „Literatura Artistică” (1983-1989) și „Cartier” (2000-2002). Este președinte al Societății Bibliofililor din Moldova „Paul Mihail” și al Centrului Național de Hasdeologie de pe lângă Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”.

În calitatea sa de cercetător, Pavel Balmuș este preocupat de investigația de arhivă. Astfel, de-a lungul anilor, a pus în circulație informații inedite – sau mai puțin cunoscute – referitoare la scriitorii noștri clasici și, în mod deosebit, la dinastia de cărturari basarabeni Hâjdău-Hasdeu, în *Pagini din istoria culturii și literaturii moldovenești* (1979) și *Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău* (1984). Sub îngrijirea Domniei sale, apar un șir de selecții din opera acestor înaintași, iar în 2002 vede lumina tiparului culegerea colectivă *Pro Fide et Patria: contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*. De asemenea,

prefățează volumele mai multor scriitori clasici și semnează numeroase studii despre M. Costin, B.P. Hasdeu, M. Eminescu, C. Stere, Al. Mateevici ș.a.

Astăzi, la Institutul de Filologie al AȘM, distinsul cercetător își lansează producția editorială din ultimii cinci ani de activitate: *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei*, volum de Nicolae Iorga, apărut sub îngrijirea sa în 2008 la Editura Institutului Cultural Român, *Dimensiuni ale universalității* – culegere colectivă de studii și cercetări consacrate lui D. Cantemir, îngrijită împreună cu Svetlana Corolevschi, *Clipe de inspirație* de A. Hâjdău ș.a.

Felicitări și la mulți ani, maestre!

Timpul, 2009, 18 august

§ 3. Frumoase și colegiale confesiuni

Elena Căldare. *Cum l-am cunoscut pe hasdeulogul Pavel Balmuș*

Parascovia Onciu. *Animator de evenimente științifico-culturale*

(la Biblioteca „Transilvania”)

Elena Cebotari. *Pavel Balmuș, între bibliotecari*

*Elena Căldare,***director, Filiala „Alba Iulia”, BM „B.P. Hasdeu”**

Cum l-am cunoscut pe hasdeulogul Pavel Balmuș

Chiar la începutul anilor '90, când comunitatea basarabeană încerca să revină la normal, s-a întâmplat să mă aflu angajată în campania de reînviere a culturii naționale de pe această palmă de pământ românesc. Încadrată în administrația Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, care preluase locul bibliotecii centrale orășenești „Jdanov”, până atunci, aveam să parcurg un drum frumos, plin de evenimente sentimentale și istorice, de ce nu?, alături de doamna Lidia Kulikovski. De câte ori am ocazia, repet cu sinceritate: a fost cea mai frumoasă și mai fructuoasă perioadă din activitatea mea profesională. După 1990, se „dezghețase” apa Prutului, și frații noștri din Țară au început a descăleca la Chișinău. Și, unii dintre ei, găsind o bibliotecă în inima orașului, intrau, se prezentau și la doamna Lidia Kulikovski cu întrebarea: „Ne acceptați cu o lansare de carte?” Sau: „Ne acceptați cu o discuție la tema...?” Și veneau exact la locul potrivit, pentru că doamna directoare avea proiecte grandioase, iar printre ele și „românizarea” colecției, a activităților, adică a bibliotecii. Așa l-am cunoscut pe Alexei Mare, pe fiul membrului „Sfatului Țării” Gheorghe Mare, pe scriitorul Teodor Tanco, pe muzeograful ploieștean Octavian Onea, pe dna prof. univ. dr. Crina Decusară-Bocșan și pe mulți alții, oameni cu care am realizat, în timp, evenimente deosebite.

În acest tumult al evenimentelor culturale reînnoitoare ale vieții bibliotecii centrale chișinăuene l-am cunoscut pe domnul Pavel Balmuș. În una din zile, doamna director Lidia Kulikovski îmi spune: „Ileană, avem oaspeți din România; trebuie urgent să organizăm o întâlnire a acestora cu bibliotecarii, dar și cu scriitorii din Chișinău; vezi, cum faci, dar în scurt timp trebuie să începem întâlnirea.” Da, era o problemă, pentru că în acea perioadă scriitorii nu veneau la bibliotecă, cu excepția a doi-trei scriitori ruși: acum nu-mi mai amintesc numele dâșilor, dar în 10 ani de activitate, într-o bibliotecă publică nu reușisem să aduc un scriitor în fața cititorilor. Pusă într-o situație delicată, l-am sunat pe consăteanul Iurie Colesnic: eram sigură că mă va ajuta. Dânsul mi-a dat un număr de telefon și mi-a spus: „Sună-l pe Pavel Balmuș, spune-i cu cine urmează să se întâlnească și o să reușiți.” „Da, dar am nevoie de mai mulți

scriitori”, am spus eu. „Bine, zice Colesnic, dl Balmuș o să rezolve...” Da, s-a rezolvat. În scurt timp, a venit domnul Balmuș, însoțit de Vasile Malanețchi și încă de câteva persoane. Ne-am adunat în sala de lectură a bibliotecii: colegii noștri erau, preponderent, ruși, dar am observat că ascultă cu atenție discuțiile dintre scriitorii români și moldoveni: probabil, înțelegeau limba. Întâlnirea a durat câteva ore: a fost interesantă, dar a fost și una care a dat naștere unor relații literar-culturale de lungă durată dintre acești scriitori-cercetători, relații care, în timp, s-au soldat cu proiecte și realizări reciproce comune. Iurie Colesnic a avut dreptate: chiar domnul Pavel Balmuș era persoana indicată să se întâlnească cu Octavian Onea și cu cei care îl însoțeau. Era teritoriul dezbaterilor și intereselor comune. Domnul Pavel Balmuș, hasdeulog, iar Octavian Onea, muzeograf la Muzeul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Câmpina. Deci, avu loc o întâlnire a hasdeulogilor de pe cele două maluri de Prut.

Au urmat alte întâlniri, dezbateri, colocvii, lansări și prezentări de cărți, cercetări comune la tema *Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Exact de această primă întâlnire avea nevoie Biblioteca Municipală, o întâlnire care a demarat în proiecte și realizări de valoare..., o întâlnire definitorie și pentru domnul Pavel Balmuș. De atunci, a rămas, la propriu și la figurat, la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Între timp, în 1998, a fost inaugurat și un Centru Național de Hasdeologie în cadrul Bibliotecii Municipale, dirigit cu multă sârguință și devotament de soții Pavel și Clara Balmuș. De atunci, îl consider pe domnul Pavel Balmuș primul „salvator”, la începutul activității mele administrative și organizatorice de la BM.

Astăzi, criticul și istoricul literar Pavel Balmuș este preocupat, în continuare, de investigații și cercetări documentare privind dinastia de cărturari Hâjdău-Hasdeu.

Ca om, îl caracterizează o modestie și onestitate deosebită. Este gata oricând să-și ajute colegii în diverse probleme, atât literare, cât și personale, iar în mediul acestora, adică al bibliotecarilor, se bucură de stimă și respect.

Nu voi analiza realizările de cercetare ale domnului P. Balmuș, nici planurile de viitor – las altora să o facă mai bine decât mine. Eu îi doresc colegului nostru de breaslă, domnului Pavel Balmuș, multă sănătate, răbdare, rezistență și entuziasm neconținut în valoroasa-i activitate de cercetare literară, și, nu în ultimul rând, armonie deplină în frumoasa-i familie Balmuș.

Parascovia Onciu,
director, Filiala „Transilvania”, BM „B.P. Hasdeu”

Animator de evenimente științifico-culturale (la Biblioteca „Transilvania”)

Încă din anii '60-'70 (ai secolului trecut), Pavel Balmuș s-a impus ca un harnic și foarte atent istoric literar, cercetător al celor mai diferite aspecte ale vieții literare din Basarabia secolului XIX – prima jumătate a secolului XX. A pus în circulație diferite documente de arhivă, extrem de valoroase, privind procesul literar și cultural basarabean din acea epocă, scoțând în evidență contribuțiile cele mai importante sau fațete inedite ale activității unor personalități de vază. Printre acestea, un loc deosebit îl ocupă dinastia Hâjdău-Hasdeu, despre reprezentanții căreia a scris numeroase articole și studii, multe cu titlu de descoperire sau de prezentare inedită, originală, surprinzătoare. Bogdan Petriceicu Hasdeu, patronul spiritual al Bibliotecii Municipale din Chișinău, se află în centrul preocupărilor dlui Pavel Balmuș, ca cercetător remarcabil al vieții, operei și efectelor pentru contemporaneitate ale contribuțiilor hasdeuene la menținerea făcliei spiritului național, în condiții nu dintre cele mai favorabile, și la amplificarea luminii, pentru generațiile viitoare, a acestei făclii, fără de care, cine știe, poate că mai orbecăiam în umbra întunecoasă a unei culturi străine. La fel, dl Pavel Balmuș este cunoscut și apreciat ca un împătimit iubitor al Cărții, care, de-a lungul anilor și deceniilor, împreună cu soția, dna Clara, au adunat inestimabile valori bibliofile, dintre care foarte multe le-au pus în atenția a numeroase persoane interesate; altele le-au donat principalelor biblioteci din Chișinău; în fine, o parte din aceste cărți vechi și / sau rare, deosebit de prețioase, le-a analizat amănunțit, în cunoștință de cauză, atât în articole și studii, cât și în cadrul unor prelegeri ținute la biblioteci, în aule universitare, la diferite simpozioane academice ș.a.m.d.

De aceea, este întru totul firesc că mai multe biblioteci și l-au dorit pe dl Pavel Balmuș în calitate de invitat, ca participant, iar uneori drept organizator și moderator de manifestări cu caracter cultural, cognitiv, bibliofil, științific. Pot spune că și noi, cei de la Filiala „Transilvania”, chiar de la fondarea ei, în 1991, am beneficiat de o frumoasă și substanțială colaborare a dlui Pavel Balmuș.

Aș aminti, în context, în primul rând, sesiunile de comunicări *Basarabia – Transilvania: repere culturale*, care, cu neînsemnate modificări ale genericului, s-au desfășurat la noi, anual, în cadrul Zilelor Bibliotecii „Transilvania”, din 1992 și până în 2001. Au trecut ceva ani de atunci, dar despre acea suită de manifestări persistă cele mai frumoase amintiri și impresii, atât în rândul nostru, al bibliotecarilor, cât și al utilizatorilor noștri. Și cred că aceleași impresii și amintiri plăcute dăinuiesc și în sufletele participanților direcți la manifestări. Iar, la acest capitol, vom menționa că dl Pavel Balmuș, în calitate de organizator sau coorganizator, apoi ca moderator și vorbitor, a putut aduna și, într-un fel – mobiliza, la acțiunile cu genericul de mai sus, personalități notorii ale literaturii, culturii, științei de pe ambele maluri ale Prutului. Desigur, în primul rând, ar trebui amintit numele lui Traian Brad, marele bibliolog, om de cultură, patriot și prieten al nostru, ctitorul *de facto* al Bibliotecii „Transilvania” și care, alături de dna dr. Lidia Kulikovski, a fost sufletul la majoritatea absolută a evenimentelor cultural-științifice desfășurate la noi până în ultimele sale zile pământești. Voi menționa că Traian Brad – ca și alți intelectuali de marcă clujeni – a găsit ușor un limbaj comun cu Pavel Balmuș, fapt ce i-a ajutat să facă manifestările, inclusiv sesiunile de comunicări *Basarabia – Transilvania: repere culturale*, la un nivel ridicat, trezind încântarea participanților. Printre altele, după plecarea pentru totdeauna dintre noi a lui Traian Brad, dl P. Balmuș a scris un emoționant articol comemorativ, inclus în ediția specială *In memoriam* a buletinului *BiblioPolis*.

Clujenii au venit întotdeauna la manifestările noastre cu plăcere, dar și dolidora de cărți și de comunicări interesante, bine documentate, totodată știind a-și asculta, a-și aprecia, a-și lăuda colegii de la Chișinău. Îmi amintesc, cu câtă emoție vorbeau mai ales oaspeții de la Cluj care aveau rădăcini basarabene sau oricare altă legătură, familială, prietenească ori, pur și simplu, sufletească cu Basarabia. Și deși asemenea legături aveau majoritatea, desigur, se cere a fi menționată special prezența și personalitatea distinctă a lui Alexei Mare, de profesie jurist, dar care pe atunci exercita funcția de președinte al Societății Culturale „Pro Basarabia și Bucovina“. Dintre alți intelectuali de vază ai Clujului, care au participat la sesiunile de comunicări consacrate vechilor și impresionantelor relații culturale basarabeano-transilvane, voi mai aminti: colegii noștri de breaslă Doina Popa, Mihai-Mircea Zeciu, Adrian Trif, Octavian

Petrașcu, Elena Anghel, Florentina și Emil Suci; scriitorii și ziariștii Teodor Tanco, Mircea Popa, Ioan Buzăși, Virgil Bulat, Pompei Cocean, Domițian Cesereanu, Ionuț Șene, Constantin Mustăță, Nicolae Mocanu; prof. univ. dr. Mircea Muthu, Ioan-Aurel Pop, profesori de istorie și cercetători în domeniu, și încă mulți alții. De fapt, atunci când am încercat să fac o clasificare pe profesii sau pe domenii, a oaspeților noștri de la Cluj, mi-am dat seamă că mă aflu în fața unei mari dificultăți: doar unii au, concomitent, diverse preocupări, respectiv, câteva profesii: bibliotecar, dar și cercetător literar; jurnalist, dar și scriitor; profesor de liceu, dar și poet ș.a.m.d. Oricum, clujenii au întreținut cu chișinăuienii un dialog mereu sincer, fratern, dar și subliniat științific, documentar. Dintre participanții basarabeni la sesiunile de comunicări aș menționa prezența unor personalități ale științei și culturii noastre ca: acad. Mihai Cimpoi, profesorii universitari Sergiu Pavlicenco, Alexandru Burlacu, Anatol Petrencu, doctori în filologie, colaboratori ai Institutelor de specialitate din cadrul Academiei de Științe a Moldovei: Anatol Gavrilov, Veronica Bâtcă, Dorina Surugiu, Lazăr Ciobanu, Ala Zavadschi, Alina Ciobanu, Ion Negrei, Svetlana Korolevski și alții. Rog să fiu iertată dacă trecerea nemiloasă a anilor mi-a șters din memorie vreun nume ce merită a fi menționat, atât din partea transilvană, cât și din cea basarabeană.

An de an, sesiunile de comunicări *Basarabia – Transilvania: repere culturale* au fost pe larg mediatizate în presa de la Chișinău și de la Cluj-Napoca, de fiecare dată evidențiindu-se și eforturile de organizator, precum și noutatea subiectelor, abordate de către dl Pavel Balmuș. Unele comunicări prezentate la noi au stat la baza unei culegeri de articole și studii intitulată *Lumini modelatoare* și care este, într-un fel, o lucrare unică dedicată raporturilor spirituale dintre ardeleni și basarabeni. Păcat numai că greutățile financiare, dar și de altă natură, nu au făcut posibilă editarea și a altor volume similare, căci, la drept vorbind, în fiecare an se putea elabora și tipări câte un volum cu acest subiect important pentru toți românii.

L-am avut ca oaspete pe dl Pavel Balmuș și la alte evenimente culturale și trebuie să menționăm că, de fiecare dată, el nu numai că a avut ce să ne comunice, dar a făcut-o ca un cunoscător subtil al temelor abordate, trezind interesul publicului adunat. Așa s-a întâmplat și la o recentă manifestare, *Ceaiul de la ora 16*, inițiat și moderat de dna prof. Alexandra Tănase de la Liceul „Gaudeamus“, unul dintre cele mai bune în

sectorul Ciocana și în tot Chișinăul. Ședința la care vreau să mă refer a fost consacrată aniversării a 175-a de la nașterea patronului nostru spiritual, Bogdan Petriceicu Hasdeu, dar, desigur, nu am trecut cu vederea nici alte aniversări apropiate ca mesaj: 25 de ani de la atribuirea Bibliotecii Municipale a numelui lui B.P. Hasdeu și 15 ani de la fondarea Centrului de Hasdeologie din cadrul BM. Elevii, din clasele în care predă literatura română dna prof. Alexandra Tănase, au prezentat un program ingenios alcătuit, datorită cărui fapt au fost evocate cele mai importante momente din viața și activitatea literar-științifică a titanului de la Cristinești și de la Cămpina. După care acești bravi adolescenți îndrăgostiți de Logos au ascultat cu multă atenție comunicarea dlui P. Balmuș, care și-a ilustrat expunerea cu o serie de materiale de arhivă, cărți vechi și rare, pe care liceenii le-au răsfoit cu un viu interes. A vorbit, cu această ocazie, și jurnalistul Vlad Pohilă, care i-a felicitat pe participanții la manifestare pentru nivelul demn de toată lauda al ședinței cenaclului. La fel, dânsul i-a felicitat pe liceeni pentru că au avut curajul să încerce „a cuprinde necuprinsul”, adică a studia și a prezenta impresiile personale despre neordinara viață și operă a lui B.P. Hasdeu. În fine, i-a felicitat și pentru că au avut prilejul să-l asculte pe unul dintre cei mai mari hasdeologi români și, cu certitudine, cel mai de seamă specialist în domeniul Hasdeu dintre cercetătorii basarabeni, avându-l în vedere, firește, pe dl Pavel Balmuș. Nu pot să nu dau dreptate aprecierii lui Vlad Pohilă, el însuși fiind un om de mare cultură și, ce mi se pare important – redactorul-șef al revistei *BiblioPolis*, obiectiv în cele ce scrie și spune.

Am înșirat pe hârtie aceste gânduri fugare pentru o viitoare *Biobibliografie Pavel Balmuș*. Profit de ocazie și îmi închei scrisul prin a-i ura protagonistului noii biobibliografii: Mulți ani cu sănătate, rodnice căutări și împliniri noi, alături de doamna Clara, alături de pasiunea dumisale pentru dinastia de scriitori Hâjdău – Hasdeu și pentru tot ce are mai valoros Neamul Românesc!

*Elena Cebotari,***director, Filiala „Liviu Rebreanu”, BM „B.P. Hasdeu”**

Pavel Balmuș, între bibliotecari

Chiar de la bun început, bibliologul și istoricul literar Pavel Balmuș s-a anunțat drept susținător ardent al cauzei bibliotecilor, al cauzei cărții și muncii de cercetare în sistemul biblioteconomic.

L-am cunoscut personal prin anii '90 când activam la Biblioteca Publică Anenii Noi, în cadrul unor simpozioane dedicate lui Ion Vatamanu, George Meniuc, și mi-a lăsat o impresie profundă personalitatea și harul său de a-și împărtăși cunoștințele cu semenii. Frapa spiritul său enciclopedic, aura lui de adevărat cercetător. Mai apoi, în funcția de șefă a Bibliotecii „Liviu Rebreanu”, mi-a fost de un real ajutor, la început de activitate. Biblioteca a fost înființată în 2007, la sfârșit de an, în luna noiembrie, dar deja în aprilie a următorului an aveam planificată o acțiune de anvergură – *Bogdan Petriceicu Hasdeu – spirit enciclopedist*, simpozion științifico-didactic. L-am organizat împreună cu Institutul de Științe ale Educației, Catedra educație lingvistică și literară, cu Liceul de Cadetii „Sfântul Gheorghe”, cu concursul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, dar un ajutor de neprețuit și dezinteresat mi-a oferit, pentru buna desfășurare a evenimentului, inimosul cărturar Pavel Balmuș, ajutor exprimat prin punerea la dispoziție a cunoștințelor și relațiilor sale, în vederea invitării la simpozion a unor personalități notorii. Astfel, am avut ca prelegeri *B.P. Hasdeu – formator în contemporaneitate*, autor Ion Hadârcă; *B.P. Hasdeu – pasiune pentru istorie*, Lazăr Ciobanu; *B.P. Hasdeu – unul din cei mai mari dramaturgi români*, Andrei Vartic; *Marșul hasdeuean La arme în raport cu Doina de Mihai Eminescu*, de însuși Pavel Balmuș. În comunicările scurte din nou a fost prezent Pavel Balmuș cu tema *Coordonate ale activității lui Al. Hâjdău*.

Au urmat alte evenimente, la care cunoscutul bibliofil și-a manifestat spiritul ardent – conferința *Liviu Rebreanu*, la care au participat scriitorii din România și de la noi, P. Balmuș a participat cu o comunicare despre autorul romanului *Ion* și despre Constantin Stere. În același an, 2008, a fost inima unei alte acțiuni culturale și

științifice: *Simpozionul Dimitrie Cantemir – imaginea superioară a erudiției*, la care nu doar și-a anunțat prezența, ci a fost moderator. O bună parte a succesului de care s-a bucurat evenimentul se datorează dumnealui, prin aportul la elaborarea conceptului și la organizarea pregătirilor pentru comunicări, acestea fiind dintre cele mai diverse și mai consistente ca pondere științifică, prezentate de autori de valoare, cum ar fi Vladimir Potlog, profesor universitar, USM; Dumitru Grama, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM; Victor Cirimpei, Institutul de Filologie al AȘM; Vladimir Beșleagă, Pavel Balmuș prezentând prelegerea *Despre „Hronicul vechimei al romano-moldo-vlahilor”*. Memorabile devin pledoariile sale din cadrul conferințelor dedicate lui Liviu Rebreanu, organizate de bibliotecă, în cadrul lor dl B. Balmuș implicându-se în mod nemijlocit fie în calitate de moderator, fie drept autor de prelegeri. Una din ele fiind *Popasuri rebreniene (imaginare și...reale) în Basarabia. Ediții chișinăuiene ale operelor lui Liviu Rebreanu*.

De menționat că la toate activitățile aniversare consacrate lui B.P. Hasdeu neobositul cărturar ia parte activă. La ediția din acest an (2013), și-a anunțat prezența și, sperăm, va trezi interesul publicului prin noutățile pe care le deține în momentul ce face subiectul investigațiilor sale.

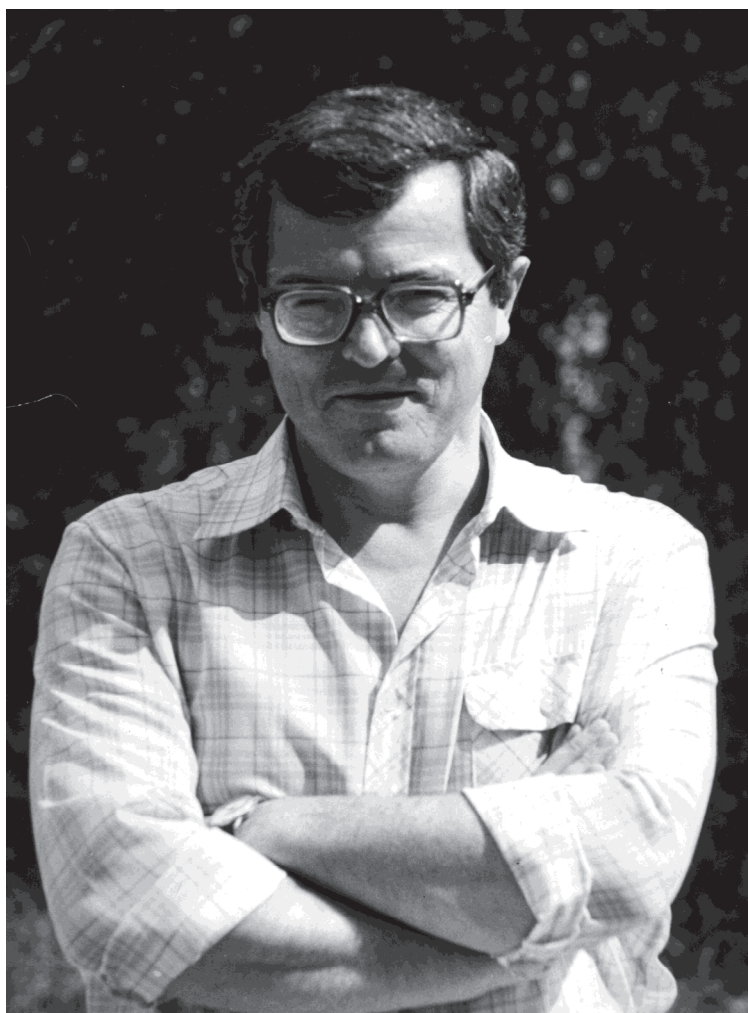
Din numărul acțiunilor culturale la care e parte și numele Balmuș se înscrie Conferința literară *Actualitatea creației și activității lui Vasile Alecsandri*. La acest eveniment criticul și istoricul literar a etalat un bagaj enorm de cunoștințe științifice și literare, pledând în fața publicului pentru scoaterea în evidență a adevăratei valori a Bardului de la Mircești.

Vor fi multe din preocupările și activitățile de ultimă oră a cercetătorului P. Bașmuș, dar cu siguranță multe dintre ele sunt consacrate bibliotecilor, în mod special, Bibliotecii „Liviu Rebreanu”. În acest context, instituția noastră își exprimă în mod cordial recunoștința față de acest fiu al neamului, cu spirit ardent, pentru ajutorul acordat, pentru susținerea ideilor și organizarea de acțiuni culturale, pentru calitatea sa de donator și pentru multe alte fapte demne de urmat.

Și ultimul detaliu. Recent am participat la o lecție susținută de dumnealui, în calitate de coordonator al Centrului Național de Hasdeologie. Ca și mulți ani înainte, m-a impresionat prin felul său de a fi (spirit ardent și enciclopedic), prin felul de a

prezenta informația, prin atitudinea sa încărcată de pioșenie față de adevărul științific, dar și pentru simplul motiv de a fi inițiat în zilele noastre un *Lectoriu* – ciclu de lecții, pentru a face cunoscută publicului dinastia Hasdeilor. În aparență ceva parcă-i rupt de realitate, dar nu este așa. Moștenirea culturală și spirituală a neamului este chezașia zilei de mâine.

Capitolul III.
Pavel Balmuş. Bibibliografie

Margareta Cebotari,
bibliotecar principal, Filiala „Onisifor Ghibu”, BM „B.P. Hasdeu”

Argument

Bibliografia prezentă este un raționament ce vizează activitatea criticului și istoricului literar Pavel Balmuș, care prin totalitatea muncii asidue s-a afirmat drept un cercetător cu predilecții pentru investigarea de arhivă. În publicațiile sale a reușit să pună în circulație informații inedite sau mai puțin cunoscute, referitoare la scriitorii noștri clasici, în special la dinastia de cărturari basarabeni Hâjdău – Hasdeu, a prezentat publicului spiritualitatea și valoarea cultural-artistică a multor publicații editoriale apărute în Republica Moldova începând cu anii '60-'70 ai secolului trecut.

Selectarea materialului informativ a fost realizată în baza surselor bibliografice din *Cronica presei din RSSM* (1965-1998), *Bibliografia Națională a Moldovei* (1999-2012), *Cărțile Moldovei Sovietice* (1965-1970, 1971-1975, 1976-1980, 1981-1985); indici bibliografici editați de Academia de Științe a Moldovei: *Critică și știință literară în Moldova* (1924-1965, 1971-1975), *Limba și literatura moldovenească* (1958-1983), *Anul literar* (1977-1979), *Calendar* (1972-1987), *Calendar Național* (2004), enciclopedia *Chișinău*, *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia*; bibliografii editate de Biblioteca Municipală: *Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” – 125 de ani de activitate* (Ch., 2002), *Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” în presă. 2002-2006* (Ch., 2007), *Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” în presa anilor 2007-2011* (Ch., 2012).

Un cuvânt aparte de mulțumire se cere a fi spus dlui Pavel Balmuș pentru prezentarea unei arhive personale foarte consistente, consultarea *de visu* a căreia a contribuit din plin la precizarea datelor bibliografice.

Bibliografia este structurată în patru părți esențiale, pentru a prezenta cât mai concis complexitatea activității anuale a cercetătorului literar Pavel Balmuș. Contribuția sa la apariția unor cărți de o adevărată valoare artistică și științifică este reflectată în prima parte *Ediții alcătuite, îngrijite, coordonate/redactate de Pavel Balmuș*. Urmează compartimentul *Recenzii și prezentări de noutăți editoriale. Prefețe, postfețe* protagonistul reflectând asupra celor mai reprezentative apariții pe piața editorială din Republica Moldova și *Articole și studii publicate în culegeri, ediții seriale*, din care

aflăm multiplele aspecte ale cercetărilor istoriei literare și a vieții literare contemporane. Diviziunea ***Interviuri. Referiri la viața și activitatea de cercetare. Repere critice*** ne prezintă atât idealurile de creație ale cercetătorului expuse în interviurile acordate diverselor ediții periodice, cât și referiri asupra lucrărilor editate de Pavel Balmuș.

Bibliografia este însoțită de surse de informare suplimentară. *Indexul alfabetic de nume* a fost alcătuit pentru identificarea facilă a persoanelor menționate în lucrare. Indexul auxiliar care include *Lista serialelor și edițiilor periodice bibliografiate* ne va ajuta să identificăm paleta diversă a colaborărilor editoriale ale cercetătorului literar Pavel Balmuș.

Descrierea bibliografică a documentelor este prezentată în ordine cronologică directă, iar în cadrul unui an de referință – în ordinea alfabetică a autorilor și titlurilor, fără a fi indicate aparte descrierile din culegeri și din periodice, respectându-se un singur șir cronologic. Prezentarea informațiilor este efectuată conform rigorilor STAS-ului *Descrierea bibliografică a documentelor 7.1-2003*. Titlurile apărute în limba rusă au fost transliterate în limba română conform STAS-ului 5309/1-89 *Transliterarea caracterelor chirilice slave în caractere latine* pentru a păstra un alfabet unic în cadrul surselor bibliografiate. Selectarea materialului a fost încheiată la 31 decembrie 2012.

Informația este destinată istoricilor și criticilor literari, filologilor, profesorilor, studenților și elevilor, tuturor celor interesați de contribuția cercetătorului Pavel Balmuș în reflectarea vieții culturale și literar-artistice a poporului român, apreciind devotamentul său pentru readucerea în prezent a memoriei unor personalități marcante din cultura națională și universală.

Notă: În prezenta bibliografie numele unor scriitori sunt ortografiate conform criteriilor cercetătorului literar Pavel Balmuș, care vine cu îndemnul la o mai precisă și logică transcriere a unor nume ale clasicilor noștri.

Ediții alcătuite, îngrijite, coordonate/redactate de Pavel Balmuș**1974**

1. **Hasdeu, Bogdan Petriceicu. Principii de lingvistică** : Studii, recenzii, însemnări / Bogdan Petriceicu Hasdeu ; alcăt. : N. Romanenco ; pref. de S. Berejan ; îngr. textelor : P. Balmuș. – Ch. : Cartea Mold., 1974. – 228 p.

1984

2. **Povești populare bulgare** / alcăt. și trad. : N. Roșca ; pref. de P. Balmuș ; il. de I. Cârnu. – Ch. : Lit. Artistică, 1984. – 203 p. : il.
3. **Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău** / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu ; cuv.-înainte de H. Corbu. – Ch. : Știința, 1984. – 192 p.

1985

4. **Muzeul Republican de Literatură „Dimitrie Cantemir”** = Respublikanskij Literaturnyj Muzej im. Dmitriâ Kantemira / alcăt. : Pavel Balmuș ; recenzent : V. Ciocanu ; trad. în limba rusă de A. Mândâcanu. – Ch. : Timpul, 1985. – 40 p. : il. – Text paral. în limbile rom., rusă și fr.

1986

5. **Hijdeu, Al. Izbrannoe** : Poèzia. Proza. Publiștîstika / Al. Hijdeu ; sost. : N. Romanenco ; biograf. oçerk i komment. : P. Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1986. – 318 s. – În limba rusă.

1987

6. **Antologia poeziei vechi moldovenești** : Modele și reconstituiri / pref., sel., trad. și note : Nicolae Dabija ; red. șt. : Pavel Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1987. – 216 p.
7. **Hâjdău, Alexandru. Domnia Arnăutului** : Poezii. Proză. Publicistică / Alexandru Hâjdău ; alcăt., pref., tabel cronologic, coment. și glosar : Pavel Balmuș ; pict. : I. Moraru. – Ch. : Lit. Artistică, 1987. – 160 p. – (Bibl. școlarului). – Ed. bilingvă.

1988

8. **Antologia poeziei moderne moldovenești: 1770-1840** / îngr. textelor, st. introd., schițe biobibliogr., note și coment. de E. Levit ; red. șt. : P. Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1988. – 560 p.
9. **Cantemir, Antioh**. Satire și alte poetice compuneri = Satiry i drugie stihotvornye sočineniâ / Antioh Cantemir ; trad. din limba rusă veche : A. Donici, C. Negruzzi ; alcăt., postf. și coment. de Pavel Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1988. – 220 p. – Ed. bilingvă.
10. **Cantemir, Dimitrie. Descrierea Moldovei** : [*Scrisoarea Moldovei* de la 1825] / Dimitrie Cantemir ; ed. îngr., postf., note și coment. : Pavel Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1988. – 234 p. – (Aleea clasicilor).
11. **Cântărețul limbii noastre** : Omagiu lui Alexei Mateevici [la cei 100 de ani de la naștere] / sel. de V. Nazar ; red. șt. : P. Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1988. – 198 p.
12. **Donici, Alexandru. Fabule** / Alexandru Donici ; sel. și postf. de Pavel Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1988. – 106 p.

1989

13. **Costin, Miron. Opere** / Miron Costin ; sel., postf. și coment. : Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski ; cuv.-înainte de Vladimir Beșleagă ; prez. grafică : Isai Cârmu. – Ch. : Lit. Artistică, 1989. – 436 p.
14. **Dosoftei. Opere poetice** / [Mitropolitul] Dosoftei ; sel., coment. și postf. : Pavel Balmuș ; prez. grafică de Isai Cârmu. – Ch. : Lit. Artistică, 1989. – 286 p.

1990

15. **Poeți de pe vremea lui Eminescu** : antologie / pref., consemnări crit. și adnotări : Eugen Lungu ; red. șt. : Pavel Balmuș. – Ch. : Lit. Artistică, 1990. – 464 p.

1996

16. **Aglaia** : roman [basarabean] anonim din secolul XIX / cuv.-înainte : Dan Mănuică ; pref. : Ion Varta ; îngr. textului, notă asupra ed., postf., glosar : Pavel Balmuș. – Ch. : ARC, 1996. – 116 p.

17. **Basarab (Z.C. Rally-Arbore?). Scrisori din Basarabia** : [în 2 vol. : 1880-1890]. Vol. 1 : 1880-1883 / ed. de Aristița și Tiberiu Avramescu ; referent șt. : Pavel Balmuș. – Ch. : Știința ; București : Ed. Fundației Culturale Române, 1996. – 316 p.
18. **Un veac de aur în Moldova: 1643-1743** : Contribuții la studiul culturii și literaturii române vechi / sel. : Pavel Balmuș ; coord. principal : Virgil Câdea. – Ch. : Î.E.-P. Știința ; București : Ed. Fundației Culturale Române, 1996. – 250 p.

1998

19. **Hasdeu, Bogdan Petriceicu. Publicistică din ziarul Traian 1869-1870** / sel. : Gabriel Mumjiev ; îngr. textului, notă asupra ed., postf. : Pavel Balmuș. – Ch. : Ed. ARC, 1998. – 334 p.

2000

20. **Ibrăileanu, Garabet. Adela** / Garabet Ibrăileanu ; ed. îngr. de Pavel Balmuș. – Ch. : Cartier, 2000. – 159 p.
21. **Ibrăileanu, Garabet. Spiritul critic în cultura românească** / Garabet Ibrăileanu ; ed. îngr. de Pavel Balmuș. – Ch. : Cartier, 2000. – 198 p.

2001

22. **Arbore, Zamfir. Dicționarul geografic al Basarabiei (1904)** / Zamfir Arbore ; reeditare, st. introductiv : Iurie Colesnic ; red. șt. : Ion Dron ; red. lit. : Galaction Verebceanu, Pavel Balmuș. – Ch. : Ed. Museum ; București : Ed. Fundației Culturale Române, 2001. – 236 p. – (Col. „Testament”).
23. **Basarab (Z.C. Rally-Arbore?). Scrisori din Basarabia** : [în 2 vol.]. Vol. 2 : 1884-1890 / ed. de Aristița și Tiberiu Avramescu ; consultație și rev. șt. : Pavel Balmuș. – Ch. : Știința, 2001. – 297 p.
24. **Coșbuc, George. Comentariu la Divina comedie** : [în 2 vol.] / George Coșbuc ; ed. îngr. de Pavel Balmuș. – Ch. : Cartier, 2001. – (Col. „Poesis”).
Vol. 1. – 2001. – 208 p.
25. **Vol. 2.** – 2001. – 232 p.
26. **Dante Alighieri. Divina comedie** : [în 3 vol.] / Alighieri Dante ; trad. de George Coșbuc ; ed. îngr. de Pavel Balmuș. – Ch. : Cartier, 2001. – (Col. „Poesis”).
Vol. 1 : Infernul. – 2001. – 224 p.
27. **Vol. 2** : Purgatoriul. – 2001. – 231 p.
28. **Vol. 3** : Paradisul. – 2001. – 239 p.

2002

29. **Georgescu, N. Moartea antumă a lui Eminescu** : (1883-1889) / N. Georgescu ; ed. îngr. de Pavel Balmuș. – Ch. : Cartier, 2002. – 304 p.
30. **Pro Fide et Patria** : Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu : Fasc. I / Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie ; sel., pref. și îngr. textelor : Pavel Balmuș. – Ch. : Epigraf, 2002. – 256 p.
31. **Stere, Constantin. Documentări politice** / Constantin Stere ; ed. : Iurie Colesnic ; red. șt. : Pavel Balmuș. – Ch. : Museum ; București : Ed. Fundației Culturale Române, 2002. – 684 p.

2004

32. **Hâjdău, Alexandru. Clipe de inspirație** / Alexandru Hâjdău ; în colab. cu Bibl. Municipală „B. P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie ; ed. alcăt. și îngr. de Pavel Balmuș. – București ; Ch. : Litera Internațional, 2004. – 248 p. – (Bibl. școlarului ; Ser. nouă ; 424).
33. **Plagiatul la români** : („Antologie”... negativă) / sel. : Pavel Balmuș ; pref. : Dan C. Mihăilescu. – Ch. : ARC, 2004. – 200 p.
34. **Texte uitate – texte regăsite** : (Izvoare ale culturii românești) : [în volume] / Acad. Română, Inst. de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”. – București : Fund. Naț. pentru Știință și Artă.
Vol. 3 / ed. și st. introd. : Pavel Balmuș, Ileana Stănculescu, Manuela Anton [ș.a.]. – 2004. – 306 p.
35. **Vol. 4** / ed. și st. introd. : Pavel Balmuș, Ileana Stănculescu, Cătălina Velculescu [ș.a.]. – 2005. – 306 p.
36. **Vol. 5** / ed. și st. introd. : Ileana Stănculescu, Ovidiu Olar, Pavel Balmuș [ș.a.]. – 2006. – 240 p.

2006

37. **Stere, Constantin. Publicistică** / Constantin Stere ; alcăt., îngr. textelor și notă asupra ed. : Pavel Balmuș. – Ch. : Universul, 2006. – 568 p.

2007

38. **Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne** : (Secolele XVI-XVIII) : Studii, cercetări și texte / Acad. de Șt. a Moldovei ; alcăt. : Vlad Chiriac ; coord. și îngr. a textelor : Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. – Ch. : Inst. de Filologie, 2007 (Tip. „Elan-Poligraf” SRL). – 348 p.
39. **Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene** : Cat.-bibliogr. / Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie, Centrul de Inf. și Doc. „Chișinău” ; ed. îngr. de Lidia Kulikovski ; alcăt. : Clara Balmuș, Pavel Balmuș ; notă asupra ed. : Pavel Balmuș ; red. : Claudia Tricolici ; lector : Vlad Pohilă. – Ch. : [S. n.], 2007 (Tip. „Elan-Poligraf” SRL). – 190 p.

2008

40. **Aglaia** : Roman anonim din secolul al XIX-lea / coord., îngr. textului, notă asupra ed., glosar : Pavel Balmuș. – Ed. a 2-a. – Ch. : ARC, 2008. – 204 p.
41. **Decusară-Bocșan, Crina. Iulia Hasdeu / Camile Armand (1869-1888)** : Biobibliogr. / Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie ; autorul Crina Decusară-Bocșan ; ed. îngr. de Lidia Kulikovski ; coord : Clara și Pavel Balmuș ; red. bibliogr. : Ludmila Pânzari. – Ch. : „Grafema Libris” SRL, 2008. – 52 p.
42. **Dimitrie Cantemir : Dimensiuni ale universalității** : Studii. Sinteze. Eseuri / Acad. de Șt. a Moldovei, Inst. de Filologie ; cuv.-înainte : Mihai Cîmpoi ; coord. șt. : Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. – Ch. : Gunivas, 2008. – 288 p.
43. **Iorga, Nicolae. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940)** / Nicolae Iorga ; sel. și argument editorial : Pavel Balmuș. – București : Ed. Inst. Cultural Român, 2008. – 280 p.
44. **Vârnav, Teodor. Istoria vieții mele** : (Autobiogr.) / Teodor Vârnav ; coord. și îngr. textelor : Pavel Balmuș. – Ch. : Inst. de Filologie, 2008. – 80 p.

2012

45. **Cartea Moldovei** : (Sec. XVII – începutul sec. XX) : Cat. general : [în volume]. – Vol. 3 : Cartea modernă : (sec. XIX – începutul sec. XX) / Bibl. Naț. a Republicii

Moldova ; Elena Sănduță, Tatiana Plăcintă, Valentina Farmagiu [ș.a.] ; col. red. : Alexe Rău, Andrei Eșanu, Pavel Balmuș. – Ch. : BNRM, 2012. – 532 p.

Recenzii și prezentări de noutăți editoriale. Prefețe, postfețe

1965

46. **Pană mânărită cu siguranță** / Pavel Balmuș // Cultura. – 1965. – 22 mai. – P. 3. – (Vitrină literară). – Rec. la cartea: Ioviță, Vlad. Râsul și plânsul vinului : (povestiri). – Ch. : Cartea Mold., 1965. – 174 p.
47. **Prima carte a scriitorului** / Pavel Balmuș // Kișinevskij Un-t. – 1965. – 28 sept. – Rec. la cartea: Ciocanu, Ion. Fereastră deschisă : (povestiri). – Ch. : Cartea Mold., 1965. – 144 p.
48. **Reflecții asupra unui început** / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1965. – 19 sept. – P. 3. – (Vitrină literară). – Rec. la cartea: Cibotaru, M. Gh. Tăcerea pădurilor : (povestiri). – Ch. : Cartea Mold., 1965. – 194 p.

1966

49. **Contribuții ateiste** / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1966. – 14 oct. – Rec. la cartea: Popovici, C. Motive anticlericale și ateiste în literatura clasică moldovenească. – Ch. : Cartea Mold., 1966. – 88 p.
50. **O carte despre creatorul fabulei** / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1966. – 23 noiem. – (Critică și bibliografie). – Rec. la cartea: Bogaci, Gh. Alexandru Donici. Viața și opera / Gh. Bogaci, I. Grecul. – Ch. : Cartea Mold., 1966. – 180 p.

1967

51. **Contribuții biobibliografice** : [prez. *Indicilor biobibliografici*: „Mihai Eminescu” (1963), „Vasile Alexandry” (1965) și „Constantin Negruzzi” (1966), alcăt. de Vlad Chiriac] / Pavel Balmuș // Limba și lit. mold. – 1967. – Nr 2. – P. 78.
52. **Leonid Curuci: Aspecte ale artei eminesciene** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1967. – 13 apr. – (Prezentări). – Rec. la cartea: Curuci, Leonid. Aspecte ale artei eminesciene. – Ch. : Cartea Mold., 1966. – 162 p.

1969

53. **Cercetări folcloristice** : În preajma conferinței tinerilor scriitori / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1969. – 5 oct. – Rec. la cartea: Cercetări folcloristice / col. red. : G. Botezatu [ș.a.]. – Ch. : Cartea Mold., 1969. – 149 p.
54. **Gh. Madan: La gura grădinilor** / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1969. – 22 noiem. – Rec. la cartea: Madan, Gh. La gura grădinilor : (nuvele). – Ch. : Lumina, 1969. – 80 p.
55. **Iulian Nicuță: Aerodromuri** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1969. – 21 sept. – (Cartea săptămânii). – Rec. la cartea: Nicuță, Iulian : (povestiri). – Ch. : Cartea Mold., 1969. – 128 p.
56. **Studii și materiale despre V. Alexandry** : [prez. în rubrica *Cartea săptămânii* a culeg. cu titlul omonim, red. de H. Corbu, Ch., 1968] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1969. – 18 mai. – Semnat cu pseudonim: C. Stelian

1970

57. **Alexei Mateevici. Indice biobibliografic** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1970. – 3 apr. – (Ediții noi). – Rec. la cartea: Alexei Mateevici : indice biobibliogr. / alcăt. : V. Ciocanu. – Ch. : Lumina, 1969. – 16 p.
58. **L. Cezza: Momente ale literaturii universale** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1970. – 22 mai. – (Cărți noi). – Rec. la cartea: Cezza, L. Momente ale literaturii universale. – Ch. : Lumina, 1970. – 178 p.

1971

59. **Mărturii despre Poet** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1971. – 12 iun. – Rec. la cartea: Vasile Alecsandri văzut de contemporani / alcăt., pref. și note : Pavel Zavulan ; red. : Haralambie Corbu. – Ch. : Știința, 1971. – Semnat : C. Stelian.
60. **Un studiu important** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1971. – 15 ian. – Rec. la cartea: Eminescu, Mihai. Poezie populară / cuv.-înainte de Leonid Cucuci. – Ch. : Cartea Mold., 1970. – 302 p.

1972

61. **Elogiu măiestriei** : [despre culeg. de versuri și eseuri *Delfinul* de George Meniuc, înaintată la Premiul de Stat al Moldovei] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1972. – 13 sept.
62. **O nouă colecție – două realizări** : [prez. col. *La steaua...* și a primelor ediții apărute: *Bucolicele* lui Vergiliu (trad. de P. Mihnea) și *Cânturi alese* de Horațiu (trad. de C. Condrea) apărute la Ed. „Cartea Mold.” în 1971-1972] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1972. – 2 apr.
63. **Ovidiu: Elegii din exil** : [prez. operei ovidiene apărută în col. *La steaua...*, trad. din limba latină de Paul Mihnea] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1972. – 20 sept.
64. **Sărbătoare a Scrisului Vechi** / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1972. – Nr 8. – P. 144-146. – Rec. la cartea: Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei* / Grigore Ureche ; st. introd. de E. Russev. – Ch. : Cartea Mold., 1971. – 263 p.

1973

65. **Constantin Stamati** : [indice biobibliogr. ; alcăt. : V. Ciocanu] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1973. – 26 aug. – (Polița de cărți).

1974

66. **Acel „ostaș al Propășirii...”** / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1974. – Nr 1. – P. 146-147. – Rec. la cartea: *Studii și materiale despre Alecu Russo* / alcăt. : N. Pâslaru. – Ch. : Știința, 1973. – 92 p.
67. **Indicele biobibliografic „Constantin Stamaty”** : [alcăt. : V. Ciocanu, Ch., Știința, 1973] : [rec.] / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1974. – Nr 1. – P. 146.
68. **Note marginale de istoriografie literară** : „Iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea...” / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1974. – Nr 1. – P. 144-145. – Rec. la cartea: Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei* / Miron Costin ; st. introd. de E. Russev ; îngr. text., glosar și indice de T. Celac și P. Dmitriev. – Ch. : Cartea Mold., 1972. – 323 p.

1977

69. **Începuturile poeziei [moderne] moldovenești** / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1977. – 11 aug. – P. 3. – Rec. la cartea: Poezia moldovenească modernă : La începuturile ei (1770-1840) / îngr. text., st. introd., schițe și coment. de Efim Levit. – Ch. : Lit. Artistică, 1977. – 334 p.
70. **„Mărturiile” lui Yannis Ritsos** : [reflecții asupra operei marelui poet grec] // Lit. și arta. – 1977. – 28 apr. – P. 4. – Rec. la cartea: Ritsos, Yannis. Martorul : Versuri / Yannis Ritsos ; trad. de Liviu Damian. – Ch. : Lit. Artistică, 1977. – 136 p.

1978

71. **Elegiacul Rainer Maria Rilke** / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1978. – 2 febr. – P. 7. – Rec. la cartea: Rilke, Rainer Maria. Elegiile din Duino. Sonete. Poezii / Rainer Maria Rilke ; trad. de Paul Mihnea. – Ch. : Lit. Artistică, 1977. – 116 p.
72. **Miron Costyn – cugetătorul** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1978. – 25 aug. – Rec. la cartea: Russev, Eugeniu. Miron Costin / Eugeniu Russev. – Ch. : Cartea Mold., 1978. – 144 p. – (Gânditorii moldoveni).
73. **Prietenul nostru – Cartea** / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1978. – 25 noiem. – P. 4. – (Vitrailiu editorial). – Rec. la cartea: Chiriac, Vlad. Cartea și tiparul în Moldova în sec. XVII-XVIII. – Ch. : Cartea Mold., 1977. – 128 p.

1979

74. **„Dramele” lui Goethe în moldovenește** : [trad. de Vl. Belistov, editate la Chișinău, în 1978] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1979. – 26 ian. – P. 5. – (Anul literar – 1978).
75. **N. „Milescu”-Spătaru... pe gânduri** : [rec. „istorică” la cartea lui D. Ursul „N.G. Milescu-Spătarul”, apărută în col. *Gânditorii moldoveni*, încă în 1975] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1979. – 15 mar. – P. 5.
76. **Omagiu Bardului de la Mircești** / Pavel Balmuș // Învățămintul public. – 1979. – 13 ian. – P. 7. – (Vitrailiu editorial). – Rec. la cartea: Eu doina cânt... : Omagiu lui V. Alecsandri. – Ch. : Lit. Artistică, 1978. – 224 p.

1987

77. **Literat basarabean de frunte** : [pref.] / Pavel Balmuș // Hâjdău Alexandru. Domnia Arnăutului / Alexandru Hâjdău. – Ch., 1987. – P. 5-12.

1988

78. **Carte a noastră de căpătâi...** : [postf.] / Pavel Balmuș // Cantemir Dimitrie. Descrierea Moldovei. – Ch., 1988. – P. 217-227. – (Col. „Aleea clasicilor”).
79. **Precursor – „contemporan” al clasicilor noștri** : [postf.] / Pavel Balmuș // Kantemir Antioh. Satire și alte poetice compuneri = Satiry i drugie stihotvornye sočineniâ / alcăt., postf., coment. de Pavel Balmuș ; trad. din limba rusă de A. Donici și C. Negruzzi. – Ch., 1988. – P. 203-217.
80. **Statornic „cuib de-nțelepciune”...** : [postf.] / Pavel Balmuș // Donici Alexandru. Fabule / Alexandru Donici. – Ch., 1988. – P. 92-103.

1989

81. **Creator de opere-model** : [postf.] / Pavel Balmuș // Costin Miron. Opere / sel., postf. și coment. : Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. – Ch., 1989. – P. 377-385.
82. **La Cernăuți, pasionat de scenă și lectură...** [Mihai Eminescu] / Pavel Balmuș // Știința. – 1989. – 7 dec. – P. 4. – Rec. la cartea: Prepețiță, Mihai. Tânguiosul glas de clopot : Evocare documentară. 1858-1869. – Ch. : Lit. Artistică, 1989. – 214 p. : il.
83. **Ostenințe dosofteiene întru „stihoslovie”** : [postf.] // [Mitropolitul] Dosoftei. Opere poetice. – Ch., 1989. – P. 274-283.

1995

84. **Cum (nu) se falsifică istoria** : O carte instructiv-demascatoare despre broșura *Moldovenii în istorie* de pseudosavantul „Petre P. Moldovan” / Pavel Balmuș // Flux. – 1995. – 3 noiem. – P. 6. – Rec. la cartea: Pop, Iftene. Basarabia din nou la răscruce / Iftene Pop. – București : Ed. Demiurg, 1995. – 272 p.
85. **Mărturii asupra Ieșirii din întuneric** / Pavel Balmuș // Țara. – 1995. – 4 iul. – P. 2. – Rec. la cartea: Roșca, Iurie. Ieșirea din întuneric : Articole apărute în Țara / Iurie Roșca. – Ch. : Universul, 1995. – 160 p.

1996

86. **Postfață** / Pavel Balmuș // Aglaia : Roman anonim din sec. XIX / cuv.-înainte : Dan Mănuacă ; pref. : Ion Varta ; îngr. textului, notă asupra ed., postf., glosar : Pavel Balmuș – Ch., 1996. – P. 101-105.

1998

87. **Etapa Traian, în ziaristica hasdeueană** : [postf.] / Pavel Balmuș // Hasdeu Bogdan Petriceicu. Publicistică din ziarul *Traian*: 1869-1870 / Bogdan Petriceicu Hasdeu. – Ch., 1998. – P. 329-332.
88. **Monografie-album despre un monument de arhitectură și artă militară medievală** / Pavel Balmuș // Atelier: arte plastice, arhitectură, design. – 1999. – Nr 1/2. – P. 38-40. – Rec. la cartea: Șlapac, Mariana. Cetatea Albă : Studiu de arhitectură militară medievală. – Ch. : ARC, 1998. – 210 p.

2002

89. **Patrimoniu cultural, prezentat monografic** / Pavel Balmuș // Atelier : arte plastice, arhitectură, design. – 2002. – Nr 1/2. – P. 42-43. – Rec. la cartea: Patrimoniul cultural al Republicii Moldova = Le patrimoine culturel de la République de Moldova : volum-album / coord. de proiect : Tudor Stăvilă, Constantin Ciobanu, Tamara Diaconescu. – Ch. : ARC : Museum, 1999. – 274 p. : il.
90. **Prefață** / Pavel Balmuș // Pro Fide et Patria : Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu / sel., îngr. textelor, trad. de Pavel Balmuș ; Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie. – Ch., 2002. – Fascicula I. – P. 6-12.

2003

91. **„Icoane vechi” basarabene** : (în perspectiva unei reeditări) / Pavel Balmuș // Atelier : arte plastice, arhitectură, design. – 2003. – Nr 2/4 . – P. 118-119. – Rec. la cartea: Icoane vechi din colecții basarabene = Old Icons from Bessarabian Collections : album-catalog / alcăt. : Constantin Ion Ciobanu, Tudor Stăvilă. – Ch. : ARC, 2000. – 210 p.

2004

92. **Creații literare românești din Basarabia sfârșitului de secol XIX** : [despre romanul anonim *Aglaiă* și *Scrisori din Basarabia* de „Basarab”, alias: Z.C. Rally-Arbore] / Pavel Balmuș // Unitatea limbii române, cu privire specială la Basarabia și Bucovina. – București, 2004. – P. 109-127.
93. **Din partea alcătuitorului** / Pavel Balmuș // Plagiatul la români : („Antologie”... negativă) / sel. : Pavel Balmuș ; pref. : Dan C. Mihăilescu. – Ch., 2004. – P. 13-14.
94. **Pe marginea unui „catalog”, a unei colecții de bibliotecă** : [pref.] / Pavel Balmuș // Sub semnul istoriei : Cărți vechi și rare în colecția Bibl. Publice „Ovidius” : (Sfârșitul sec. XIX – prima jumătate a sec. XX) : Cat. / Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Bibl. Publică „Ovidius” ; alcăt. : Liuba Ciobanu, Margareta Cebotari. – Ch., 2004. – P. 5-7.

2005

95. **În sfârșit, „Miracolul eminescian” se... produce** : [prez. primului volum din ediția facsimilată *Manuscrisele* lui Mihai Eminescu, editată de Acad. Română, București, 2004] // Gazeta bibliotecarului. – 2005. – Nr 6. – P. 2-3.

2006

96. **Notă asupra ediției** / Pavel Balmuș // Stere Constantin. Publicistică / Constantin Stere. – Ch., 2006. – P. 5-7.

2007

97. **Notă asupra ediției** / Pavel Balmuș // Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene : Cat.-bibliogr. / alcăt. : Clara Balmuș, Pavel Balmuș. – Ch., 2007. – P. 5-9.

2008

98. **Argument editorial** / Pavel Balmuș // Iorga Nicolae. Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940) / Nicolae Iorga ; sel. și argument editorial : Pavel Balmuș. – București, 2008. – P. 5-7.

2011

99. *Historiae Moldavicae in tres partes distincta D. Kantemira iz biblioteki A. S. Sturdzy* / A. Eșanu, P. Balmuș // Kantemir Dmitrii. Opisanie Moldavii : Facsimile, latinskij text i russkij perevod Sturdzovskogo spiska / sost. i red. N.L. Suhaceva ; predisl. : A. Eșanu i P. Balmuș. – SPb., 2011. – S. 18-34. – În limba rusă.

Articole și studii publicate în culegeri, ediții seriale**1967**

100. **Konstantin Fedin** : [75 de ani din ziua nașterii] / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1967. – 24 febr. – (Calendarul nostru).

1970

101. **Icar al secolului nostru** : [70 de ani din ziua nașterii scriitorului Antoine de Saint-Exupéry] / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1970. – Nr 6. – P. 19.
102. **În căutarea unui portret** : (375 de ani de la nașterea cronicarului Grigore Ureche) / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1970. – Nr 10. – P. 13.

1971

103. **Dostoievski astăzi** : [150 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1971. – 2 noiem.
104. **Făuritor de frumuseți** : (150 de ani de la nașterea lui Gustave Flaubert) / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1971. – 19 dec.
105. **Ion Creangă (1837?-1889)** / Pavel Balmuș // Calendar – 1972. – Ch., 1971. – P. 42.
106. **Ion Neculce** : (300 de ani de la naștere) / Pavel Balmuș // Calendar – 1972. – Ch., 1971. – P. 192.
107. **Modestia însăși...** : [150 de ani de la nașterea lui V. Alexandry] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1971. – 12 iun.

1972

108. **Ctitor al prozei artistice** : [300 de ani de la nașterea lui Ioan Neculce] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1972. – 10 sept.

109. **Destinul istoric și literar al *Cronicii* lui Neculce** / Pavel Balmuș // Nistru. – 1972. – Nr 12. – P. 133-135.

110. **K. Paustovski** : [80 de ani din ziua nașterii] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1972. – 2 iun.

1973

111. **Antioh Kantemir** : [265 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Calendar – 1973. – Ch., 1972. – P. 138.

112. **Dincolo de fila cărții rare** : Către jubileul de 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Kantemir / Pavel Balmuș // Moldova soc. – 1973. – 17 oct. – P. 3.

113. **Ionică Tăutu** : [175 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Calendar – 1973. – Ch., 1972. – P. 177.

114. **Iraclie Porumbescu** : [150 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Calendar – 1973. – Ch., 1972. – P. 45.

115. **Personalitate de prestigiu** : [300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Kantemir] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1973. – 26 oct. – P. 3.

116. **Verbul „a citi”** : [rubrica *Vorbirea corectă*] / Pavel Balmuș // Calendar – 1973. – Ch., 1972. – P. 50.

117. **Verbul „a merge”** : [rubrica *Vorbirea corectă*] / Pavel Balmuș // Calendar – 1973. – Ch., 1972. – P. 131.

1974

118. **„...Bun nume subt soare...”** : [350 de ani de la nașterea Mitropolitului Moldovei Dosoftei: 1624-1693] / Pavel Balmuș // Viața satului. – 1974. – 19 dec.

119. **Grigore Adam (1914-1946). File inedite** : [notă introd. de Pavel Balmuș la textele reproduse către aniversarea de 60 de ani de la nașterea scriitorului Grigore Adam] // Nistru. – 1974. – Nr 4. – P. 113.

1975

120. **Consacrare** : [Eugeniu Russev la 60 de ani] / Pavel Balmuș // Nistru. – 1975. – Nr 12. – P. 107-109.

121. **Rege al basmului** : (Hans Christian Andersen – 175 de ani de la naștere) / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1975. – Nr 8. – P. 18.

122. „...**Una din magistralele definitorii...**” : [dialog cu istoricul lit. E. Russev, la împlinirea vârstei de 60 de ani] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1975. – 24 dec. – P. 4.
123. **Zestrea sufletului nostru** : (125 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu) / Pavel Balmuș // *Viața satului*. – 1975. – 24 ian.

1976

124. **Mereu cu gândul la ai săi** : [380 de ani de la nașterea Mitropolitului kievean Petru Movilă] / Pavel Balmuș // *Cultura*. – 1976. – 25 dec. – P. 7.
125. **O precizare istorico-literară** : [despre înscrierea, în oct. 1855, a lui Th. Al. Hâjdău – B.P. Hasdeu drept student „extern” la Universitatea din Harkov] / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1976. – Nr 4. – P. 142-144.

1977

126. **Prieten al Operei cantemirene** : [240 de ani de la nașterea lui N. Bantysh-Kamenski] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1977. – 28 dec.

1978

127. „...**Adiverințe de curgirea neamului...**” [lui Constantin Stamaty: 1786-1869] / Pavel Balmuș // *Nistru*. – 1978. – Nr 2. – P. 153-155.
128. **Cântăreț al graiului și [al] plaiului natal** : [90 de ani de la nașterea lui Alexei Matéievici] / Pavel Balmuș // *Învățământul publ.* – 1978. – 18 mart. – P. 3.
129. **Completări la biografia și opera lui Al. Hâjdău** / Pavel Balmuș // *Limba și lit. mold.* – 1978. – Nr 2. – P. 33-43.
130. **Inspirație și erudiție** : [90 de ani de la nașterea lui Alexei Matéievici] / Pavel Balmuș // *Tinerimea Moldovei*. – 1978. – 17 mart.
131. **În așteptarea unei cuvenite ediții** [a operei lui Al. Matéievici] / Pavel Balmuș // *Lit. și arta*. – 1978. – 16 mart. – P. 3.
132. **Unde totuși s-au născut frații [Alexandru și Boleslav] Hâjdău?** / Pavel Balmuș, Vasile Malanețchi // *Lit. și arta*. – 1978. – 3 aug. – P. 6.

1979

133. **Coordonate ale activității lui Al. Hâjdău** / Pavel Balmuș // Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești : Studii și materiale / Acad. de Șt. a RSSM, Inst. de Limbă și Literatură. – Ch., 1979. – P. 69-82.

1980

134. **Punte de legătură spirituală** : [un exemplar din ediția rusească, de la 1783, a *Vieții lui Constantin Kantemir*, achiziționat de Muzeul Republican de Literatură „Dimitrie Cantemir” din Chișinău] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1980. – 19 oct. – P. 4.

1981

135. **Alexandru Hâjdău – pedagog** : [170 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Învățătorul sov. – 1981. – Nr 11. – P. 59-61.
136. **Anii de profesorat** [ai lui Al. Hâjdău] / Pavel Balmuș // Învățământul publ. – 1981. – 12 dec.
137. **Dăruire** [paternă] **și recunoștință** [filială] : [cu prilejul împlinirii, în noiembrie 1981, a 170 de ani de la nașterea lui Al. Hâjdău] / Pavel Balmuș // Moldova. – 1981. – Nr 9. – P. 22.
138. **Grigori Varsava Skovoroda** : (La 260 de ani din ziua nașterii) / Pavel Balmuș // Calendar – 1982. – Ch., 1981. – P. 209.
139. **La „cuibul strămoșesc” din Cristinești** : [170 de ani de la nașterea lui Al. Hâjdău] / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1981. – Nr 10. – P. 12.
140. **Un [alt] exemplar al *Descrierii Moldovei*** [de D. Cantemir] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1981. – 20 aug. – P. 5.
141. **„...Unica mea cheazășie...”** : [350 de ani de la fondarea Academiei Teologice Movilene din Kyiv] / Pavel Balmuș // Calendar – 1982. – Ch., 1981. – P. 30.

1982

142. **De la Ioan Neculce la Ion Creangă cetire** : (coment. la povestea *Dănilă Prepeleac*) / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1982. – 26 febr. – P. 4.

143. **Încă o poezie eminesciană, „de debut”** : [„Asta vreau, / dragul meu”, publicată în 1866] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1982. – 14 ian. – P. 3.
144. **La începuturile [creației] lui Al. Donici** / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1982. – 19 aug. – P. 5

1983

145. **„Antologica Descriere...”** : [310 ani de la nașterea lui D. Kantemir] / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1983. – Nr 10. – P. 12.
146. **Ctitoriile lui Miron Kostyn** : [350 de ani de la nașterea cronicarului] / Pavel Balmuș // Viața satului. – 1983. – 29 noiem. – P. 4.
147. **Mânuitor de condei cu irizări de piatră rară** : [despre *Cazaniile* Mitropolitului Varlaam] / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1983. – 6 mar. – P. 3.
148. **O chestiune de principiu** : [à propos de anul nașterii lui B.P. Hasdeu: 1838] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1983. – 22 sept. – P. 8.
149. **Strălucit precursor al lui Dimitrie Kantemir** : [350 de ani de la nașterea lui M. Kostyn] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1983. – 29 sept. – P. 5.
150. **Sturdzovskij spisok *Descriptio Moldaviae D. Kantemira*** : (istočnikoved. analiz) / P. Balmuș, A. Eșanu // Problemy istočnikovedeniâ istorii Moldavii perioda feodalizma i kapitalizma. – Ch., 1983. – P. 131-158. – În limba rusă.
151. **„Zăbăvile mele în Basarabia”** : (175 de ani de la nașterea lui C. Negruzzi) / Pavel Balmuș // Scânteia leninistă. – 1983. – Nr 9. – P. 23.

1984

152. **A. Hâjdău, citit de tatăl său** [Thadeu Hâjdău] / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 143-145.
153. **Al cui să fie „cântec[el]ul”? sau: Dosoftei – poet satiric[?]** / Pavel Balmuș // Tinerimea Moldovei. – 1984. – 18 noiem. – P. 4.
154. **Al. Hâjdău la Vinnitzia** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 150-153.

155. **Al. Hâjdău și Societatea de Istorie și Antichități din Odesa** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 149-150.
156. **Asemeni unui trandafir...** : [despre Elisabeta Dauksza, mama lui B.P. Hasdeu, implicit despre data nașterii acestuia: 28/16 febr. 1838] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1984. – 20 dec. – P. 4.
157. **Boleslav Hâjdău – culegător de folklor ucrainean** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 140-142.
158. **Contribuții biobibliografice despre Alexandru și Boleslav Hâjdău** / P. Balmuș, V. Malanețchi // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 128-159.
159. **Din raporturile lui Al. Hâjdău cu librării (vremii)** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 145-146.
160. **Întregiri biobibliografice: I.I. Tanski** / Pavel Balmuș // Limba și lit. moldovenească. – 1984. – Nr 2. – P. 70-73.
161. **Momente din activitatea de avocat a lui Al. Hâjdău** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 100-128.
162. **Primele semnături-autograf ale fraților Alexandru și Boleslav Hâjdău** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 130-132.
163. **Un ecou poetic la încheierea Păcii de la Adrianopol** / Pavel Balmuș // Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău : [culeg.] / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch., 1984. – P. 134-137.
164. **Unde se află vechiul Chișinău?** : [rubrica *Scrisoarea săptămânii*] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1984. – 29 mar. – P. 1.
165. **Valoroase unități de păstrare** : [trecerea în revistă a documentelor propuse spre achiziționare Muzeului Republican de Literatură „Dimitrie Cantemir”] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1984. – 9 aug. – P. 8. – (Revista muzeelor).

1985

166. **Frații [Alexei și Victor] Matéievici „în ajunul tezei de licență”** : (Pe marginea a trei scrisori puțin cunoscute) / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1985. – 15 aug. – P. 8.
167. **Istoric literar prin excelență** : [Gh. Bogaciu la 70 de ani] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1985. – 18 apr. – P. 6.
168. **„Legendele moldovenești” ale lui A.S. Pușkin: sursa mistificării** : [*Duka. Moldavskoe predanie* a lui Al. Hâjdău, de la 1830] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1985. – 24 oct. – P. 8.
169. **O „istorie pe scurt” a Moldovei** [de Nicolai Karpov] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1985. – 20 iun. – P. 8. – (File vechi).
170. **Sobranie Aleksandra Hijdeu** / P. Balmuș, N. Romanenko // Al'manah bibliofila : Vyp. XVII. – M., 1985. – S. 96-109. – În limba rusă.
171. **Thadeu Hâjdău – istoricul** / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1985. – 11 iul. – P. 5. – (File vechi).

1986

172. **Boleslav Hâjdău** : La 175 de ani din ziua nașterii / Pavel Balmuș // Calendar – 1987. – Ch., 1986. – P. 121.
173. **Chiriac, Vlad. Îmbietorul miracol al Cărții ...** : [interviu cu bibliologul Vlad Chiriac] / consemnare : **Pavel Balmuș** // Lit. și arta. – 1986. – 25 dec. – P. 5.
174. **Conștiința de sine a Marelui Humuleștean** : [150 (?) de ani de la nașterea lui Ion Creangă] / Pavel Balmuș // Calendar – 1987. – Ch., 1986. – P. 38.
175. **La Târnova, unde-a poposit Constantin Negruzzi...** / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1986. – 21 aug. – P. 7. – (Sugestii pentru un muzeu).
176. **Literatul basarabean** : [Al. Hâjdău, la 175 de ani de la naștere] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1986. – 27 noiem. – P. 1.
177. **„Minuty vdohnovenia...” Aleksandra Hijdeu** : (biograf. očerck) / Pavel Balmuș // Hijdeu Aleksandr. Izbrannoe. – Ch., 1986. – S. 4-22. – În limba rusă.
178. **O stradelă Eminescu** [în Chișinău] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1986. – 16 oct. – P. 3.
179. **Omagiu lui A. Hâjdău** : [conf. șt. la Inst. de Limbă și Literatură al Acad. de Șt. a RSSM] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1986. – 4 dec. – P. 1. – Semnat: Cor. „LA”.

1987

180. **Detalii [noi] la o temă mai veche** : (170 de ani de la nașterea lui M. Kogălniceanu) / Pavel Balmuș // Nistru. – 1987. – Nr 9. – P. 126-132. – (Istorie literară).
181. **Poetul cu Cartea în mână** : [Al. Matéievici] / Pavel Balmuș // Orizontul. – 1987. – Nr 4. – P. 45-48. – (Dicționar literar-artistic).
182. **Răzlețe mărturii de epocă** : Două microistorii ale Moldovei și autorii lor : [N. Karpov și Th. I. Hâjdău] / Pavel Balmuș // Patrimoniul : Almanahul bibliophililor din Moldova. – Ch., 1987. – Vol. 1. – P. 97-104.
183. **Rectificări [istorico-literare] ce se impun** : [îndemn către istoricii literari de a purcede la rectificarea urgentă a unor date biogr., la o mai precisă și logică transcriere a unor nume ale clasicilor noștri] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1987. – 12 mar. – P. 1. – (Scrisoarea săptămânii).

1988

184. **„Ca un Demiurg, din adâncimile sufletului...”** : [prez. eseului *Contele L.N. Tolstoi*, semnat de C. Stere în anul 1908] / Pavel Balmuș // Nistru. – 1988. – Nr 9. – P. 140-144.
185. **Cronică (în versuri) a Moldovei** : [de Mitropolitul Dosoftei] / Pavel Balmuș // Patrimoniul : Almanahul bibliophililor din Moldova. – Ch., 1988. – Vol. 2. – P. 151-162.
186. **În albia tradițiilor de familie...** : [100 de ani de la nașterea lui Al. Matéievici] / Pavel Balmuș // Orizontul. – 1988. – Nr 3. – P. 12-14.
187. **Poetul cu Cartea în mână** / Pavel Balmuș // Cântărețul limbii noastre : Omagiu lui Al. Matéievici. – Ch., 1988. – P. 109-119.
188. **Probe de interpretare a „Epigonilor”** [de M. Eminescu] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1988. – 21 ian. – P. 7-8.
189. **Reverberații ale unui discurs...** : (*Pomenire de vechea slavă a Moldovei* de Al. Hâjdău) / Pavel Balmuș // Patrimoniul : Almanahul bibliophililor din Moldova. – Ch., 1988. – Vol. 2. – P. 173-184.

1990

190. **„Ca niște stâlpi neplecați și neclintiți...”** : [Mitropoliții P. Movilă și Varlaam – „apărători” ai Ortodoxiei] / Pavel Balmuș // Datina creștină. – 1990. – Nr 1. – P. 5. – Număr semnal.

1991

191. **Alte dovezi de românism în Moldova** : Momentul D. Kantemir / Pavel Balmuș // Limba Română. – 1991. – Nr 3/ 4. – P. 42-46. – (Din scripturile române).
192. **Dovezi de românism în Moldova** [istorică] / Pavel Balmuș // Limba Română. – 1991. – Nr 1. – P. 23-27. – (Din scripturile române).
193. **Exemplaritatea unui destin** : [100 de ani de la dispariția lui Mihail Kogălniceanu] / Pavel Balmuș // Moldova suverană. – 1991. – 21 iun. – P. 4.
194. **Ibrăileanu și noi** / Pavel Balmuș // Limba Română. – 1991. – Nr 1. – P. 42-46. – (Tangente basarabene).
195. **Mecenatul lui Al. Sturdza** : (200 de ani din ziua nașterii) / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1991. – 21 noiem. – P. 5.

1992

196. **Eminescu în ceruri și pe pământ** / Pavel Balmuș // Sfatul Țării. – 1992. – 18 ian. – P. 4.
197. **Mistuitoaru-i gând de-ntoarcere Acasă...** : (180 de ani de la nașterea lui Al. Hâjdău) / Pavel Balmuș // Sfatul Țării. – 1992. – Febr. (Nr 18/20). – P. 9-10.

1993

198. **„Apreciabile servicii...”** : (receptarea, în Rusia secolului XIX, a *Fragmentelor din cronici moldave și valahe* de M. Kogălniceanu, editate în anul 1845, Iași, 2 părți în franțuzește] / Pavel Balmuș // Rev. de lingv. și șt. lit. – 1993. – Nr 1. – P. 26-35.
199. **O conștiință românească în cultura europeană** : [500 de ani de la nașterea lui Nicolaus Olahus: 1493-1568] / Pavel Balmuș // Sud-Est cultural. – 1993. – Nr 1. – P. 61-65.
200. **„...Semnelor vremii profet”** [Andrei Mureșanu] / Pavel Balmuș // Viața satului. – 1993. – 6 noiem. – P. 3. – (Caiete de cultură : ed. spec.: Andrei Mureșanu ; XVII).
201. **Redescoperindu-ne în Eminescu** / Pavel Balmuș // Noi. – 1993. – Nr 1. – P. 8.

1994

202. **Cu Doină de M. Eminescu, în epocă și astăzi** / Pavel Balmuș // Caiete critice (București). – 1994. – Nr 1/3. – P. 75-78. – (Comentarii).

203. **Întâiul președinte al „Astrei” basarabene** : [Ioan Pelivan] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 1994. – 10 noiem. – P. 4.
204. **Operă hâjdăueană, „de familie”** : (*Domnia Arnăutului – Povestea lui Duca-Vodă*) / Pavel Balmuș // Basarabia. – 1994. – Nr 9/10. – P. 94-102. – (Studii literare).
205. **Promotor neobosit al românismului** : [Alec Russu: 1819-1859] / Pavel Balmuș // Contrafort. – 1994. – Oct. (Nr 1). – P. 9 ; 1994. – Dec. (Nr 2). – P. 9.

1995

206. **„Cazul Stere” – „Cazul Basarabiei...”** : [130 de ani de la nașterea lui Constantin Stere] / Pavel Balmuș // Contrafort. – 1995. – Mar.-Apr. (Nr 5/6). – P. 18. – (Recitirea clasicilor).
207. **„Ceasornicul Domnilor” de Nicolai Kostyn: între tălmăcire și adaptare-localizare** / Pavel Balmuș // Rev. de lingv. și șt. lit. – 1995. – Nr 3. – P. 127-134.
208. **„Cronică” (a lui N. „Milescu”-Spătaru) sau Pamflet hasdeuian?** / Pavel Balmuș // Contrafort. – 1995. – Nr 4. – P. 14.
209. **„...Cum au fost, ca tineri, marii scriitori...”** : [despre cartea lui Petre V. Haneș, *Tinerețe*, București, 1941?] / Pavel Balmuș // Basarabia. – 1995. – Nr 8/9. – P. 104-112.
210. **Personaj de proză sadoveniană** : [C. Stere – „C. Stelniceanu”, în povestirea *Sfatul cel mai bun* din culegerea *Povestiri pentru moldoveni*, alcătuită de Mihail Sadoveanu, editată la Chișinău în anul 1920] / Pavel Balmuș // Glasul Națiunii. – 1995. – Iul. (Nr 30). – P. 5.
211. **Protagonist de dramă basarabeană** : [130 de ani de la nașterea lui Constantin Stere: 1865-1936] / Pavel Balmuș // Contrafort. – 1995. – Ian. (Nr 3). – P. 14.

1996

212. **„Ceasornicul Domnilor” de N. Kostyn: traducere sau prelucrare-adaptare?** / Pavel Balmuș // Un veac de aur în Moldova (1643-1743) : Contribuții la studiul culturii și literaturii vechi române / sel. : Pavel Balmuș ; coord. : Virgil Căndea. – Ch. ; București, 1996. – P. 142-151.

213. „...**Din mila lui Dumnezeu, apărător al oamenilor...**” : [Ioan Alexandru] / Pavel Balmuș // Țara. – 1996. – 16 ian. – P. 4. – (Români de seamă).
214. **Din scripturile române** : [*Dovezi de românism în Moldova istorică; Alte dovezi de românism ; Momentul Kantemir*] / Pavel Balmuș // *Limba Română este patria mea* : Studii. Comunicări. Documente. – Ch., 1996. – P. 269-279.
215. **La ora despărțirii de Octavian Ghibu...** : [omagiul la Bibl. „Onisifor Ghibu”] / Pavel Balmuș // Țara. – 1996. – 24 apr.
216. **Preliminarii** / Pavel Balmuș // *Un veac de aur în Moldova (1643-1743) : Contribuții la studiul culturii și literaturii vechi române* / sel. de Pavel Balmuș ; coord. : Virgil Cândea. – Ch. ; București, 1996. – P. 4-6.
217. **Revenind Acasă, cu „Mărturisirea Ortodoxă”...** : [Petru Movilă] / Pavel Balmuș // *Viața satului*. – 1996. – 21 dec. – P. 7. – (Caiete de cultură : ed. spec.: Petru Movilă ; Nr 54).

1997

218. **Biblioteca Publică din Chișinău, „văzută” de către Z.C. Rally-Arbore și de C. Stere** (la hotarul secolelor XIX-XX) / Pavel Balmuș // *Magazin bibliologic*. – 1997. – Nr 2/3. – P. 26-28.
219. **Domnia Arnăutului? – mai bine: Povestea lui Duca-Vodă** / Pavel Balmuș // *Dacia lit.* : serie nouă (Iași). – 1997. – Nr 1(24). – P. 29-30. – (Istoria restaurării. Restaurarea istoriei).
220. **Membrii familiei Hâjdău-Hasdeu la Chișinău** / Pavel Balmuș // *Chișinău* : encicl. / ed. : Iurie Colesnic. – Ch., 1997. – P. 242-243.
221. **Mesaje românești din Basarabia anilor 1860-1890** / Pavel Balmuș // *Sud-Estul și contextul european. Buletin VIII. Acte românești din Basarabia (sec. XIX)* : Ses. șt. organizată de Inst. de Studii Sud-Est Europene, sub egida Comisiei de granturi a Acad. Române (4 dec. 1996). – București, 1997. – P. 69-78.
222. **Nebănuită apariție editorială...** [chișinăuiană] : [*Recueil de poésies... par D. Hadjello*. Imprimerie A. Popoff, Kichinef, 1860] / Pavel Balmuș // *Magazin bibliologic*. – 1997. – Nr 2/3. – P. 15-16.
223. **Syrku Polychronie (1855-1905)** / Pavel Balmuș // *Chișinău* : encicl. / ed. : Iurie Colesnic. – Ch., 1997. – P. 491-492.

224. **Vygura Flor (1828-1857), secretarul chișinăuian al lui Al. Hâjdău** / Pavel Balmuș // Chișinău : encicl. / ed. : Iurie Colesnic. – Ch., 1997. – P. 549.

1998

225. **Atâta timp cât Eminescu mai trăia...** : [ziua lui de naștere era... cea adevărată: 20 decembrie 1849] / Pavel Balmuș // Țara. – 1998. – 13 ian. – P. 4.

226. **Când s-a născut Mihai Eminescu...** : O întrebare fundamentală: 15 ianuarie sau 20 decembrie? / Pavel Balmuș // Flux : ed. de vineri. – 1998. – 16 ian. – P. 9.

227. **„...Din dragostea pentru neamul românesc dintre Prut și Nistru...”** : [despre Vasile D. Moisiu, un „basarabean” din Moldova străbună] / Pavel Balmuș // Țara. – 1998. – 19 febr. – P. 4.

228. **Lună [iunie] cu drapelele Țării în bernă...** : [despre acrostihul lui V. Alexandry *Eminescu e calic...*, inclusiv despre „îmbolnăvirea” lui Mihai Eminescu, în vara lui 1883] / Pavel Balmuș // Țara. – 1998. – 30 iun. – P. 4.

229. **Poporanistul Constantin Stere promovând cauza Basarabiei** / Pavel Balmuș // Revista română : organ al Despărțământului „Mihail Kogălniceanu” din Iași al „Astrei”. – 1998. – Nr 1(11). – P. 6.

230. **Vasile Alexandry și Mihai Eminescu, apreciați de către B.P. Hasdeu și** [de către] **Iulia Hasdeu** [Camille Armand] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 1998. – Nr 3 /4. – P. 31-34.

1999

231. **Aderare, cu o simplă... precizare** : [„precizarea” constând în propunerea de a începe Anul Eminescu de la 20 decembrie 1999, întrucât M. Eminescu se născuse la 20 decembrie 1849] / Pavel Balmuș // Țara. – 1999. – 26 ian. – P. 4.

232. **Al cui să fie Cântecelul, interpretat de Jan Sobiesky?** / Pavel Balmuș // Dacia lit. (Iași). – 1999. – Nr 4(35). – P. 54-55.

233. **Carte cu un capitol despre noi, basarabenii** : [*La Russie et les peuples allogènes par Inorodetz*, editată în anul 1918 ; chap. XVI.: *Les roumains de Bessarabie*, tradusă în rom. de Clara Balmuș] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 1999. – Nr 2/3. – P. 63-70.

234. **Carte în limba franceză, cu un capitol despre noi** : [*La Russie et les peuples allogènes par Inorodetz*, editată în anul 1918] / Pavel Balmuș // Limba Română. – 1999. – Nr 9. – P. 112-118.
235. „...**De-aș avea...**” – **A.V.E.M., la Chișinău** : [zilele Vasile Alexandry – Mihai Eminescu la Chișinău] / Pavel Balmuș // Țara. – 1999. – 22 iun. – (Cultură).
236. **Evocările Thadeu I. Hâjdău (1769 -1835)** : [ciclul *Pro Academia Hasdeu*, care a avut loc în Sala de lectură a Bibl. Municipale „B.P. Hasdeu”] / Pavel Balmuș // Țara. – 1999. – 11 mai.
237. „...**Figura celui mai bun român din Basarabia...**” : Mărturii documentar-epistolare despre Ioan Pelivan / Pavel Balmuș // Limba Română. – 1999. – Nr 12. – P. 76-85.
238. **Iulia Hasdeu – Camille Armand la cei 130 de ani din ziua nașterii** : [manifestări de omagiere a poetei româno-franceze care au avut loc în Sala de lectură a Bibl. Municipale „B.P. Hasdeu”] / Pavel Balmuș // Țara. – 1999. – 16 noiem.
239. **Lucrare-unicat (?) a „dascălului de franceză” al lui Constantin Negruzzi** : [Jean Brankovich. *Précis des événements...*, Posen, 1828] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 1999. – Nr 4. – P. 44-46.
240. **Pe marginea a două cărțului de Philaret Plămădeală** : [frate mai mare al lui Al. Plămădeală, „literat basarabeian” din sec. XX] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic : serie nouă. – 1999. – Nr 1. – P. 37-39.
241. **SteRE CONStantin: RECONsiderări, RECONStituiri** : (I-IV/V) / Pavel Balmuș // Basarabia : Literatură. Artă. Cultură. – 1999. – Nr 1. – P. 10-11 ; Nr 2. – P. 6-7 ; Nr 3/6. – P. 59-66 ; Nr 7/12. – P. 108-114 ; 2000. – Nr 1/3. – P. 137-142.
242. **Un deputat basarabeian de Iași, la 1918: Ioan Pelivan** / Pavel Balmuș // Revista română (Iași). – 1999. – Nr 4 – P. 6.

2000

243. **Din presa vremii...** : [pref. la reproducerea a două articole din paginile rev. *Cuget moldovenesc*, editate la Bălți, între anii 1932-1937, apoi la Iași, între 1938-1943, consacrate temeii *M. Eminescu și Basarabia*] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 2000. – Nr 3 /4. – P. 40. – (File de istorie).

244. **La răsântie de drumuri** : [poetii exilați: Ovidius, la Tomis-Constanța, și nu Ackerman – Cetatea Albă, iar A.S. Pușkin, în Basarabia... țaristă] / Pavel Balmuș // Tomis : rev. de cultură : serie nouă (Constanța). – 2000. – Nr 4. – P. 5.

2001

245. **Cu Doină de M. Eminescu, în epocă și astăzi** / Pavel Balmuș // Vârful 'nalt al piramidei : Antologie de texte despre și pentru Eminescu. – Ch., 2001. – P. 326-332.

246. **Dacică hasdeueană perpetuă** : (Dănuirea dacilor, peste ani, în concepția lui B.P. Hasdeu) / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 2001. – Nr 2. – P. 53-55.

247. **Întâlniri de neuitat: Nicolae – Alexei Matéievici** / Pavel Balmuș // Cugetul. – 2001. – Nr 2. – P. 35-38.

248. **Între bibliologie și istoriografie literară** : [bibliologul Vlad Chiriac, la 65 de ani] / Pavel Balmuș // Lit. și arta. – 2001. – 18 oct. – P. 4.

249. **Poetul [născut] la hotar de ani [1849-1850]** : [Mihai Eminescu] / Pavel Balmuș // Flux : ed. de vineri. – 2001. – 12 ian. – P. 7.

250. **Specificul unui „serviciu” bibliotecar** : Centrul Național de Hasdeologie / Pavel Balmuș, Clara Balmuș // Magazin bibliologic. – 2001. – Nr 1. – P. 44-45.

251. **Zilele Alexandry V. – Eminescu M. (A.V.E.M.)** : [simpoz. șt. *Valori bibliofile* (Chișinău, 14-15 iunie, 2001)] / Pavel Balmuș // Gazeta bibliotecarului. – 2001. – Nr 8. – P. 1, 2.

2002

252. Ca „...astăzi, 20 decembrie, anul 1849...” se naște, la Botoșani, Mihai Eminescu / Pavel Balmuș // Flux : ed. de vineri. – 2002. – 20 dec. – P. 7.

253. **Deținător de scumpe amintiri** : [chișinăuianul Apolon Mihailóvici, stabilit la Pitești, România] / Pavel Balmuș // Basarabeni în lume : col. de materiale și doc. prez. la polipticul cultural-istoric și șt. omonim / Bibl. Naț. a Republicii Moldova. – Ch., 2002. – Vol. 1. – P. 111-160.

254. **Familia de cărturari basarabeni Vrabie-Năstase** / Pavel Balmuș // Basarabeni în lume : col. de materiale și doc. prez. la polipticul cultural-istoric și șt. omonim / Bibl. Naț. a Republicii Moldova. – Ch., 2002. – Vol. 1. – P. 95-100.

2003

255. **Cu Doină de M. Eminescu, în epocă și astăzi...** / Pavel Balmuș // Peste secolele toate : Exegeze și creații semnate de bibliologi / concepție și realizare : Dumitru Păsat ; Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Intern. Acad. Eminescu. – Ch., 2003. – P. 40-47.
256. **Cum arăta Chișinăul, în urmă cu 180-160 de ani** / Pavel Balmuș // Limba Română. – 2003. – Nr. 11/12. – P. 102-112.
257. **Data nașterii Marelui Poet: 20 decembrie 1849 / 15 ianuarie 1850** / Pavel Balmuș // Peste secolele toate : Exegeze și creații semnate de bibliologi / concepție și realizare : Dumitru Păsat ; Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Intern. Acad. Eminescu. – Ch., 2003. – P. 23-31.
258. **Gimnazist la Chișinău – student extern la Universitatea din Har’kiv** : (165 de ani de la nașterea lui B.P. Hasdeu) / Pavel Balmuș // BiblioPolis. – 2003. – Vol. 5, Nr 1. – P. 41-43 ; Vol. 6, Nr 2. – P. 31-33 ; Vol. 7, Nr 3. – P. 43-46.
259. **Promotor de inițiative și proiecte... realizabile** : [Alexe Rău, director general al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, la 50 de ani] / Pavel Balmuș // Gazeta bibliotecarului. – 2003. – Nr 12. – P. 6.
260. **Zilele Alexandry – Eminescu** : [în cadrul simpoz. șt. *Valori bibliofile*, ed. a XII-a] / Pavel Balmuș // Gazeta bibliotecarului. – 2003. – Nr 7(33). – P. 3-5.

2004

261. **Cuvinte de recunoștință pentru un dar foarte prețios** : [privind *Arhiva istorică a României* (1864-1865, 1867) a lui B.P. Hasdeu, transmisă de dna Valentina Butnaru, de la Soc. „Limba Noastră cea Română” din Chișinău, Centrului Naț. de Hasdeologie] / Pavel Balmuș // BiblioPolis. – 2004. – Vol. 9, Nr 1. – P. 29.
262. **Din relațiile lui B.P. Hasdeu cu Z.C. Rally-Arbore** (implicit cu Cahulul strămoșesc) / Pavel Balmuș // Viața Basarabiei : serie nouă. – 2004. – Nr 4. – P. 167-176.
263. **Myron și Nicolae Kostyn. Letopisăf. Cartea dintâi. De niamul moldovenilor** / Pavel Balmuș // Texte uitate – texte regăsite : (Izvoare ale culturii românești) / Acad. Română, Inst. de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” ; Fundația Naț. pentru Știință și Artă ; ed. și st. introd. : Pavel Balmuș, Ileana Stănculescu, Manuela Anton [ș. a.]. – București, 2004. – Vol. 3. – P. 5-48.

264. **Tabel cronologic** / Pavel Balmuș // Hâjdău Alexandru. Clipe de inspirație / Alexandru Hâjdău ; în colab. cu Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Naț. de Hasdeologie ; ed. alcăt. și îngr. de Pavel Balmuș. – București ; Ch., 2004. – P. 7-12. – (Biblioteca școlarului ; 424).

2005

265. **Basarabia – sfârșit de secol XIX** : (începuturile romanului românesc) / Pavel Balmuș // România lit. – 2005. – 24-30 aug. (Nr 33). – P. 16-17.

266. **Chipurile împăraților turcești** : [lucrare atribuită ba lui D. Kantemir, ba mitropolitului Antim Ivireanu] / Pavel Balmuș // Texte uitate – texte regăsite : (Izvoare ale culturii românești) / Acad. Română, Inst. de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” ; Fundația Naț. pentru Știință și Artă ; ed. și st. introd. : Pavel Balmuș, Ileana Stănculescu, Cătălina Velculescu [ș.a.]. – București, 2005. – Vol. 4. – P. 5-29.

267. **O prietenie care ne lipsește...** : [în amintirea lui Traian Brad] / Pavel Balmuș // BiblioPolis : buletin. – 2005. – An 5, Nr 2(14). – P. 9.

268. **Realități și personalități chișinăuene în biografia lui C. Stere: Maria Stere, născută Grossu** / Pavel Balmuș // Constantin Stere – 140 de ani de la naștere : Materialele Conf. Șt. Intern. (12 oct. 2005). – Ch., 2005. – P. 163-169.

2006

269. **O variantă basarabeană a Vieții cuviosilor părinți Varlaam și Iosaf** / Pavel Balmuș // Texte uitate – texte regăsite : (Izvoare ale culturii românești) / Acad. Română, Inst. de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” ; Fundația Naț. pentru Știință și Artă ; ed. și st. introd. : Ileana Stănculescu, Ovidiu Olar, Pavel Balmuș [s.a.]. – București, 2006. – Vol. 5. – P. 83-126.

2007

270. **Literaturile lumii, mereu îmbietor „serviciu”** : [Bibl. Națională ajunsă la „vârsta” de 175 de ani] / Pavel Balmuș // Magazin bibliologic. – 2007. – Nr 2. – P. 80-81.

271. **Notă-comentariu** [la art. lui Liviu Papuc *Bogdan Petriceicu Hasdeu, bibliotecar*] / Pavel Balmuș // BiblioPolis. – 2007. – Vol. 22, Nr 2. – P. 63-65.

272. **Preliminarii** / Pavel Balmuș // Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne : (Secolele XVI-XVIII) : Studii, cercet. și texte / alcăt. : Vlad Chiriac ; coord. și îngr. textelor : Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. – Ch., 2007. – P. 3-6.
273. **Veritabile valori bibliophile** : [despre câteva ed. rarisime aparținând lui V. Alexandry, Al. Russu, B.P. Hasdeu, M. Eminescu ș.a., din col. *Serviciului de carte rară* a Bibl. Naționale a RM] / Pavel Balmuș // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : album. – Ch., 2007. – Tom. I. – P. 54-59.

2008

274. **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor în raport cu lucrarea costiniană *De neamul moldovenilor*** / Pavel Balmuș // Dimitrie Kantemir : Dimensiuni ale universalității : Studii. Sinteze. Eseuri. – Ch., 2008. – P. 144-159.
275. **Membrii dinastiei de scriitori Hâjdău-Hasdeu, apreciați în timpul vieții** : (La Sankt Petersburg, la Moscova, Odesa și la Chișinău) / Pavel Balmuș // Limba Română. – 2008. – Nr 1/2. – P. 226-233.
276. **Operă eventual întocmită de „tandemul” C. Stamati – fiul și tatăl...** / Pavel Balmuș // Aglaia : Roman anonim din secolul al XIX-lea / coord., îngr. textului, notă asupra ed., glosar : Pavel Balmuș. – Ed. a 2-a. – Ch., 2008. – P. 183-195.

2010

277. **Proeuropeanul sfânt ierarh Petru Movilă** / Pavel Balmuș // Moldova. – 2010. – Noiembrie-December. – P. 38-41. – Fot. : Bustul lui Petru Movilă realizat de Clara Balmuș.

2012

278. **Literat basarabean de frunte** : (Cu prilejul împlinirii a 200 de ani de la nașterea lui Al. Hâjdău [1811-1872]) / Pavel Balmuș // *In honorem Cătălina Velculescu* : La aniversară. – București, 2012. – P. 25-30.

Interviuri. Referiri la viață și activitatea de cercetare literară.**Repere critice****1984**

279. **Matcovschi, Alexandrina.** Investigații noi despre Alexandru și Boleslav Hâjdău / Alexandrina Matcovschi // Nistru. – 1984. – Nr 7. – P. 139-144. – Rec. la cartea: Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch. : Știința, 1984. – 192 p.

1985

280. **Scripnic, I.** Frații Hâjdău: reconstituiri biobibliografice / I. Scripnic // Lit. și arta. – 1985. – 5 dec. – P. 8. – Rec. la cartea: Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hâjdău / alcăt. : P. Balmuș, V. Ciocanu. – Ch. : Știința, 1984. – 192 p.

1987

281. **Balmuș, Pavel.** „...Visez la o ediție integrală Al. Hâjdău...” : [interview acordat de cercet. lit. Pavel Balmuș cu prilejul apariției vol. *Izbrannoe* de Aleksandr Hîjdeu] / consemnare : Vasile Malanețchi // Lit. și arta. – 1987. – 12 feb. – P. 5.
282. **Scripnic, I.** Frații Hâjdău: reconstituiri biobibliografice sau argument pentru necesitatea elaborării unei istorii a culturii din Basarabia / I. Scripnic // Patrimoniul : Almanahul Bibliofililor din Moldova. – Ch., 1987. – Vol. 1. – P. 349-353.
283. **Vartic, Andrei.** A plecat un om din... : [ref. la activitatea șt. a cercet. lit. Pavel Balmuș, plecat „benevol” din Muzeul Republican de Literatură] / Andrei Vartic // Tinerimea Moldovei. – 1987. – 1 iul. – P. 4.

1990

284. **Balmuș, Pavel.** „Datorită Patriei-Mume, am supraviețuit și noi” : [interview cu cercet. lit. Pavel Balmuș] / consemnare : Leonard Popa // Deșteptarea (Bacău). – 1990. – 9 aug. – P. 1, 3.
285. **Balmuș, Pavel.** „În România mă simt sufletește Acasă” : [interview cu cercet. lit. Pavel Balmuș] / consemnare : Petre Dinu // Curierul românesc : rev. românilor de pretutindeni (București). – 1990. – 15 apr. -1 mai (Nr 15). – P. 6.

1997

286. **Cimpoi, Mihai.** [Pavel Balmuș] / Mihai Cimpoi // Cimpoi Mihai. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. – Ed. a 2-a, rev. și adăugită. – Galați, 1997. – P. 265, 347.
287. **Madan, Ion.** Oameni ai Bibliotecii Naționale : [Balmuș Pavel, fișă biobibliogr.] / Ion Madan // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr 2/3. – P. 46. – (Mic dicționar).

1998

288. **Balmuș, Pavel.** „...Văd viitorul în trecut...” : [microinterviu cu cercet. lit. Pavel Balmuș] / consemnare : Igor Nagacevschi // Flux. – 1998. – 12 ian. – P. 1.

1999

289. **Ciocanu, Ion.** O contribuție a lui Pavel Balmuș la hasdeologie / Ion Ciocanu // Moldova suverană. – 1999. – 29 apr.

2002

290. **Rău, Alexe.** Pavel și Clara : [despre colecția Eminescu, donată de către familia Pavel și Clara Balmuș] / Alexe Rău // Rău Alexe. Ochiul din oglinda paginii. – Ch., 2002. – P. 163-165 ; Gazeta bibliotecarului. – 2002. – Nr 2. – P. 1-2.

2003

291. **Popușoi, Liliana.** B.P. Hasdeu a fost omagiat la biblioteca care îi poartă numele : [prez. aparițiilor editoriale *Pro Fide et Patria. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu* de P. Balmuș] / Liliana Popușoi // Flux : ed. de vineri– 2003. – 5 mart. – P. 4.
292. **Răileanu, Vitalie.** Itinerarul explorărilor hasdeologice : [pe marginea volumului *Pro Fide et Patria...* de P. Balmuș] / Vitalie Răileanu // Limba Română. – 2003. – Nr 2/3. – P. 190-191.

2004

293. **Bulat, Larisa.** Ce-ar face Biblioteca Națională fără Pavel Balmuș? / Larisa Bulat // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 5.

294. **Chiriac, Vlad.** Balmuș Pavel : [Curriculum vitae, bibliogr. sel.] / Vlad Chiriac, [Vasile Ciocanu] // Dicționar general al literaturii române. – București, 2004. – Vol. I : A-B. – P. 334-335.
295. **Chiriac, Vlad.** Un diac despre un neîmpăcat cărturar : [Pavel Balmuș la 60 de ani] / Vlad Chiriac // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 3-4.
296. **Colesnic, Iurie.** Căutătorul de aur : [Pavel Balmuș la 60 de ani] / Iurie Colesnic // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 4.
297. **Corbu, Haralambie.** Arheologie literară sau Fața ascunsă a detaliului „periferic” [Pavel Balmuș la 60 de ani] / Haralambie Corbu // Rev. de lingv. și șt. lit. – 2004. – Nr 4/6. – P. 106-107. – (Omagieri).
298. **Pavel Balmuș** : [Curriculum vitae, bibliogr. sel.] // Calendar Național – 2004. – Ch., 2004. – P. 252-254.
299. **Pavel Balmuș – 60** : [cuvânt de felicitare] // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 1. – Semnat: Comitetul director al BNRM ; Consiliul Societății Bibliophililor „Paul Mihail”.
300. **Raporturile revelatoare ale cercetătorului Pavel Balmuș cu confesiunea** : [interviu] / consemnare : Vitalie Răileanu // Lit. și arta. – 2004. – 19 aug. – P. 4.
301. **Răileanu, Vitalie.** Intelectualul, un criteriu al realităților : [ref. la cercet. lit. Pavel Balmuș] / Vitalie Răileanu // BiblioPolis. – 2004. – Vol. 10, Nr 2. – P. 37-38.
302. **Rău, Alexe.** Anticarul literaturii noastre sau Roata lui Pavel Balmuș : [la a șazecea aniversare a neastâmpăratului cărturar] / Alexe Rău // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 1-2.
303. **Vartic, Andrei.** În jocul mărgelilor de sticlă : [Pavel Balmuș la 60 de ani] / Andrei Vartic // Gazeta bibliotecarului. – 2004. – Aug. (Nr 8). – P. 3.

2005

304. **Ciobanu, Mircea V.** Texte și „texte” sau despre papagalii literari / Mircea V. Ciobanu // Sud-Est cultural. – 2005. – Nr 1. – P. 59-66. – (Lecturi). – Rec. la cartea: Plagiatul la români : („Antologie”... negativă) / sel. : Pavel Balmuș ; pref. : Dan C. Mihăilescu. – Ch. : ARC, 2004. – 200 p.
305. **Chivu, Marius.** Cui îi e frică de plagiat ? / Marius Chivu // România lit. – 2005. – 12-18 ian. (Nr 1). – P. 5. – (Lecturi la zi). – Rec. la cartea: Plagiatul la români :

- („Antologie”... negativă) / sel. : Pavel Balmuș ; pref. : Dan C. Mihăilescu. – Ch. : ARC, 2004. – 200 p.
306. **Dobrescu, Alexandru.** Parada „autorilor cu mintea altora”/ Alexandru Dobrescu // Însemnări ieșene. – 2005. – Nr 4. – P. 34-37. – (Cronică literară). – Rec. la cartea: Plagiatul la români : („Antologie”... negativă) / sel. : Pavel Balmuș ; pref. : Dan C. Mihăilescu. – Ch. : ARC, 2004. – 200 p.
307. **Simuț, Ion.** Dan Botta și Lucian Blaga – idei în litigiu : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Ion Simuț // România lit. – 2005. – 16-22 mar. (Nr 10). – P. 13.
308. **Simuț, Ion.** Lucian Blaga provocat la duel de Dan Botta : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Ion Simuț // România lit. – 2005. – 23-29 mar. (Nr 11). – P. 13.
309. **Simuț, Ion.** Lucian Blaga și Dan Botta: sfârșit de partidă : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Ion Simuț // România lit. – 2005. – 30 mar.-5 apr. (Nr 12). – P. 13.
310. **Vartic, Andrei.** Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău : [ref. la ed. *Hâjdău, Alexandru. Clipe de inspirație*, alcăt. și îngr. de Pavel Balmuș, București; Ch., 2004] / Andrei Vartic // Dacia lit. (Iași). – 2005. – Mar.-Mai (Nr 59/60). – P. 10-12 ; Nr 3. – P. 16-19 ; Timpul de dimineață. – 2005. – 4 febr. – P. 16 ; 11 febr. – P. 20 ; 18 febr. – P. 21.
- 2006**
311. **Ciocanu, Ion.** O contribuție a lui Pavel Balmuș la hasdeologie / Ion Ciocanu // Ciocanu Ion. Nevoia de vase comunicante sau cartea între scriitor și cititor. – Ch., 2006. – P. 347-251.
- 2007**
312. **Burlacu, Alexandru.** Pavel Balmuș cu *Plagiatul la români* : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Alexandru Burlacu // Burlacu Alexandru. Texistențe. Vol. 1 : Drama zborului frânt. – Ch., 2007. – P. 197-200.
313. **Nazar, Valeriu.** Balmuș, Pavel : [schiță biogr., bibliogr. sel.] / Valeriu Nazar // Dicționarul scriitorilor români din Basarabia : 1812-2006. – Ch., 2007. – P. 24 : fot.

314. **Nuță, Ion.** O carte binevenită semnată de Alexandru Hâjdău // Nuță Ion. Limbă și cultură românească în Basarabia / pref. : Andrei Vartic. – Bacău, 2007. – P. 233-241. – Rec. la cartea: Hâjdău, Alexandru. Clipe de inspirație / ed. alcăt și îngr. de Pavel Balmuș. – București ; Ch. : Litera Internațional, 2004. – 248 p. – (Bibl. școlarului : ser nouă ; 424).
315. **Nuță, Ion.** Plagiatul la români : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Ion Nuță // Nuță Ion. Limbă și cultură românească în Basarabia / pref. : Andrei Vartic. – Bacău, 2007. – P. 241-249 ; Ateneu (Bacău). – 2007. – Nr 2. – P. 13.
316. **Rău, Alexe.** Anticarul literaturii noastre sau Roata lui Pavel Balmuș : [la a șazecea aniversare a neastâmpăratului cărturar] / Alexe Rău // Rău Alexe. Un fir cu plumb atârnat de un lucru fragil și înaripat / alcăt. : Elena Turuta. – Ch., 2007. – P. 54-56.
317. **Șpac, Ion.** Dinastie de cărturari bibliografați / Ion Șpac // BiblioPolis. – 2007. – Vol. 24, Nr 4. – P. 82-84. – Rec. la cartea: Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene : Cat.-bibliogr. / Bibl. Municipală „B.P. Hasdeu”. – Ch. : [S. n.], 2007 (Tip. „Elan-Poligraf” SRL). – 190 p.

2008

318. **Danu, Eugenia.** N. Iorga : Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei (1914-1940) : [mențiuni despre Pavel Balmuș] / Eugenia Danu // Destin românesc. – 2008. – Nr 2/3. – P. 253-256.
319. **Roatiș, Florian.** Simple precizări la polemica Dan Botta – Lucian Blaga : [ref. la volumul antologic *Plagiatul la români*, sel. de Pavel Balmuș, Ch., ARC, 2004] / Florian Roatiș // România lit. – 2008. – 26 sept. – P. 4.

2009

320. **Roibu, Nicolae.** Pavel Balmuș, omul care știe totul despre B.P. Hasdeu : [Pavel Balmuș la 65 de ani] / Nicolae Roibu // Timpul. – 2009. – 18 aug. – P. 8.

2010

321. **Enciu, Nicolae.** Mărturisitorul unității neamului românesc : [ref. la volumul sel. *Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei* : argument ed. de Pavel Balmuș] / Nicolae Enciu // Semn : rev. lit. (Bălți). – 2010. – Nr 1. – P. 27-28.
322. **Nazar, Valeriu.** Balmuș, Pavel : [schită biogr., bibliogr. sel.] / Valeriu Nazar // Dicționarul scriitorilor români din Basarabia : 1812-2010. – Ch., 2010. – P. 26-27.
323. **Rău, Alexe.** „Catalog al colecției Clara și Pavel Balmuș” : [pref. la ed. a 2-a] / Alexe Rău // Gazeta bibliotecarului. – 2010. – Nr 9/10. – P. 4-5.

2011

324. **Crăciun, Boris.** Balmuș Pavel : [fișă biobibliogr.] / Boris Crăciun // Crăciun Boris. Dicționarul scriitorilor români de azi / Boris Crăciun, Daniela Crăciun-Costin. – Iași, 2011. – P. 42 : fot.

2012

325. **Chivu, Marius.** Plagiatori români celebri : [ref. la Pavel Balmuș, alcăt. antologiei *Plagiatul la români*] / Marius Chivu // Săptămîna. – 2012. – 13 iul. – P. 3. – (Idei și sugestii).
326. **Mihail, Viorel.** Domnul Pavel Balmuș și impostorii / Viorel Mihail // Săptămîna. – 2012. – 14 dec. – P. 10.

INDEXURI AUXILIARE

Index de nume

Adam, Grigore	(119)	Celac, Tatiana	68
Alecsandri / Alexandry, Vasile	(51, 56, 59, 76, 107, 228, 230, 235, 251, 260, 273)	Cezza, Lev	(58)
Alexandru, Ioan	(213)	Chiriac, Vlad	38, (51, 73, 173, 248), 272, 294, 295
Andersen, Hans Christian	(121)	Chivu, Marius	305, 325
Antim Ivireanu (Mitropolit)	(266)	Cibotaru, Mihail Gh.	(48)
Anton, Manuela	34, 263	Cimpoi, Mihai	42, 286
Arbore, Zamfir	22	Ciobanu, Constantin	(89, 91)
Avramescu, Aristița	17, 23	Ciobanu, Liuba	94
Avramescu, Tiberiu	17, 23	Ciobanu, Mircea V.	304
Balmuș, Clara	39, 41, 97, 233, 250, 277, (290, 323)	Ciocanu, Ion	(47), 289, 311
Bantysh-Kamenski, N.N.	(126)	Ciocanu, Vasile	3, 4, 57, (65, 67), 152, 154, 155, 157-159, 161-163, 279, 280, 294
Belistov, Vladimir	74	Colesnic, Iurie	22, 31, 220, 223, 224, 296
Berejan, Silviu	1	Condrea, Constantin	62
Beșleagă, Vladimir	13	Corbu, Haralambie	3, 56, 59, 297
Blaga, Lucian	(307, 308, 309, 319)	Costin, Miron / Costyn Miron	13, (68, 72, 81, 146, 149, 263)
Bogaciu / Boghaci, Gheorghe	(50, 167)	Costin Nicolai / Kostyn Nicolai	(207, 212, 263)
Botezatu, Grigore	(53)	Coșbuc, George	24, 25, 26, 27, 28
Botta, Dan	(307, 308, 309, 319)	Crăciun, Boris	324
Brad, Traian	(267)	Crăciun-Costin, Daniela	324
Bulat, Larisa	293	Creangă, Ion	(105, 142, 174)
Burlacu, Alexandru	312	Curuci, Leonid	(52, 60)
Butnaru, Valentina	(261)	Dabija, Nicolae	6
Cantemir / Kantemir, Antioh	9, (79, 111)	Damian, Liviu	70
Cantemir / Kantemir Constantin	(134)	Dante Alighieri	26, 27, 28
Cantemir / Kantemir, Dimitrie	(4), 10, (42, 78, 99, 112, 115, 140, 145, 149, 150, 191, 214, 266, 274)	Danu, Eugenia	318
Câdea, Virgil	18, 212, 216	Dauksza, Elisabeta	(156)
Cârmu, Isai	2, 13, 14	Decusară-Bocșan, Crina	41
Cebotari, Margareta	94	Diaconescu, Tamara	(89)
		Dinu, Petre	285
		Dmitriev, Pavel	68
		Dobrescu, Alexandru	306

Donici, Alexandru	9, 12, (50), 79, (80), 144)	Hâjdău, Thadeu I.	(30, 39, 90, 97, 152, 171, 182, 236, 275, 291, 317)
Dosoftei	14, (83, 118, 153, 185)	Horațiu	(62)
Dostoievski, Fiodor	(103)	Ibrăileanu, Garabet	20, 21, (194)
Dron, Ion	22	Inorodetz	(233, 234)
Eminescu, Mihai	15, (29, 51, 52, 60, 82, 95, 123, 178, 188, 196, 201, 202, 225, 226, 228, 230, 231, 235, 243, 245, 249, 251, 252, 255, 257, 260, 273, 290)	Iorga, Nicolae	43, 98, (318)
Enciu, Nicolae	321	Ioviță, Vlad	(46)
Eșanu, Andrei	45, 99, 150	Karpov, Nicolai	(169, 182)
Farmagiu, Valentina	45	Kogălniceanu, Mihail	(180, 193, 198)
Fedin, Konstantin	(100)	Korolevski, Svetlana	13, 38, 42, 81, 272
Flaubert Gustave	(104)	Kulikovski, Lidia	39, 41
Georgescu, Nicolae	29	Levit, Efim	8, 69
Ghibu, Octavian	(215)	Lungu, Eugen	15
Goethe, J.W. von	(74)	Madan, Gheorghe C.	(54)
Grecul, Isai	50	Madan, Ion	287
Haneș, Petre V.	(209)	Malanețchi, Vasile	132, 158, 281
Hasdeu, Bogdan	1, 19, (30, 39, 87, 90, 97, 125, 148, 156, 220, 230, 246, 250, 258, 261, 262, 271, 273, 275, 291, 317, 320)	Matcovschi, Alexandrina	279
Hasdeu, Iulia (Armand Camile)	(30, 39, 41, 90, 97, 230, 238, 275, 291, 317)	Mateevici / Matéievici, Alexei	(11, 57, 128, 130, 131, 166, 181, 186, 187, 247)
Hâjdău, Alexandru	(3), 7, (30), 32, (39, 77, 90, 97, 129, 132, 133, 135-137, 139, 152, 154, 155, 157-159, 161, 162, 163, 168, 170, 176, 179, 189, 197, 204, 220, 224, 264, 275, 278, 279, 280, 281, 282, 291, 310, 314, 317)	Mateevici / Matéievici, Nicolae	(247)
		Mateevici / Matéievici, Victor	(166)
		Mănucă, Dan	16, 86
		Mândăcanu, Ala	4
		Meniuc / Meniuk, George	(61)
		Mihail, Viorel	326
		Mihailóvici, Apolon	(253)
		Mihăilescu, Dan C.	33, 93, 304, 305, 306
		Mihnea, Paul	62, 63, 71
		Milescu-Spătaru, Nicolae	(75, 208)
		Moisiu, Vasile D.	(227)
		Moldovan, Petre P.	(84)
		Moraru, Ion	7
		Movilă, Petru	(124, 190, 217, 277)
		Mumjiev, Gabriel	19
		Mureșanu, Andrei	(200)
		Nagacevschi, Igor	288
		Nazar, Valeriu	11, 313, 322

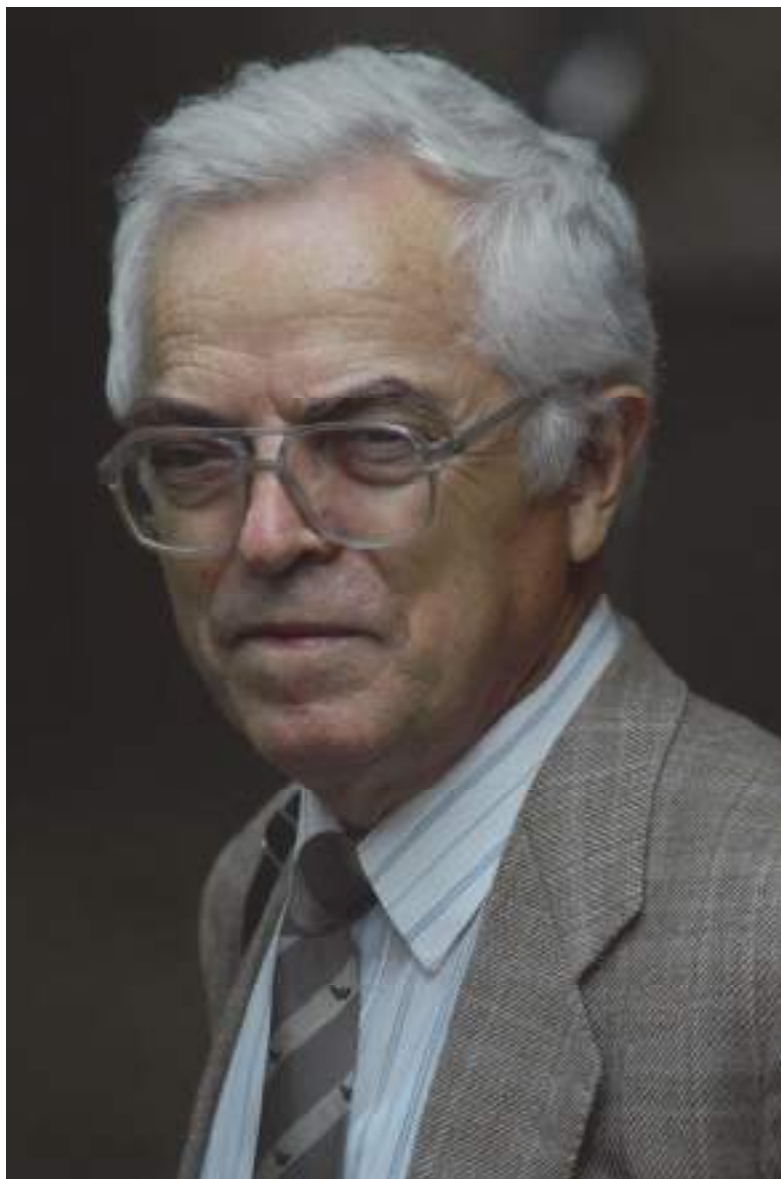
Neculce, Ioan	(106, 108, 109, 142)	Sadoveanu, Mihail	(210)
Negruzzi, Constantin	9, (51), 79, (151, 175, 239)	Saint-Exupéry, Antoine de	(101)
Nicuță, Iulian	(55)	Sănduță, Elena	45
Nuță, Ion	314, 315	Scripnic, Ion	280, 282
Olahus, Nicolaus	(199)	Simuț, Ion	307, 308, 309
Olar, Ovidiu	36, 269,	Skovoroda, Grigori Varsava	(138)
Ovidius [Publius Naso]	63, (244)	Sobiesky, Jan	(232)
Papuc, Liviu	(271)	Stamati / Stamaty, Constantin	(65, 67, 127, 276)
Paustovski, Konstantin	(110)	Stănculescu, Ileana	34, 35, 36, 263, 266, 269
Păsat, Dumitru	255, 257	Stăvilă, Tudor	(89, 91)
Pânzari, Ludmila	41	Stelian, C. (Pavel Balmuș)	56, 59
Pâslaru, Nicolai	66	Stere, Constantin	31, 37, 96, 184, (206, 210, 211), 218, 229, 241, (268)
Pelivan, Ioan	(203, 237, 242)	Stere, Maria (născută Grossu)	(268)
Plăcintă, Tatiana	45	Sturdza, Alexandru	(99, 195)
Plămădeală, Alexandru	(240)	Suhaceva, N.L.	99
Plămădeală, Philaret	(240)	Șlapac, Mariana	(88)
Pohilă, Vlad	39	Șpac, Ion	317
Polychronie, Syrku	(223)	Tăutu, Ionică	(113)
Pop, Iftene	(84)	Tolstoi, Lev	(184)
Popa, Leonard	284	Tricolici, Claudia	39
Popovici, Constantin	(49)	Turuta, Elena	316
Popușoi, Liliana	291	Ureche, Grigore	(64, 102)
Porumbescu, Iraclie	(114)	Ursul, Dmitri	75
Prepeliță, Mihai	(82)	Varlaam	(147, 190, 269)
Pușkin, Aleksandr S.	(168, 244)	Varta, Ion	16, 86
Rally-Arbore, Zamfir C.	17, 23, (92, 218, 262)	Vartic, Andrei	283, 303, 310, 314, 315
Răileanu, Vitalie	292, 300, 301	Vârnav, Teodor	44
Rău, Alexe	45, (259), 290, 302, 316, 323	Velculescu, Cătălina	35, 266, 278
Rilke, Rainer Maria	(71)	Verebceanu, Galaction	22
Ritsos, Yannis	(70)	Vergiliu	(62)
Roatiș, Florian	319	Vygura, Flor	(224)
Roibu, Nicolae	320	Zavulan, Pavel	59
Romanenco / Romanenko, Nicolai	1, 5, 170		
Roșca, Iurie	(85)		
Roșca, Nicolai	2		
Russev, Eugeniu	64, 68, 72, (120, 122)		
Russo / Russu, Alecu	(66, 205, 273)		

Index de seriale bibliografiate

Al'manah bibliofila	170
Atelier : arte plastice, arhitectură, design	88, 89, 91
Basarabeni în lume: colecție de materiale și documente prezentate la polipticul cultural-istoric și științific omonim	253
Basarabia	204, 209, 241
BiblioPolis	258, 261, 267, 271, 301, 317
Caiete critice (București)	202
Calendar – 1972	105, 106
Calendar – 1973	111, 113, 114, 116, 117
Calendar – 1982	138, 141
Calendar – 1987	172, 174
Calendar Național – 2004	298
Contrafort	205, 206, 208, 211
Cugetul	247
Cultura	46, 124
Curierul românesc: revista românilor de pretutindeni (București)	285
Dacia literară (Iași)	219, 232, 310
Datina creștină	190
Destin românesc	318
Deșteptarea (Bacău)	284
Flux: cotidian național	84, 288
Flux: ediția de vineri	226, 249, 252, 291
Gazeta bibliotecarului	95, 251, 259, 260, 290, 293, 295, 296, 299, 302, 303, 323
Glasul Națiunii	210
Însemnări ieșene (Iași)	306
Învățământul public	76, 128, 136
Învățătorul sovietic	135
Kișinevskij Universitet	47
Limba Română	191, 192, 194, 234, 237, 256, 275, 292
Limba și literatura moldovenească	51, 129, 160
Literatura și arta	69-71, 74, 75, 131, 132, 140, 143, 144, 148, 149, 156, 164-169, 171, 173, 175, 176, 178, 179, 183, 188, 195, 203, 248, 280, 281, 300

Magazin bibliologic	218, 222, 230, 233, 239, 240, 243, 246, 250, 270, 287
Moldova	137
Moldova socialistă	48, 49, 50, 54, 73, 100, 112,
Moldova suverană	193, 289
Nistru	64, 66-68, 109, 119, 120, 125, 127, 180, 184, 279
Orizontul	181, 186
Patrimoniul: almanahul bibliophililor din Moldova	182, 185, 189, 282
Revistă de lingvistică și științe literare	198, 207, 297,
Revista română (Iași)	229, 242
România literară	265, 305, 307-309, 319
Săptămîna	325, 326
Scânteia leninistă	101, 102, 121, 139, 145, 151
Semn: rev. literară (Bălți)	321
Sfatul Țării	196, 197
Sud-Estul și contextul european: buletin	221
Sud-Est cultural	199, 304
Știința	82
Țimpul	310, 320
Tinerimea Moldovei	52, 53, 55-63, 65, 72, 103, 104, 107, 108, 110, 115, 122, 126, 130, 134, 142, 147, 153, 283
Tomis (Constanța)	244
Țara	85, 213, 215, 225, 227, 228, 231, 235, 236, 238
Viața Basarabiei	262
Viața satului	118, 123, 146, 200, 217

Capitolul IV.
Două dialoguri inedite

Raporturile revelatoare ale cercetătorului literar Pavel Balmuş cu confesiunea

...Pe unii o să-i mire faptul că Pavel Balmuş, Omul cu care am dialogat, stăpâneşte spaţii imense de autentică informaţie, cunoaşte câteva limbi – astfel elaborând spontan etimologii şi înrudiri lexicale şi semantice în toate aceste idiomuri, agonisite cu trudă (vezi: *Pro Fide et Patria. Contribuţii la studierea vieţii şi activităţii membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*, Chişinău, Editura „Epigraf”, 2002), vorbeşte numai purul adevăr, iar constatările dumisale, în orice problemă de studii literare, îmi apar ca o soluţie bine concepută.

Istoricului literar Pavel Balmuş nu-i este teamă să se pronunţe printre primii într-o zonă de idei la care unii cercetători de la noi nici nu au aspirat să se apropie... Inteligenţa răscolitoare, deseori agresivă, pe care posibil i-o invidiază mulţi confrăţi de condei, nu a produs însă, de-a lungul acestor şase decenii de viaţă, mai mult de trei-patru cărţi (dar de o valoare aparte), peste o sută de studii, recenzii şi articole ştiinţifice...

Omul acesta, de o întinsă cultură – editor, bibliograf, istoric literar, cercetător asiduu –, de o mare şi invidiabilă documentare, de un bun gust estetic (şi nu numai estetic) rafinat, împlineşte vârsta de 60 de ani.

Deşi a traversat „mai multe încercări”, deşi a cunoscut *pe viu* vremurile de tranziţie şi apăsătoarele etape de statornicire, cercetătorul Pavel Balmuş se impune senin şi împotriva aşteptărilor prelungite. Mereu neliniştit, mereu nemulţumit de sine şi de alţii, mereu doritor de senzaţii originale, în căutarea unei fericite împrejurări propice elocinţei talentului său, el pleacă din nou la drum. Un istoric literar, un bibliograf e mereu pe drum, deoarece căutarea lui se îndreaptă de astă dată spre inedite caiduri mai puţin cercetate. Timpul petrecut în biblioteci l-a catalizat să scrie bine, dar a zămislit (în) şi prin gândirea altora, fiind „*strivit*” de pasiunea Cunoaşterii...

Cercetătorul literar este un bun gânditor, un intelectual, iar intelectualul întotdeauna şi-a îmbrăcat gândirea în veşminte artistice. Sexagenarul Pavel Balmuş crede în drumul său, admiţându-l pe al altora, total diferit de al dumnealui, şi nici unul

din camarazii, care îl cunosc mai mult sau mai puţin bine, nu ar putea spune vreodată ceva care să semene cu abdicarea Omului de la linia orizontului său pur dintotdeauna.

– ...Şi dacă aţi acceptat acest titlu pentru dialog, n-aţi dori să vă deconspiraţi cititorilor hebdomadarului „L.A”?

– Cu plăcere, însă şi cu anumite precizări; în primul rând, nu am făcut parte din nicio... conspiraţie (fie şi... de idei); pe urmă, sper să mă pot „deconspira”, pe parcurs, răspunzând la întrebările Dumitale...

– Un istoric literar este mereu tentat „de speranţa că în filioane subterane nedescoperite” mai pot fi găsite „arhive insuficient explorate”, şi el, cercetătorul literar, aspiră (în) să dea la tipar surprize plăcute. Ce aţi reuşit, în acest sens, să editaţi (să scrieţi) Dumneavoastră?

– Ca istoric şi cercetător literar ce sunt, de-a lungul unui întreg şir de ani, nutresc şi eu această speranţă, vis chiar: de a identifica-găsi *nebănuite* pagini, aspecte puţin cunoscute din biografia sau opera cutărui ori cutărui clasic al literaturii române de veacuri. După ce am „răscolit” şi eu, ca şi atâţia alţi înaintaşi şi colegi întru această „meserie”, arhive şi biblioteci renumite, inclusiv muzee „literare” din Chişinău, Odessa, Cernăuţi, Harkiv, Vinnitza, Cameniţa Podoliei, Kyiv, Ljviv, Moscova, Sankt Petersburg (într-un timp: Leningrad), apoi, după 1989, la Iaşi, Cluj-Napoca, Bucureşti (Biblioteca Academiei Române şi Arhivele Naţionale ale Statului etc.), în ultimul timp, m-am convins că cele mai revelatoare şi relevante „descoperiri” pot fi făcute chiar în Opera, activitatea acestor mari scriitori ai noştri, în domeniul așa-zisei filologiei române, în cel al istoriei limbii şi literaturii române de la origini şi până în zilele noastre. Din cele obţinute, pe parcursul acestor ultime decenii de viaţă şi activitate, în acest sens, aş putea numi-aminti: preocupările absorbante (dacă nu şi obsesive) întru efectuarea şi promovarea unor stringente şi urgente corective-rectificări de ordin biografic şi istoric-literar; am în vedere, în primul rând, transcrierea firească şi logică a unor nume de scriitori (Miron **Kostyn**, şi nu „Costin”; Nicolai **Spătaru**–„Milescu”; D. **Kantemyr**, așa cum semna el cu litere... latine; Alecu Rusu ori: Russu; numai nu: Russo, nici franțuzește, nici italienește; apoi: V. Alexandry, ca provenind, totuși, de la „Alexandru”). Mă refer și la impunerea, pe cale scrisă-cărturărească științifică, a datelor de naștere ale unor clasici ai noștri: același V. Alexandry, ca fiind născut la 14

iunie 1818, precum se scrie în acea „Mărturie de mitrică” a sa, și nu 21 iulie 1821, greșit acceptându-se afirmația lui Vasile Alecsandi însuși; tot așa se cere imperios revenirea la data nașterii lui M. Eminescu: **20 decembrie 1849**, și nu „modernizată” falsificare: 15 ianuarie... abia 1850...

– **În general e cunoscută povestea manuscriselor lui B.P. Hasdeu, dar câteva reperi „ascunse” pot fi reamintite lectorului nostru cu folos.**

– ...Întrucât m-am extins prea mult cu răspunsul la întrebarea precedentă, nu știu dacă este cazul să stărui cu insistență și detaliat asupra a ceea ce am putea numi „fața ascunsă” a Operei hasdeuene, a activității și biografiei complexe, „spectaculoase” a acestui Colos al culturii și civilizației românești. În treacăt doar, aș atrage atenția asupra identificării și valorificării, în ultimii 20-30 de ani, la București, dar și la Chișinău, a începuturilor (rusești, adică în limba în care se afirmase și Al. Hâjdău-tatăl), a primilor ani de activitate științifică (timpurie) a lui B.P. Hasdeu, de pe când mai semna: Tadeu ori Faddei Ghijdeu...

– **Puțini din cititorii „L.A.” cunosc faptul că mai dețineți și funcția de coordonator al Centrului Național de Hasdeologie. Această circumstanță implică și o trăire din interior a fenomenului literar?**

– Într-adevăr, activăm (împreună cu doamna Clara Balmuș, născută Gârlă) la acest Centru Național de Hasdeologie (inaugurat la 23 februarie 1998) deja al șaptelea an. Personal, însă, deși nu mă consider hasdeolog în deplinul sens al cuvântului, colaborez la Biblioteca Municipală a Chișinăului cam de pe când i s-a acordat numele „B.P. Hasdeu” acestei instituții cultural-științifice, bucurându-mă de susținerea materială și sufletească-intelectuală a doamnei dr. Lidia Kulikovski, director general al amintitei biblioteci și președinte al Asociației Bibliotecarilor din Moldova. (Între paranteze fie spus, concomitent, profit, de un solidar-amical sprijin, și din partea domnului Alexei Rău, director general al Bibliotecii Naționale, pe lângă care își desfășoară activitatea, din iunie 1992, și Societatea Bibliophililor „Paul Mihail”, al cărei președinte sunt până în prezent). Mai amintesc că, pe lângă (mai bine zis: în) Biblioteca Municipală, începând din luna mai 1996, se întrunește periodic (de câte trei-patru ori în an) microsimezionul „Pro Academia HASDEU”. Este clar: a „face”... hasdeologie, în concepția noastră, inclusiv a pomenitei Biblioteci și a conducerii

acesteia, nu înseamnă să ne limităm doar la studierea, acumularea de materiale (cărți, ediții, publicații periodice, file de manuscris etc.) ce țin de opera și activitatea membrilor dinastiei de cărturari scriitori Hâjdău-Hasdeu, ci și abordarea-popularizarea-investigarea a numeroase pagini și aspecte, probleme ale istoriografiei (implicit literare), ale lingvisticii, folcloristicii, filologiei și culturii, civilizației noastre de veacuri...

– Se zice că un scriitor trebuie să fie mereu deschis spre lume, însă prezentul ne lansează tot mai acut întrebarea: „Literatura română din Basarabia, încotro?”

– La această... dublă întrebare aș putea răspunde doar atât: scrisul literar românesc este „dator” să urmeze cursul general al Literaturii Române (și din Țară și din lumea întreagă, din... Diasporă).

– La drept vorbind, aș vrea să deliberăm nu atât despre cultură, la modul general, cât despre poziția scriitorului din Republica Moldova.

– Scriitorul din Republica Moldova (indiferent de limba în care... creează) trebuie să facă doar politica... scrisului, sincer și profund, dacă se poate, desigur, neimplicându-se în polemici superficiale, efemere...

– Nu cu mult timp în urmă se considera că sărăcia materială constituie un stimulent pentru creație. Mai este această afirmație actuală?

– Aici, dacă îmi este permis, aș „relata” despre... descoperirea cauzei așa-zisei sărăcii a noastre (sublinierile aparțin interlocutorului), inclusiv (sau în primul rând) a celei spirituale: vorba multă... și grafomania unora, care, se vede, au *prea mult* timp la dispoziție (spre deosebire de Ion Creangă, căruia nu-i ajungea timp, pentru a scrie... mai scurt), prin urmare, sunt prea bogați... în timp, dar săraci... cu duhul.

– Atunci, Vă rog să ne spuneți – e nevoie în prezent de critică, odată ce critica fenomenului politic a prosperat, iar critica literară, materializată în apariții editoriale, a înregistrat un recul?

– La această... gravă constatare s-ar putea aminti numai de aprecierea-dicton a reputatului Om de cultură Vasile Coroban: orice literatură, indiferent de nivelul ei de dezvoltare, are critica pe care o merită.

– În acest caz, activitatea literară ne mai poate scoate din provincialismul geografic sau cultural?

– „Provincialismul geografic sau cultural”, cum îi spui dumneata, nu va putea fi depășit, atâta timp cât noi vom promova mentalitatea de regionalism, de „specific... republican”, de „moldovenism... feudal” gen V. Stai, uitând că și termenul „Moldova”, sau „moldovean” tot de România ține...

– **Stimate Pavel Balmuș, de la înălțimea unui sexagenar acceptați împărțirea literaturii contemporane pe generații?**

– E limpede, ca „bună ziua”, că viața, istoria scrisului literar se constituie din zeci, poate sute de generații; în consecință, scrisul actual, cel *viu*, „în mișcare”, *trebuie* (și este) văzut, de la orice distanță, în „persoana” generației active, adică a celei mai... contemporane oricărui... timp.

– **Astăzi suntem martorii prefigurării unor noi generații de scriitori – a optzeciștilor, a nouăzeciștilor..., șirul va continua?**

– Găsesc drept *convenționale* și... admisibile astfel de „porecle”; acestea însă sunt acceptate, pentru a nu se confunda, ca și numele (cu „porecle”) de persoană, cu altele, și nu spre a fi *contrapuse*, *opuse* adică altor generații. Pentru că toate aceste „denumiri” sunt trecătoare, urmând a se fixa-păstra, în istoria scrisului nostru, operele, creația acestora, în definitiv.

– **Textul este obiectul nemijlocit al criticii, dar obiectul ei trebbie să fie omul, specificul uman, exprimat în el. Relativ la starea actuală și de perspectivă a literaturii basarabene: ea nu poate fi deplin percepută și prospectată fără o relectură a ei din altă perspectivă. Care ar fi, în principiu, criteriile unei lecturi a acestei literaturi?**

– Recunosc faptul că mă strădui, cât reușesc, să pătrund și să îmbrățișez metodologia așa-zisei „critici noi” („nouvelle critique”), deși așa avea rezerve față de identificarea sau apropierea de concepte: „text” și „specific uman” al oricărui mesaj literar. În general însă, dacă observă cineva acest lucru, îndeosebi în ultimele decenii ale activității mele de istoric și cercetător literar (care mai „cultivă și impune... documentarismul exagerat”, precum mi se mai impută... aluziv), sunt pentru o... relectură a literaturii de până la noi (am în vedere rubrica, ce-i drept, efemeră, a mea *Recitirea clasicilor, azi de la apreciatul, de noi, doi, Contrafort*).

– **Credem că este absolut necesar să spuneți și despre proiectele literare ale istoricului literar, bibliografului și cercetătorului Pavel Balmuș în plan editorial?**

– Iată, probabil, cea mai grea întrebare (*fatidică* nu numai datorită cifrei... 13), ci din simplul motiv că proiectele, indiferent de către cine sunt trasate ori formulate, poate chiar ani de zile și... nopți, nu se prea divulgă, spre a nu ajunge irealizabile sau... nematerializate...

– **Vă mulțumesc pentru lealitate, dorindu-vă mulți ani înainte care o să vă asigure (sunt convins!) și de acum înainte *vocativă de a scrie* ceea ce e, de fapt, noblețea profesiei de cercetător literar.**

Consemnare: *Vitalie Răileanu*

Literatura și arta, 2004, 19 august

Pavel Balmuș: „Un istoric literar trebuie să citească foarte mult”

Remarcasem demult la profesorul și istoricul literar Pavel Balmuș o trăsătură deosebită – preocuparea perpetuă de a se forma, de a-și edifica personalitatea. Anume din aceste considerente nu pot să încep dialogul nostru altfel decât cu întrebarea:

– Care credeți, dle Balmuș, că este factorul esențial ce a contribuit la formarea Dvs.?

– Dacă mi se permite, o să răspund... telegrafic: indiferent de împrejurări, condiții de ordin „material-exterior”, *Cartea*, mai bine zis: cărțile (evident, nu cele... de joc, pe care nu le-am preferat niciodată!). Parafrazând un titlu celebru, al lui Dan C. Mihăilescu: „Cărțile care ne-au făcut oameni”, aș afirma cu toată convingerea: unele, cele mai fundamentale (pe care nu știu dacă am apucat – reușit a le răsfoi pe toate, frunzări, măcar) sunt cărțile care ne formează (ca personalități) nu atât prin forma lor, cât mai ales, prin fondul, conținutul lor, à propos, m-aș încumeta să reproduc (din memorie, desigur) o dedicație a dlui Eugen Lungu, pe un volum de eseuri și articole-cronici literare ale dumisale: „Lui Pavel Balmuș – Omului care știe... cărți” (în sensul că aș fi mai mult de cât un „scriitor de carte” ori „grammatic” (de la grecescul „grammata”?).

– Ați descoperit pe parcurs anumite lucruri ce nu vi se potrivesc?

– ...Pe parcursul formării mele intelectuale, de „istoric și cercetător literar” (prin mijlocire presei, a publicisticii), am întâlnit multe lucruri... nepotrivite cu felul meu de a fi și a interpreta, a oglindi și a releva unele chestiuni și aspecte de istoriografie literară, folclorică etc. Bunăoară, nu pot admite nicidecum „moda” preluării și colportării, la nesfârșit, a unor mistificări, greșeli, afirmații... subiective, greșite, chiar dacă acestea aparțin scriitorilor noștri clasici (moderni), cu atât mai mult dacă acestea au fost emise, făcute de exegeți ai lui D. Cantemir, V. Alecsandri, M. Eminescu...

– Fiind invitatul meu la o emisiune literară ați pomenit despre bivalența cercetătorului Pavel Balmuș. Am înțeles că e vorba de o pendulare permanentă între cercetătorul literar și literatură! Dar ce a fost mai întâi? Mai țineți minte

când a avut loc această frumoasă logodnă cu literatura (poezia, proza, cronică literară etc.)

– Probabil, te referi la un moment de... indiscreție a mea (nu știu nici acum, ce mi-a venit să recunosc că aș... comite și eu Lirica filosoficsentimentală). Te asigur, „liniștindu-te, cumva”, că până la o „logodire” cu Literatura ori Poezia nu voi ajunge, având în vedere, mereu „ambția” și „veleitarismul” unor critici de a demonstra prozatorilor (mari), Poeților (cu literă mare), că pot „produce”, și ei, atare... beletristică. Mă refer la T. Maiorescu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Perpessicius, Vl. Streinu, apoi: Gh. Grigurcu, A. Țurcanu; dintre ultimii doi contemporani de ai noștri, aș crede mai mult în criticul și eseistul-monografist, de stirpe basarabeană, Grigurcu, pe când Andrei Țurcanu pare mai interesant și original în Poezie, în defavoarea unor excentricități „critice”, „analitic-sintetice”!...

– Un critic academician spunea despre dumneavoastră că, „...adăpostiți oarecum o taină și trăiți într-o așteptare”. Dacă nu sunt prea indiscret, ați putea dezvălui enigma acestei informații?

– Nu-mi dau seama ce „taine” sau „enigme” aș putea nutri în sinea-mi. Poate dacă ar fi vorba de un „vis [al meu] neîmplinit: să ajungem, cu torții, să ne vedem Țara... reîntregită și, astfel, să putem „repara”, „șterge” (de pe obrazul națiunii) dovezile de... lașitate epocală, a unor adevărați... epigoni ai celor ce-au făurit Unirea din 1918 (ca apoi, majoritatea din aceștia, să fie sacrificați, chiar în perioada interbelică, precum și în cea postbelică, de o parte și de cealaltă a Prutului, la Chișinău, ca și la București), iar noi, urmașii nedemni ai bunelor și străbunelor noștri patrioți, să-i trădăm, pentru a ne juca „de-a stătuțele... românești”, cu guvern, parlament, ministere și miniștri, deputați bine plătiți și întreținuți (ca niște tăuni, în prizările și sărăcăcioasele noastre prisăci...), independente, exact așa cum se procedează în Transnistria... înstrăinată.

– Să schimbăm un piculeț vectorul dialogului nostru. Ce părere aveți despre noțiunea de generație în literatură?

– Generațiile literare, ca fenomene sau organisme, constituite în mod consecvent, solidar, de-a lungul a 15-20 de ani, au dreptul, desigur, și la existență, la un nume al lor: șaizeciști, optzeciști ș.a.m.d. Mai complicate sunt, însă, lucrurile, când

încercăm să-i „poreclim” pe semenii-contemporani de ai noștri... douămiiști... Uităm, totuși, de faptul că în secolul XIX, bunăoară, de asemenea s-au perindat... generațiile de scriitori din anii 20-30; 40-60, „pașoptiști” etc.

– **Îmi amintesc că v-am auzit, nu o singură dată!, rostindu-vă despre egoismul scriitoricesc! Descifrați-ne semnificația acestei sintagme, vă rog...**

– ...Mai grav ar fi să ne lăsăm... deranjați nu de simplul (?) egoism al cutărui sau cutărui autor (indiferent de generația de care ar ține, ca să nu spunem... greșit: aparține!), ci de egolatria unora... Important e ca și un termen, și celălalt, conținând și nișel egocentrism, să nu se învârtă doar în jurul „eu”-lui personal și „închis în sine”...

– **Și o întrebare cam indiscretă pentru un istoric literar discret cum e Pavel Balmuș: ce anume doriți și ați fi dorit să scrieți și simțiți că nu vă reușește?**

– De ani de zile, frământ și lucrez la elaborarea unor proiecte mai vechi (deja): o monografie *Alexandru Hâjdău* (inclusiv într-un... demitizarea și... decameleonizarea numelui „B.P. Hasdeu”!); o carte cu titlul *Inițiere întru Kantemirologie* (un fel de *Introducere în opera...* , carte comandată din partea unei edituri bucureștene. Aș fi dorit, de asemenea, dacă dispuneam de timp (care nu ne ajunge mereu!), să întocmesc o cărțuție meritată (și așteptată, consider, de mult), *Leonida Lari*, precum și un eseu de proporții, consacrat unui... spiritual „tandem” de scriitori „Arcadie Suceveanu / Ion Hadârcă”, dacăi posibil și admisibil un atare... paralelism...

– **Vă sunt recunoscător pentru acest dialog, urându-vă cele ce se cuvin la vârsta Dumneavoastră! Punem punct aici, dar cu unele referiri la dialog ca formă de expresie a gândirii, a rațiunii, a intelectului...**

Vă mulțumesc, Colega, și mulți ani înainte!

Consemnare: *Vitalie Răileanu*

17 aprilie 2013

Capitolul V.

Pavel Balmuș în obiectivul maestrului fotograf Nicolae Răileanu

1. Tatăl lui Pavel Balmuș, Timofei (al lui Zanovei), „făcând” armata „la români”, alături de un camarad provenind din comuna Ivancea - Orhei, ambii fiind din amintitul județ (1936-1937).

2. Elev în clasa a III-a a școlii primare din satul de baștină; Pavel Balmuș este primul din rândul întâi (imagine din anul 1953).

3. Student în an. I, la Filologie, Universitatea de Stat din Chișinău, Pavel Balmuș întreține o discuție, de Ziua Poeziei (octombrie 1961), cu scriitorul Valentin Roșca (1925 – 1987).

4. Împreună cu colegii de Universitate (anul IV, Filologie), după încheierea practicii pedagogice (la școala-internat nr. 1, str. Doina, 101), „acompaniați” de către prof.-metodist B. M Bâhov și de către dna prof. Sofia Bolduratu (anul 1965).

5. În timpul unei întruniri (în holul vechiului sediu al Uniunii Scriitorilor, str. Kiev, 115), convocată de direcția Muzeului Rep. de Literatură (pe cale de constituire, în același an 1965); între cei prezenți: Sergiu Moraru, Gheorghe Dodiță, Constantin Popovici, Petru Zadnipru, Haralambie Corbu, Pavel Balmuș, Elena Vasilachi, Aureliu Busuioc, Ion Vatamanu, Igor Crețu și Emilian Bucov)

6. Soții Clara și Pavel Balmuș, în ziua botezului Cristinei lui Inochentie Baltaga (22 august 1977).

7. Împreună cu pictorul Andrei Sârbu (și soția acestuia Antonina), la poarta de intrare în cetatea Hotin (septembrie 1977).

8. În postura de custode general al Muzeului Republican de Literatură și în cea de cititor pasionat de... *vechituri livrești.*

9. Presentând o comunicare la conferința științifică (din februarie 1978), în satul de baștină al lui B. P. Hasdeu, Cristinești, Hotin (reg. Cernăuți-Ucraina).

10. Împreună cu fiul Tudor (n. septembrie 1973), la o demonstrație „obligatorie”, ca pe vremuri (în toamna lui 1978).

11. Împreună cu d-na Anastasia Starostina (soția lui N. N. Romanenko), la stația de cale ferată Maleevka (una din casele de odihnă ale Uniunii Scriitorilor din Moscova), iunie 1979.

12. Cu N. N. Romanenko, ciocnind ouă de Paști, în apartamentul de la Marjina Roșcea..., aprilie 1980.

13. Pavel Balmuș în postură de „secretar științific” al Cabinetului „B. P. Hasdeu”, în unul din apartamentele lui N. N. Romanenko (Moscova, 1981).

14. Împreună cu colegii – muzeografi: Valeriu Nazar și A. V. Ciocanu (Muzeul Rep. de Literatură, anul 1982).

15. La vârsta de 40 de ani (august 1984).

16. Pavel Balmuș (primul din stânga rândului I), alături de colegii de la Muzeul Rep. de Literatură, după un „subbotnik” ex-sovietic (din 19 aprilie 1987)

17. Marele scriitor Ion Druță, în ospetie la familia Balmuș (Pavel și Clara), în luna iulie 1987, pe fosta str. Iskra, nr. 36.

18. Cimitirul Mănăstirii Cernica (București, martie 1990); între cei fotografiați: Cătălina Velculescu, Pavel Balmuș, Vladimir Beșleagă, Vasile Malanețchi și Ionel Oprișan.

19. Vorbind (la Zilele M. Sadoveanu, noiembrie 1990), în Casa Sadoveanu (Iași, Copou); în stânga vorbitorului: mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Daniel Ciobotea (actualmente Patriarh al României), și filologul Gavril Istrati.

20. Participant (inclusiv... vorbitor) la consemnarea a 95 de ani ai Colecției „Biblioteca pentru toți”, manifestare organizată de către editura „Minerva” și de Biblioteca Municipală „M. Sadoveanu” din București (în noiembrie 1990); în imagine: Gh. Buluță, director, la acea vreme, al BM „M. Sadoveanu”; Ecaterina Țărâlungă, redactor, Tiberiu Avramescu, redactor-șef al edit. „Minerva” și P. Balmuș...

21. Printre participanții la Simpozionul „175 de ani de la nașterea lui M. Kogălniceanu” (mai 1992), fotografiați pe scările de la intrarea în sediul central al A.Ș.M.

22. Mama Lisaveta (n. Pallady), în prejma împlinirii a 80 de ani, între doi (din cei patru) feciori, „veselii”: Dumitru și Pavel (în luna iunie a anului 1992, în fața casei părintești).

23. Împreună cu poeții: Adi Cusin, Gh. Istrati și cu Mitzura Arghezi (născută: Domnica Teodorescu), fotografiați pe Calea Victoriei (București, octombrie 1992).

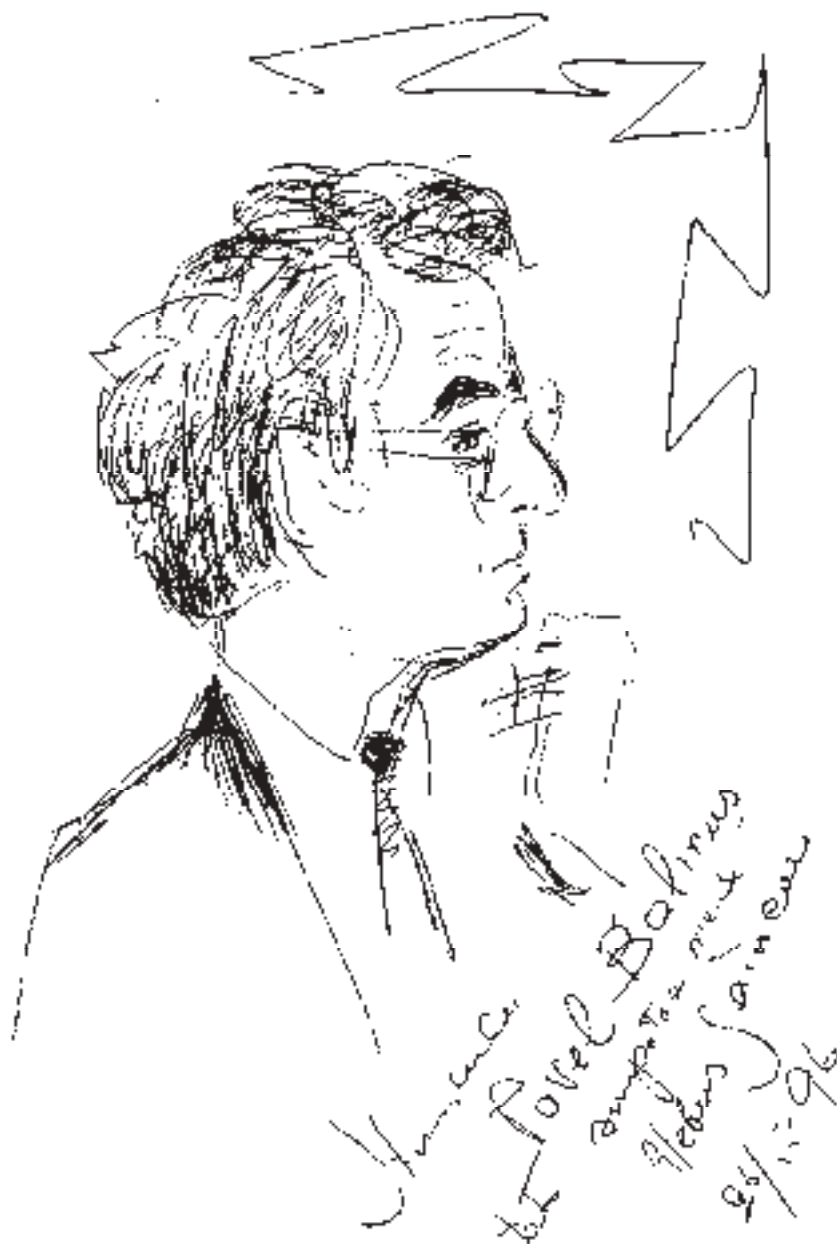
24. Alături de hasdeulogii: Ionel Opreșan, Stancu Ilin (din București) și Octavian Onea (de la Muzeul memorial „B. P. Hasdeu”, Câmpina Prahova), sosiți la Chișinău pentru a participa la lansarea vol. 1 de „Scrieri” ale lui B. P. Hasdeu (editura „Știința”, 1993), pe data de 9 aprilie același an.

25. În postura de organizator (și... moderator) al unui simpozion „Basarabia și Ardealul: relații istorice și culturale” (la Biblioteca „Transilvania”, în vara anului 1994); vorbește dl. Mihai Cimpoi (Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova), asistat de dna Lidia Kulikovski, director general al BM „B. P. Hasdeu”.

26. Pavel Balmuș vorbind la lansarea cărții „Basarabia din nou la răscruce” de dr. Iftene Pop (stabilit cu traiul și lucrul în Suedia), eveniment produs la Biblioteca „Onisifor Ghibu” (la 20 octombrie 1995).

27. Pavel Balmuș „portretizat” de către maestrul Glebus Sainciuc (1996).

28. Cu colegii de la Institutul de Literatură și Folclor (actualmente: Institutul de Filologie) al A.Ș.M. De la stânga la dreapta: Pavel Balmuș, Andrei Țurcanu, Vlad Chiriac (1936-2005), Svetlana Korolevschi, Vasile Ciocanu (1942-2003), Anatol Gavrilov, Mihail Dolgan (1939-2013) și Nicolae Bilețchi (1998/1999?).

29. Pavel Balmuș participant la evocarea lui B. P. Hasdeu și a lui M. Eminescu, la Biblioteca Universității Tehnice din Moldova (în februarie 2000), alături de: Maria Ciobanu (șefă, la acea vreme, a bibliotecii amintite); istoricii: Gh. Ghimpu, I. Buga și An. Petrencu.

30. Pavel Balmuș (în aceeași „postură”, la o altă ședință a simpozionului amintit și la aceeași bibliotecă), în vara lui 2001; în dreapta moderatorului: Dumitru Poptămaș, director al Bibliotecii Județene din Târgu-Mureș, iar în partea stângă; Traian Brad, director al Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj-Napoca, coorganizator al întrunirii în cauză; își prezintă comunicarea regretata Dorina Surugiu-Negrei.

31. Pavel Balmuș flancat de telejurnalista Silvia Hodoroșea și scriitorul-reporter la „Europa liberă” Iulian Ciocan (2001).

32. Soții Clara și Pavel Balmuș, alături de: V. Vasilache și Stanislav Terzi (traducător din l. română de la Moscova), fotografiați (de către dna An. Starostina) la intrarea în casa lui V. Vasilache de pe strada Șciusev, nr. 79 (iunie 2001).

33. La o manifestare culturală de la Biblioteca Națională pentru Copii și Tineret „Ion Creangă”, alături de Vasile Vasilache, Leo Butnaru, Adrian Dinu Rachieru, Glebus Sainciuc, Titus Știrbu ș. a.

34. Participant la un simpozion, consacrat Iuliei Hasdeu, la Palatul Ștzu (București, noiembrie 2003), alături de Mircea Coloșenco și Virgil D. Theodorescu (ambii din București).

35. Pavel Balmuș (între două câte... două doamne), la Biblioteca „Târgu-Mureș” (sf. anului 2003), la o întâlnire cu dna Crina Decusară-Bocșan (din București), „însoțită” de către: Geneveva Scobioală, Elena Roșca (în prezent: Căldare) și Claudia Șatravca.

36. Primind felicitări (la cei 60 de ani, la 18.08.2004) din partea dlui Iurie Colesnic.

37. Pavel Balmuș, în aceeași postură, în fața dlui Ion Ciocanu, critic literar.

38. Pavel Balmuș, pe data de 18.08.2004, împreună cu Vlad Chiriac (1935 - 2005) „gustând” o glumă... reușită și din vinul... jubiliar.

39. Pavel Balmuș la o masă a... vorbirii (pe terasa Uniunii Scriitorilor), cu un „emul” (întru vorbe... de duh și „spirite”), poetul și eseistul Gh. Vodă, pe data de 22 august 2004.

40. Pe aceeași... celebră terasă, de data aceasta... îngândurat și meditativ (22 august 2004).

41. Soții Clara și Pavel Balmuș (în luna „jubiliară” – august 2005).

42. Mândru – „nevoie mare”, alături de poeta Călina Trifan.

43. Încercând să-i demonstreze lui Iurie Colesnic cât de arhicunoscută devine „Basarabia necunoscută” a acestuia (2007).

44. Prezentând o scurtă comunicare-intervenție, la un simpozion, consacrat lui D. Cantemir (la 335 de ani de la naștere), în Sala mică de Conferințe a Academiei de Științe (RM), în anul 2008.

45. Alături de Vitalie Răileanu, „moderând” ședința comună (din februarie 2010, în Sala de lectură a BM „B. P. Hasdeu”) a simpozionului „Pro Academia Hasdeu” și a Cenaclului literar-artistic „Sic Cogito!”.

46. Pavel Balmuș alături de poetul Ion Vieru, „asistându”-i pe N. Esinencu și Al. Burlacu, antrenați într-o discuție-„taifas”, la intrarea în sediul Uniunii Scriitorilor (octombrie 2010).

47. Cuplul Clara și Pavel Balmuș, ajunși pe teritoriul mănăstirii Curchi (Orhei), în septembrie 2011, „pun la cale” o eventuală „călugărire”, doar că într-o singură și călduroasă „chilie” (ca cea de pe str. București, 36/27 ...).

48. Împreună cu sora mai mare, Dora/Theodora, în partea de sus, „în deal” la Sărătenii Noi, satul de baştină (la 7 octombrie 2011).

49. Aceiaşi (Pavel şi Dora) la mormintele părinţilor din cimitirul de pe „valea ceea” (= ceilalţi Sărăteni Noi), în aceeaşi zi de 7 octombrie 2011.

50. În fața fostei case părintești (la 7 octombrie 2011).

51. Discutând cu folcloristul N. Băieșu și cu scriitorul orheian Gh. Bosi-Dumeneanu, în timpul unei pauze a Adunării generale a Uniunii Scriitorilor din Moldova (octombrie 2012).

În loc de postfață

Pavel Balmuș – exegetul dominat de nonconformism

Vitalie Răileanu,
critic și cercetător literar

Iată-l pe originalul expert literar Pavel Balmuș la adăpostul cuvintelor chemate să-i precizeze contribuția prin deosebite și inconfundabile investigații documentare, monografice, studii, alcătuiri și îngrijiri editoriale, axate pe întregul devotament al cercetătorului care își domină subiectul de pe poziția cuprinzător critică a istoricului literar. Dincolo de faptul că are o idee foarte precisă căror pagini de apariții editoriale, din noianul publicațiilor din epocă, să se adreseze, dumnealui ține să comunice atotcuprinzător, pe un spațiu extins, ceea ce îi caracterizează pe mulți scriitori – fie clasici, fie contemporani; prin verva intelectuală și de simțire a acestor personalități.

Credem totuși că lucrarea pe care am întreprins-o aici va servi unui alt volum de exegeze, prin faptul că ne rămâne virtuală datorită unor materiale aflate în afara acestui cuprins, din *varii* motive desigur. În capitolele anterioare, am căutat, am urmărit și am încercat să explicăm atitudinile bunului nostru cercetător, lăsând să se degajeze în chip firesc constantele unei personalități atât de particulară și de dificil analizabilă. Atitudinile domnului Pavel Balmuș față de existență, față de istoria literaturii, cu genurile mai mult sau mai puțin frecventate, au fost cercetate în sine – și ori de câte ori am întrezărit în ele etapele unei deveniri, obsesiile sau permanențele unui fel de a înțelege și a reacționa față de toate acestea, le-am subliniat, prin referințele celor vizați, și din perspectiva inerentă a operei viitoare. Cum s-a putut vedea, „anticipări” strict literare sunt foarte multe și destul de importante. Privind, retrospectiv, toată activitatea literară și profesorală a domnului Pavel Balmuș, seamănă cu un „șantier” al unui istoric literar – mult prelungit, în unele părți neconcludent pentru ce avea să urmeze, în tot cazul, greu suportat ca experiență existențială chiar de el însuși.

Astăzi, o spun cu toată certitudinea, este printre cei mai mari istorici literari din acest spațiu cultural românesc. Veșnic cu două-trei cărți în geantă ori telefonând și întreținând o corespondență susținută cu scriitori din Moldova de Est sau din Țară, a știut să se facă îndrăgit și necesar. Nimeni nu se pricepe mai bine ca el să obțină o colaborare sau un material. Prin activitatea sa, a reușit să asigure „Centrului Național

de Hasdeologie” colaboratori de valoare și să mențină prestigiul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” mereu actual. Același Pavel Balmuș este, ca să folosesc o sintagmă cunoscută, „o grădină de ani”. Prin urmare, puțini se pot lăuda cu atâtea amintiri literare, pe care le spune adesea și pe care, din fericire, le pune între copertile cărților semnate de dânsul. Este aproape neverosimil să constați că i-a avut prieteni sau colegi pe foarte mulți Oameni de știință, cercetători, scriitori cu care a cultivat *afinități elective*:

- N.N. ROMANENKO (1906-2000), Chișinău – Moscova – Chișinău – în probleme de hasdeologie și de istorie, critică literară;
- Gh. Th. BOGACIU (1915-1991), Chișinău – îndeosebi Irkutsk – în domeniul celor mai actuale și absorbante chestiuni de istoriografie literară;
- George MENIUC (1918-1987), Chișinău – literatură în general;
- Vasile VASILACHE (1926-2008) – probleme de ordin general, inclusiv aspecte ale hasdeologiei, ale relațiilor cu unii hasdeologi, în viață, pornind chiar de la N.N. Romanenko, prin mijlocirea căruia s-au apropiat Pavel Balmuș și Vasile Vasilache;
- Vladimir BEȘLEAGĂ, din Chișinău – aceleași raporturi de Prietenie (dintre familiile Balmuș și Beșleagă), „colaborare... continuă”;
- acad. Andrei EȘANU, din Chișinău, de care s-a atașat pornind, mai ales, de la preocupările comune de cantemirologie;
- acad. Alexandru ZUB (director al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași), începând cu abordarea, în comun, a unor probleme de istoriografie, mai ales, de la studierea și valorificarea moștenirii culturale a lui M. Kogălniceanu, A.D. Xenopol, N. Iorga etc.;
- prof. univ. Mihai DRĂGAN (1937-1993), eminescolog (coordonator al colecției *Eminesciana* de la Ed. „Junimea” din același oraș) și hasdeulog de prestigiu, B.P. Hasdeu fiind „subiectul” care i-a apropiat, inițial stabilindu-se un „contact invizibil”, datorită aceluiaș N.N. Romanenko (ajuns la Iași în 1980);
- prof. ieșean, lingvist și editor dl Ion NUȚĂ (1937-2011), de care s-a apropiat grație preocupărilor comune pentru cercetarea și valorificarea moștenirii literar-spirituale a lui Al. Mateevici;

- dl Victor DURNEA, de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași, prin interesul și grija ce o manifestă față de biografia și creația, „doctrina politică” a lui Constantin Stere;
- Virgil CÂNDEA (1927-2007), academician și vicepreședinte al Academiei Române, începând cu colaborarea la întocmirea și editarea (la Chișinău și București) a culegerii de studii și contribuții *Un veac de aur în Moldova: 1643-1743* (1996), apoi cu preocupări comune, rodnice întru cantemirologie și hasdeologie (Centrul Național, respectiv, fiind luat, de la întemeiere, și cu susținerea dlui Virgil Căndea, sub aripa protectoare a Academiei Române);
- dnii Dan Zafirescu, Mircea Coloșenco, Mircea Angheliescu, hasdeologii Ionel Oprișan și Stancu Ilin, precum și dnele Cătălina Velculescu, Zamfira Mihail, Crina Dicusară-Bocșan, Mitzura Arghezi, Ecaterina Țarălungă; eminescologii Dimitrie Vatamaniuc, Nicolae Georgescu, soții Adriana și prof. univ. Mihai Mitu, dna lingvistă și editoare (a lui D. Cantemir, a Mitropolitului Varlaam) Stela Toma; toți aceștia din capitala României – București;
- dl prof. univ. Alin-Mihai GHERMAN din Cluj-Napoca, împărtășind similare interese și teme de cercetare filologică, bibliologică etc.;
- dl Dimitrie POPTĂMAȘ, fost director general al Bibliotecii Județene din Târgu-Mureș – probleme, aspecte ale bibliofiliei române;
- prozatorul și dramaturgul-maestru Ion DRUȚĂ (stabilit la Moscova din anii '60-'70 ai sec. XX), în perioada : 1987-2007/2009;
- dna Olga Andreievna BELOBROVA (n. 1925) din Sankt Petersburg, filolog și istoric al artelor, preocupată, ani la rând, de cercetarea și editarea moștenirii literar-științifice a lui N. Spătaru-Spafarii;
- dnii Eugen HODUN și Sârghi VAKULENCO din orașul (Harkov, Ucraina), prin intermediul intereselor comune față de cercetarea urmelor lăsate în amintitul oraș și regiune, de către D. Cantemir (în 1711-1712), de Al. Hâjdău și B.P. Hasdeu (drept studenți la universitatea din localitate).

Ca personalitate, Pavel Balmuș este el însuși un *liniștit*. O putere care nu se etalează. Liniștea este o „singuralizare de vulg”, delicatețe sufletească și distincție. Trăsături pe care le vădește. Ca istoric literar este un incurabil *căutător / descoperitor*.

Ca persoană între colegii de breaslă, a vădit și vedește disciplină și distincție. Deși a deținut funcții, n-a colaborat niciodată cu „puterea de forță”, dimpotrivă, a practicat un nonconformism tăcut, molcom, academic.

În câteva situații, m-a luat ca aliat în acest gen de nonconformism..., fapt pentru care-i mulțumesc mult.

Și în viața literară, cercetologică sau de redacție are un puternic simț al solidarității. Au fost situații când i-a apărat chiar pe cei mai rău intenționați față de Domia Sa care-l rejectau și-l socoteau „dictator”. De ce unii îl considerau dictator? Pentru că a îndrăznit de multe ori să respingă materiale, studii, articole, recenzii etc. slab *propuse* de colegii noștri, iar colegii cercetători literari, scriitori, redactori etc. nu admit că ei pot fi *ne-geniali* uneori...

În legătură cu firea sa discretă până la enigmatic, academicianul Mihai Cimpoi spunea: „Cunosc mai bine biografia lui M. Eminescu, decât viața intimă a lui Balmuș.”

Prezența istoricului și cercetătorului Pavel Balmuș este discretă, dar productivă, participând la modelarea unui stil al studiilor hasdeulogice, prin impunerea unui nivel de aspirație, prin polarizarea în jurul său. Este un intelectual din cei cu tărie intensă și parțial ascunsă; este unul din cei care sporește coeficientul de valoare al unui timp, iar în galeria hasdeulogilor se pretează printre cei mai prolifici.